

**ЕВРОПАНЫН РЕКОНСТРУКЦИЯ ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮ
БАНКЫНЫН ДОКУМЕНТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ИШМЕРДИК
СТРАТЕГИЯСЫ**

Асыл нуска документтин котормосу, ЕРӨБ тарабынан, окурмандын ыңгайлуулугу үчүн гана даярдалган. ЕРӨБ, котормонун жетиштүү даражада анык болуусуна умтулса да, тактыгына кепилдик бербейт жана тастыктабайт. Ушундай которулган тексттердин мазмунуна таянуу менен окурман жоопкерчиликти өз мойнуна алган болот. ЕРӨБ, анын кызматчылары же агенттери, кандай гана шартта болбосун, окурмандын алдында, ар кандай каталыктардан, кемчиликтерден же, себеби кандай болбосун, которулган тексттин маанисинин өзгөрүүсүнөн жана булардын натыйжасында келтирилген зыяндан, жооптуу эмес. Эгерде англис жана которулган тилдеги тексттердин арасында айырма же карама-каршылыктар болсо, англис тилиндеги текст артыкчылыкка ээ болот.

МАЗМУНУ

РЕЗЮМЕ	2
1 БАНКТЫН УЧУРДАГЫ ИШИНЕ СЕРЕП.....	5
1.1 БАНКТЫН АЗЫРКЫ ПОРТФЕЛИ	5
1.2 МУРУНКУ СТРАТЕГИЯНЫ ИШКЕ АШЫРУУ	5
1.3 НЕГИЗГИ САБАКТАР	8
2 ИШМЕРДИКТИН ШАРТТАРЫ.....	9
2.1 САЯСИЙ КЫРДААЛ	9
2.2 МАКРОЭКОНОМИКАЛЫК КЫРДААЛ.....	10
2.3 ТҮЗҮМДҮК РЕФОРМАЛАРДЫН АБАЛЫ	11
2.4 ФИНАНСЫЛЫК РЕСУРСТАРГА ЖЕТҮҮ	12
2.6 СОЦИАЛДЫК КЫРДААЛ	16
2.7 ЭНЕРГИЯ НАТЫЙЖАЛУУЛУГУ ЖАНА КЛИМАТТЫН ӨЗГӨРҮШҮ	17
3 ИШМЕРДИКТИН СТРАТЕГИЯЛЫК БАГЫТТАРЫ.....	18
3.1 СТРАТЕГИЯЛЫК БАГЫТТАР	18
3.2 НЕГИЗГИ КӨЙГӨЙЛӨР ЖАНА ЕРӨБНЫН АРАКЕТТЕРИ	21
3.3 КРДА ЕРӨБ СТРАТЕГИЯЛЫК ИШИНИН ЖҮЗӨГӨ АШЫРУУ ҮЧҮН МҮМКҮН БОЛУУЧУ ТОБОКЕЛДИКТЕР.....	32
3.4 БАНК СУНУШТАГАН ИШ-ЧАРАЛАРДЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК ЖАНА СОЦИАЛДЫК КЕСЕПЕТТЕРИ.....	33
3.5 БАШКА ЭӨБ МЕНЕН БАНКТЫН КЫЗМАТТАШУУСУ	34
1-ТИРКЕМЕ – САЯСИЙ ЖАГДАЙГА БАА БЕРҮҮ	36
2-ТИРКЕМЕ – АЙРЫМ ЭКОНОМИКАЛЫК КӨРСӨТКҮЧТӨР.....	46
3-ТИРКЕМЕ – ӨТМӨ МЕЗГИЛДИН МИЛДЕТТЕРИН БААЛОО.....	47
4-ТИРКЕМЕ – УКУКТУК РЕФОРМА	57
5-ТИРКЕМЕ – ЭРКЕКТЕРДИН ЖАНА АЯЛДАРДЫН ТЕҢ УКУКТУУЛУГУ	63
6-ТИРКЕМЕ - ЕРӨБ ЖАНА ДОНОРЛУК КООМДОШТУК	66

РЕЗЮМЕ

Кыргыз Республикасы ЕРӨБ түзүү тууралуу Макулдашуунун 1- беренесинде берилген принциптерди жактайт жана парламенттик башкаруу системасын жана көп партиялуу парламентке шайлоолорду өткөрүү аркылуу көп партиялуу демократия, плюрализм принциптерин ишке ашырууда бир топ маанилүү прогреске жетишти. Ошол эле учурда бир топ проблемалар чечилбеген боюнча калууда.

Өлкө 2010-2011-жылдары саясий толкундоону башынан өткөрдү, бирок көпчүлүк жагынан алганда демократияга багытталган саясий системаны түзүүгө жетишти. 2014-жылдын апрель айынын башында парламенттик коалиция түзүлгөн, ал эми жаңы өкмөттү реформатор репутациясына ээ болгон премьер-министр жетектейт. Өкмөт алдына амбициялуу максаттарды койгон, тактап айтканда алар коррупция менен күрөшүүгө жана инвестициялык чөйрөнү жакшыртууга жумшалган. Акыркы жылдары бир топ жетишкендиктер болгонуна карабастан өлкө алдында мурдагыдай эле мыйзамдын үстөмдүгүн камсыздоо, адам укугун сактоо жана этностор аралык жарашууга көмөк көрсөтүү жаатындагы бир катар проблемалар чечилбей келет.

Кыргыз Республикасында ИДП өсүшү Кумтөр алтын кенинин ишинин жыйынтыктарына көз карандуулугу боюнча дале жогору калууда. Орусияда учурдагы экономикалык өсүшүн басаңдатуусу мигранттардын акчалай которууларынын өсүшүнө азыркы учурда басаңдай түшкөнүнөн, жана азыраак өлчөмдө, экспортоонун аз деңгээлине көрсөткөн терс таасирин, 2013-жылдагы бир топ өсүштөн кийинки алтын өндүрүү тармагынын өсүүсү бир аз азайгандыгын, ошондой эле банк секторундагы аярлуулукту эске алып, ИДП өсүү темпи 2014-жылы чектүү 4,5 пайызды түзө турганы, 2015-жылы 4,8 пайызга чейин бир аз көбөйүшү божомолдонууда. Стратегиянын калган мөөнөтүндө өсүү темпи болжол менен 5,0-5,5 пайызга жакынды түзөт.

Региондук планда Кыргыз Республикасы коңшу мамлекеттер менен кызматташууга бир топ деңгээлде көз карандуу болууда. Кыргыз Республикасы соода агымдарынын эң маанилүү кесилишинде жайгашкандыктан жана транзиттик түйүн болгондуктан артыкчылыктарга ээ болуу менен катар Кытай, Казакстан, Орусия, ошондой эле башка өнөктөштөрдөн инвестицияларына жана сооданын активдүү агымдарынын болушуна көз каранды. Кыргыз Республикасы Орусия, Казакстан жана Белорусия ортосундагы Бажы союзуна кошулууга ниеттенүүдө, ал эми кошулуу процесси 2015-жылга аяктайт. Бажы союзуна кошулуу Кыргыз Республикасы үчүн мүмкүнчүлүктөр булагы болуп эсептелет, ошол эле учурда түзүмдүк реформалар темпи жана багыты жаатында кооптуулук болушу мүмкүн.

Түзүмдүк көйгөйлөр көптөгөн тармактарда, өзгөчө туруктуу рынок институттарын түзүү бөлүгүндө маанилүү боюнча калууда. Бийлик аракет кылган айрым позитивдүү кадамдарга карабастан, мисалы Бизнеси жана инвестицияларды өнүктүрүү боюнча кеңешти түзүүдө ЕРӨБ активдүү ролду ойнойт- бизнес-чөйрө мурдагыдай эле татаал боюнча калууда. Ички дүң продукциянын 10 пайызы жана өнөр жай өндүрүшүнүн 50 пайызы туура келген тоо кен өндүрүшү өнүгүүнү стимулдаштыруучу фактор жана өлкөдөгү экономикалык өнүгүүнүн темпин кыскартуунун потенциалдуу кооптуулугунун булагы катары калууда. Кумтөрдүн мындан аркы иши үчүн бекем негизди түзүү өлкө үчүн негизги чакырыктардын бири болууда жана Кумтөр кени-«Centerra» фирмасы эксплуатациялоону жүргүзгөн компания жана өкмөт ортосундагы

талаштын келип чыгуусу ЧТИ бөлүгүндө өлкөгө кызыктыруу үчүн аныктоочу болуп калат. Өлкөнүн экономикасында өндүрүү секторунун чегинен тышкары майда, үй-бүлөлүк ишканалар басымдуулук кылат, анда өсүш жетишсиз квалификация жана башкаруу көндүмдөрү, ишти жүргүзүүнүн туруксуз үлгүлөрү, каржылоонун жоктугу, ошондой эле ата мекендик рыноктун чектелүү сыйымдуулугу менен кармалып турат. Кыргыз Республикасы инфратүзүмдүк кызматтарга ишкерлердин жетүүсүн жакшыртуу жана калктын негизги коммуналдык кызматтарга жетүүсү жаатындагы ишти улантуусу керек. Кыргыз Республикасында аймактык айырмага өзгөчө көңүл бурган, андан улам өлкөнүн этностук топтору ортосундагы татаал мамилелердин тереңдеген учурлары да кездешет. Ошондуктан мындай шарттарды эске алуу менен Кыргыз Республикасындагы ЕРӨБ ишинин негизин жаңы стратегиянын мөөнөтүнө төмөнкү түзүүчүлөрдөн топтоо сунушталууда:

- **Региондук трансчектик байланышты бекемдөө жолу менен туруктуу өсүштү камсыздоо:** Кыргыз Республикасы деңизге чыга албаган жана ата мекендик рыноктун чектүү сыйымдуулугу болгон өлкө катары региондук интеграцияны активдештирүүдөн бир топ пайда табат - өзгөчө маанилүү энергия экспорттук потенциалдын, ошондой эле региондук сооданы жана транзитти өнүктүрүү үчүн өз абалын пайдалануунун барлыгын эске алуу керек. Өлкө экспорттук рыноктордун жана потенциалдуу инвестицияларды тартуу планында мүмкүнчүлүктөрдү түзгөн региондук интеграциялык процесстерге катышат. Ушуга байланыштуу Банк Кыргыз Республикасында экономикалык жана соода кызматташтыгына жана региондук интеграцияны иретке келтирүүдө көмөк көрсөтүүгө аракет жасайт жана өзгөчө маанилүү инфратүзүм объекттерин реабилитациялоону, экономиканын экспорттук- багыттуу тармактарын бекемдөөнү, анын ичинде каржылоого жана кеңеш берүүгө жетүүнү камсыздоо жолу менен, ошондой эле трансчектик инвестицияларды жана кызматташуунун региондук долбоорлорун өнүктүрүүнү колдойт.
- **ЧОБ объекттеринин көлөмүн көбөйтүү жана алардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтүү:** Өлкөнүн экономикасында өндүрүүчү тармактын чегинен тышкары чың эмес, колдо-үйдө жасай турган чакан ишканалары басымдуулук кылууда; муну менен катар чакан ишканалардын саны анча көп эмес. Региондук соода байланыштарынын тереңдөөсү жергиликтүү мыкты фирмалар үчүн экспорттук рынокту өздөштүрүү, ошондой эле инвестицияларды тартуу жаатында мүмкүнчүлүктөрдү түзгөндүгүнө карабастан, ата мекендик ишканалар мыкты атаандаш болушу үчүн аларга ишти жүргүзүүнүн мындан туруктуу үлгүлөрүнө өтүүнү жүргүзүү жана бизнести жүргүзүүдөгү өзүнүн негизги көндүмдөрүн жогорулатуу талап кылынат. Ушуга байланыштуу Банк жашоого жөндөмдүү бизнес-үлгүлөрү бар ЧОБ ишканаларынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жана туруктуу өнүгүүсүн жогорулатууда колдоо көрсөтөт; Банк тарабынан мындай жардам көндүмдөрдү өткөрүп берүүгө өзгөчө басым жана операциялык ишти жакшыртуу менен инвестиция жана кеңеш берүү кызматтарын көрсөтүү түрүндө, ошондой эле финансылык ресурстарга, өзгөчө ата мекендик валютада белгиленген инструменттерге ЧОБ ишканаларынын жетүүсүн жеңилдетүү максатында финансылык секторду бекемдөө түрүндө берилет. Банк ошондой эле саясат түзүү маселелери боюнча диалогду стимулдаштыруу аркылуу бизнес- чөйрөнү жакшыртуу боюнча өз күчүн активдештирет.

- **Тармакты коммерциялаштыруу жана менчик секторду тартуу аркылуу коммуналдык кызматтардын тармагынын туруктуулугун камсыздоодо көмөк көрсөтүү:**

Муниципалдык жана энергетикалык инфратүзүм жаатында узак убакытка жетишсиз каржылоо, ченемдик- укуктук чөйрөнүн натыйжасыздыгы жана алсыз негизги компетенциялар байкалууда. Көпчүлүк коммуналдык жана энергетикалык компанияларда начар финансылык жана операциялык көрсөткүчтөр байкалууда. Энергетикалык сектордун ишканалары бөлүнгөн, бирок чакан гидроэлектростанциялардын анча көп эмес санынан тышкары мамлекеттин менчигинде калууда. Тарифтердин ченемдери өздүк нарктан төмөн, көп жоготуулар, эскилиги жеткен капиталдык активдер, керектөө ченеми системасынын жана көз карандысыз жөнгө салуучу органдын жоктугу бул секторду жеке сектор үчүн кызыксыз кылууда. Суу менен камсыздоо жана канализация кызматтары муниципалитеттердин контролунда болот, бирок, муну менен катар өзгөчө чакан шаарларда натыйжасыз боюнча калууда. Банк реструктуризацияны жана коммерциализацияны стимулдаштыруу, ошондой эле бул тармактын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн жеке операторлордун жана инвесторлордун кирүүсү үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүү максатында коммуналдык жана бийлик органдары менен иштейт.

Мындан тышкары, Банк жогоруда көрсөтүлгөн артыкчылыктардын жардамы менен региондук экономикалык диспропорцияларды кыскартуу боюнча ишти колдоого аракет кылат жана аз өнүккөн айыл райондорунда- өзгөчө Түштүк регионунда ишин көбөйтүп жана гендердик теңсиздикти жеңип чыгуу жана жаштарды көбүрөк тартууну камсыздоо үчүн өз кызматтарынын бардык спектринин жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга көңүл бурат.

Бул максаттарга жетүү Кыргыз Республикасында иштеген башка эл аралык финансылык уюмдар менен тыгыз координацияны жана ЧОБ ишканалары үчүн бизнес- консалтинг боюнча кызматтарды, инвестицияларды колдоо үчүн донорлор тарабынан каржылоону жана бизнес- чөйрөнү жакшыртуу боюнча демилгени көбөйтүүнү талап кылат. Өтмө мезгилдеги реформаларга жана иш-чараларга колдоо көрсөтүү максатында Банк мамлекеттик саясатты түзүү маселелери боюнча кеңеш берүү, анын ичинде негизги донор уюмдары менен кызматташууга, кеңири масштабдуу тармактык чараларды иштеп чыгууга катышуунун жардамы менен ишин жүргүзүүнү улантат.

1 БАНКТЫН УЧУРДАГЫ ИШИНЕ СЕРЕП

1.1 Банктын азыркы портфели

Жеке сектордун үлүшү: 78%, 2014-ж. 31- октябрь карата абал боюнча.

Тармак	Портфель жөнүндө маалымат				
	Сумма млн. евро.	Долбоорлор- дун саны	Портфель	% портфельдер	Операциялык активдер
Энергетика	1	120	49%	61	39%
Жаратылыш ресурстары	1	120	49%	61	39%
Энергетика жана электр энергиясы	0	0	0	0	0
Финансылык институттар	29	38	15%	30	20%
Депозиттик-насыялык мекемелер (банктар)	20	27	11%	22	14%
Депозиттик эмес насыялык мекемелер (банктык эмес)	9	11	4%	9	6%
Өнөр жай, соода жана айыл чарбасы	17	34	14%	32	21%
Айыл чарбасы	7	10	4%	10	7%
Үлүштүк фонддор	1	1	0%	0	0
МКТ ¹	0	0	0	0	0
Өнөр жай жана кызматтар	45	19	8%	18	12%
Кыймылсыз мүлк жана туризм	4	4	2%	3	2%
Инфратүзүм	10	55	22%	32	21%
МЭИ ²	9	30	12%	9	6%
Транспорт	1	25	10%	22	14%
Баары	57	246	100%	154	100%

Маалымат булагы: EBRD Business Performance Navigator

1.2 Мурунку стратегияны ишке ашыруу

Мурдагы мезгилдин стратегиясында Кыргыз Республикасындагы Банктын негизги артыкчылыктуу багыттары жеке ишканаларды өнүктүрүүнү колдонууга, финансылык секторду турукташтырууга жана өнүктүрүүгө, инфратүзүмдүн абдан маанилүү объекттерин бекемдөөгө жана инвестициялык климатты жакшыртуу, энергиялык натыйжалуулукту өбөлгөлөө, финансылык системанын туруктуулугун колдоо жана улуттук валютада каржылоону жана капиталдын ата мекендик рыногун өнүктүрүү максатында мамлекеттик органдар менен диалогго багытталган.

ЕРӨБ 2010-жылдагы каатчылыкка активдүү чара көрдү жана негизги донорлор жана көп тараптуу өнүгүү банктары (КТӨБ) менен тыгыз кызматташтыкта өлкөнү экономикалык жана саясий калыбына келтирүүнү колдоо үчүн бардык секторлордо финансылык жана техникалык жардамды олуттуу көбөйтө жана тездете алды. Акыркы

¹ Маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар

² Муниципалдык жана экологиялык инфраструктура

стратегияны ишке ашыруунун жүрүшүндө Банк жалпы суммасы 181 млн € 45 долбоорго кол койгон. Жеке сектордо долбоорлордун көпчүлүгү ЧОБнын ата мекендик ишканалар менен болду, алар боюнча Банк ар түрдүү тармактардын – айыл чарбанын, өндүрүштүн, дүң жана чекене сооданын, мейманкана менеджментинин, КММ менен камсыздоонун жана логистиканын 13 кардарына колдоо көрсөттү. Бардык бенефициар-компаниялар отчетторго жыл сайын аудит жүргүзүү практикасын киргизишти, ал эми ал ылайык болгон жерде менчиктин түзүмүн оңойлотуу жана айкындуулукту жана натыйжалуулукту жогорулатуу максатында корпоративдик башкарууну жакшыртуу макулдашылган. Каржылоодон тышкары банк башкаруу тажрыйбасын өнүктүрүүгө, маалыматтык-коммуникациялык технологияларга жана экспортту жылдырууга өзгөчө акцент менен ЧОБнын ишканалары үчүн бизнес-консалтинг боюнча кызматтарды көрсөтүүнү уланткан. Кардарларда таза кирешенин 43%га көбөйгөндүгү катталган, ал эми экспортко багытталган кардарлардын арасында долбоордун биринчи жылында экспорттун 150%га көбөйгөндүгү белгиленген. Адистердин эки тобун тең бир кеңседе бириктирүү бизнес-консалтинг жана жеке менчик компанияларды каржылоо боюнча кызматтарды көрсөтүүдө, ошондой эле жаңы продуктуларды жана долбоорлорду, анын ичинде мамлекеттик органдар менен диалог жаатында демилгелерди илгерилетүүдө жана Банк көрсөткөн кызматтарды популяризациялоодо синергиянын андан ары арттырууга жардам берди.

Банк бир топ ири ишканалардын секторунда ата мекендик ИДПнын 5,5%ын түзгөн Кыргызстандагы ири алтын кени чыгуучу жерди – Кумтөрдү иштеткен канадалык «Centerra» кен казуучу компанияга жана айнек чыгаруучу «Interglass» компаниясына кайрадан жабдууда жана кайталап өндүрүүдө финансылык колдоо көрсөтүүнү уланткан. Эки компания тең көйгөйлөргө кабылганда, Банктын колдоосу өзгөчө мааниге ээ болду. Өлкөнүн экономикасы жана инвестициялык жагымдуулугу үчүн тоо кенин казып чыгуучу тармактын жогорку мааниге ээ болушун, ошондой эле ушул тармакта олуттуу көйгөйлөрдүн болушун моюнга алып, Банк Геология жана жаратылыш ресурстары боюнча мамлекеттик агенттикке ченемдик-укуктук реформаларды стимулдоо максатында мүмкүнчүлүктү өнүктүрүүдө колдоо көрсөтүүнү демилге кылды.

Банк инфратүзүм секторунда суу менен жабдууну, каналдаштырууну, катуу тиричилик таштандыларын керекке жаратуу жана коомдук транспортту кошуп, муниципалдык инфратүзүм жана транспорт жаатында, Түштүк регионунда өзгөчө көңүл буруу менен, 2010-жылдагы каатчылыктын кесепеттерин жеңип чыгуу боюнча иштин алкагында учурдагы жана пландаштырылган долбоорлордун жакшы портфелин иштеп бүтүрдү. Карыз боюнча өлкөнүн чектөөлөрүн жана тышкы карыздардын жеңилдиктери боюнча АВФ талаптарынын болушун, ошондой эле жеткиликтүүлүгү боюнча көйгөйлөрдүн болушун эске алып, Банк тарабынан өзүнүн булактарынан, Швейцария өкмөтү тарабынан, ошондой эле Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн инвестициялык программалардын (IFCA) алкагында Глобалдык экологиялык фонд (ГЭФ) жана Евросоюз тарабынан гранттык каражаттардын олуттуу көлөмү тартылган. Бул каражаттар долбоорду ишке ашырууга даярдыкка жана кардарлардын мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган техникалык жардамды да караштырган комплекстүү жардамдын алкагында берилген. Башка Эл аралык финансылык институттар (ЭФИ) жана өнөктөш-донорлорду тартуу менен саясатты калыптандыруу маселелери боюнча тыгыз координация жана диалог менен айкалыштырып, долбоорлорду каржылоонун жана ишке ашыруунун мындай үлгүсү Кыргыз Республикасынын шарттарында ийгиликтүү жана натыйжалуу болду жана Банкка жергиликтүү муниципалитеттерге

жана коммуналдык ишканаларга жардам көрсөтүүдө жетектөөчү ролду ойноого жана операциялык жана финансылык туруктуулукту камсыздоо үчүн негиз түзүүгө мүмкүндүк берди. Бардык кардарлар – коммуналдык ишканалар (суу менен жабдуу, катуу калдыктар жана транспорт) ФӨЭС боюнча отчет беришти, төлөмдүн жыйналышын 90%га чейин көтөрүштү жана өзүн актоону камсыз кылуу боюнча программаларды ийгиликтүү киргизишти.

Жеке ишкерликтин субъекттери үчүн каржылоонун жеткиликтүүлүгүн камсыздоо Банк үчүн стратегиялык артыкчылыктардын бири бойдон калат; каатчылыктан кийинки мезгилде ЕРӨБ ата мекендик финансылык сектордун жалгыз кредитор болгон. ЕРӨБ тобокелдиктерди бөлүү боюнча донорлор тарабынан берилген гранттардын жардамы менен улуттук валютада каржылоо механизмдерин өнүктүрүүнү улантат. Ушул иштин натыйжасында сектор 50 млн. доллар суммасында улуттук валютада каражаттарды пайдаланууга уруксат алды, бул өнөктөш финансылык мекемелерге кардарлардын өз портфелинде ЧОБнын субъекттеринин үлүшүн олуттуу көбөйтүүгө (2013-жылдын абалы боюнча 50%) мүмкүндүк берди. 2013-жылы Банктын жардамы менен ата мекендик банктардын биринин улуттук валютада корпоративдик облигацияларынын пилоттук эмиссиясы ийгиликтүү өттү. ЕРӨБ негизги инвестор болуу менен бирге, Банк ушул долбоорду ишке ашырууда техникалык көмөк көрсөттү. Корпоративдик облигациялардын рыногун документтештирүү жана эсептөө процесси жагында ушул долбоордун натыйжасында жетишилген жакшыруулар баарынан мурда рынок үчүн стандарт жана келечектеги эмитенттер үчүн облигацияларды финансылык ресурстарды тартуунун ишенимдүү булагы катары улуттук валютада кароо үчүн стимул болот.

Банк 2012-жылы наркы 20 миллион АКШ доллары турган Кыргызстанда туруктуу энергияны каржылоонун программасын (KyrgyzSEFF) бекиткен. Бул программа турак жай жана өнөр жай (кызматтык, айыл чарба, ЧОБ жана өндүрүштүк) имараттардын жана курулуштардын энергия натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча иш чаралар үчүн каржылоого багытталган. IFCA инвестициялык программанын алкагында ЕС тарабынан берилген гранттын жана техникалык жардамдын эсебинен каржыланган ушул программаны ишке ашырууда чоң ийгиликтер жетишилген. 2014-жылдын августунун аягында өздөштүрүүгө пландалган каражаттардын 90 пайызы төрт өнөктөш тарабынан кол коюлган кредиттик макулдашуулардын негизинде бөлүштүрүлгөн. KyrgyzSEFF программасынын ийгиликтүү ишке ашырылышы мамлекеттик органдар менен диалогдун жыйынтыгында жеткен ийгиликтердин жана энергия натыйжалуулукту стимулдаган ченемдик-укуктук акттарды киргизүүнүн натыйжасы жана өнүгүшү болуп калды. Кыргыз Республикасы мурдагы советтик республикалардын ичинен биринчи болуп ЕСтин директиваларына ылайык имараттардын энергия натыйжалуулугун камсыз кылуу үчүн стимулдарды мыйзам деңгээлинде бекиткен. Андан тышкары, мамлекеттик органдар менен мындай диалог Архитектура жана курулуш боюнча мамлекеттик агенттиктин жаңы иштелип чыккан ченемдик-укуктук актыларды ишке ашыруу үчүн зарыл институционалдык жана операциялык мүмкүнчүлүгүн өстүрүүгө мүмкүндүк берди, ошондой эле имараттардын энергия натыйжалуулугун жана адистерди энергия натыйжалуулук боюнча тастыктамалоо үчүн негиз түздү.

Банк Бизнести жана инвестицияларды өнүктүрүү боюнча кеңештин катчылыгын каржылоону жана колдоону улантты. Бул Кеңеш мамлекеттик-жеке диалогдун аянтчасы болуп эсептелет, анын жардамы менен инвестициялар, салык салуу жана бизнес-климаттын жагымдуулугун жогорулатуу жана коррупцияны кыскартуу

максатында ишкерликти жөнгө салуу боюнча ченемдик-укуктук акттарда бир катар маанилүү кайра түзүүлөр болгон. Отчеттук мезгилде бул Кеңеш 24 маанилүү ченемдик-укуктук актка өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду иштеп чыгууга катышкан. Андан тышкары, Банк өкмөткө мамлекеттик сатып алуу жаатында саясатты өркүндөтүү жана Азия өнүктүрүү банкы менен кызматташтыкта ЕРӨБ-ЮНСИТРАЛдын демилгесине ылайык электрондук сатып алуулардын заманбап системасын өнүктүрүү боюнча колдоо көрсөтөт.

1.3 Негизги сабактар

Кыргыз Республикасындагы көпчүлүк ишканалар чакан жана орто болуп эсептелет. Ошондуктан ЧОБнын ишканалары менен Банктын келечектеги иши үчүн негизги сабак болуп өтүүнүн алгачкы этабында турган өлкөлөрдүн шарттары үчүн атайын иштелип чыккан мындай куралдарды (мисалы, түз насыялоо механизмдерди, өнөктөш-банктерди тартуу менен орточо көлөмдө кошо каржылоо механизмдерин) жана донорлордун эсебинен каржыланган атайын программаларды (мисалы, мүмкүнчүлүктү өнүктүрүү боюнча, бизнес-конталтинг боюнча кызматтарды көрсөтүү боюнча, прикладдык изилдөөлөрдү жүргүзүү боюнча долбоорлорду) пайдалануу, ошондой эле түздөн-түз финансылык иш менен чакан ишканалар үчүн бизнес-консалтинг боюнча кызматтарды көрсөтүү боюнча иштин арасында синергияны камсыз кылуу болуп эсептелет. Чакан бизнес боюнча ЕРӨБдин жаңы түзүлгөн демилгелердин алкагында Банк ЧОБнын ишканаларына багытталган жана жергиликтүү компаниялардын муктаждыктарынын өзгөчөлүгүн эске алган продуктулардын жана кызматтардын ассортиментин кеңейтүүнү улантууга тийиш, анткени бул чара көрүүнүн ыкчамдуулугун жогорулатууга жана сунушталган колдоонун ийкемдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет. Бул Банкка өзүнүн атаандаш абалын бекемдөөгө жана өзүнүн бир топ жогорку натыйжалуулугуна, жыйынтыктуулугуна жана бир топ кеңири региондук камтышына ылайык Банктын программаларын ишке ашыруу үчүн башка донорлордун каражаттарын тартууга мүмкүндүк берет.

Мындан башка, өлкөдө иштин масштабын кеңейтүү жана стратегиянын кийинки мезгилинин ичинде өтмө мезгилинин процесстерине жагымдуу таасиринин деңгээлин жогорулатуу максатында Банк учурдагы объективдүү чектөөлөрдү, өзгөчө ата мекендик чакан банк секторунун аз өлчөмдөрү жана финансылык мекемелердин ичинен өнөктөштөрдүн квалификациялык талаптарына ылайык келген көлөм менен байланышкандарды эске алууга тийиш (көпчүлүк банктар ченемдик-укуктук тартип (*комплаенс*) жана кредиттик тобокелдиктер боюнча талаптарды сактоого тийиш болгондугуна байланыштуу, бул Банк мындай институттарга бере алган же алардын жардамы менен жайгаштыра алган ошол каржылоонун көлөмүн чектейт). Мындай чектөөлөр менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү үчүн тобокелдиктерди бөлүү жана лимиттерди жогорулатуу үчүн кошумча мүмкүнчүлүктөрдү үйрөнүү талап кылынат.

Акыркы жылдарда инфратүзүмдүк тармакта Орусия жана Кытай өлкөлөрүнөн келген жеңилдетилген каржылоонун активдеши байкалууда; мындай жардамдын көлөмү стратегиянын кийинки мезгилинин ичинде көбөйүшүнүн уланышы болжолдонууда. Бул Банктын ушул тармакта, өзгөчө ири инфратүзүмдүк долбоорлор менен байланыштуу келечектеги иш-чараларына таасир этиши мүмкүн. Гранттык негизде тартууга мүмкүн болгон каржылоонун көлөмүнүн чектелүү экендигин эске алып – көптөгөн мындай учурларда Банкка башка институттар менен атаандаш болууга, Банк катышуу үчүн мүмкүн болгон финансылык программаларда Дүйнөлүк банк же Азия

өнүктүрүү банкы сыяктуу башка ДФИ менен кызматташтыкта ири инфратүзүмдүк долбоорлорду ишке ашырууда ЕРӨБнын ролун кошо каржылоочу катары гана максатка ылайык кароого туура келет. Башка тараптан, долбоорлорду каржылоо жана ишке ашыруу боюнча ЕРӨБнын үлгүсү ийгиликтүү болгон шаар инфратүзүмү боюнча долбоорлор сыяктуу чакан инфратүзүмдүк долбоорлордо Банк өзүнүн жетектөөчү ролун сактоого тийиш.

Андан башка, иштин масштабын кеңейтүү инвестициялык программаларды (көбүнчө, муниципалдык долбоорлорго жана улуттук валютада кредит берүү боюнча Банк жетектөөчү ролду ойногон долбоорлорго карата) колдоо үчүн, ЧОБнын ишканалары үчүн бизнес-консалтинг боюнча кызматтарды көрсөтүү үчүн жана бизнес-чөйрөнү жакшыртуу боюнча демилгелерди ишке ашыруу үчүн донордук каржылоонун көбөйүшү менен коштолууга тийиш. Банктын иши рынок механизмдерин туруктуу өнүгүшүн илгерилетүүгө жана калыптандырууга багытталса да, ушул этапта алгачкы импульсту камсыз кылуу максатында, өзгөчө мамлекеттик карыздын жеткиликтүүлүгү жана деңгээли менен байланыштуу чектөөлөрдүн болушун эске алып, донордук каржылоо керек. Өтмө мезгилде реформаларды жана процесстерди колдоо үчүн мамлекеттик саясат маселелери боюнча кеңеш берүү ишин, анын ичинде комплекстүү тармактык программалардын негизги донолрлору менен тыгыз байланышта иштеп чыгуу жагын өркүндөтүү керек.

2 ИШМЕРДИКТИН ШАРТТАРЫ

2.1 Саясий кырдаал

Кыргыз Республикасы 2010-2011-жылдардагы саясий толкундоону башынан өткөрдү, бирок көпчүлүк жагынан алганда демократияга багытталган саясий системаны түзүүгө жетишти. 2011-жылдын 30-октябрында өткөн президенттик шайлоо Алмазбек Атамбаевдин накта жеңиши менен аяктады. 2014-жылдын апрелинин башталышында Кыргызстан социал-демократиялык партиясы, «Ата-Мекен» жана «Ар-Намыс» партияларынын курамынан парламенттик коалиция түзүлгөн жана туруктуу реформачы аброю бар премьер-министр Жоомарт Оторбаев жетектеген жаңы өкмөт бекитилген. Өкмөт алдына амбициялуу милдеттерди койгон, алар 2013-2017-жылдарга Туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясында берилген жана өзүнө коррупция менен күрөшүү жана инвестициялык климатты жакшыртуу иштерин камтыйт. Эмки парламенттик шайлоолор 2015- жылы өтүшү керек.

Акыркы жылдары көп иштер жүзөгө ашты, бирок өлкө алдында дагы эле бир катар көйгөйлөр чечилбей турат. Башкаруунун парламенттик модели азырынча жаңы болуп эсептелет жана дагы деле калыптанууда, бул бийликтин ар кандай тармактарынын нормалдуу иштөөсүнө таасирин тийгизүүнү улантат. 2014-жылы акыркы парламенттик коалицияны түзүү ылдамдыгы өлкөнүн саясий абалы бышып жетилгенин тастыктаган оң фактор болуп эсептелет. Ошого карабастан, Кыргыз Республикасынын саясаты үчүн туруксуздуктун жогорку деңгээли мүнөздүү боюнча калууда. Салыштырмалуу кыска мөөнөттүн ичинде өлкө эки революцияны башынан өткөрдү (2005 жана 2010), республикада өкмөттүн тез-тез өзгөрүүсү болуп жатты, ал эми 2010-жылы парламенттик башкаруу формасын киргизген учурдан тартып төрт парламенттик коалиция алмашты.

Өткөн жылы жолдорду тосуп алган тез-тез каршылык көрсөтүү акциялары белгиленген; өзгөчө өлкөнүн стратегиялык активи- Кумтөр алтын кени менен

байланышкан протесттерди белгилей кетүү керек. Мындан аркы прогрес үчүн негизги камсыздоо үчүн өлкөнүн бийлигинин моюнга алуусу боюнча өзгөчө жергиликтүү деңгээлде мамлекеттик башкаруу системасында бир топ жакшыртуулар керек. Түштүк региондордо социалдык туруксуздук жана этностор аралык чыңалуу себептерине, анын ичинде кедейчилик жана жумушсуздук маселелерине толугу менен өзгөчө көңүл буруу керек. Коррупция көйгөй боюнча калууда жана өлкөнүн саясий, экономикалык жана социалдык өнүгүүсү үчүн кооптуулукту туудурат.

Кыргыз Республикасы демократиялык кайра куруунун жолунда өлкө жетишкен жыйынтыктардын себеби боюнча регион боюнча өз коңшуларынын фонунда бөлүнүп турат. Ошол эле учурда өлкө өз коңшулары менен кызматташууга өтө көз каранды. Кыргыз Республикасы соода агымдарынын эң маанилүү кесилишинде жайгашкандыктан жана транзиттик түйүн болгондуктан артыкчылыктарга ээ болуу менен катар негизинен Кытайдын, Казакстандын, Орусиянын сооданын активдүү агымдарынын болушуна жана инвестицияларга көз каранды. Кыргыз Республикасы Орусия, Казакстан жана Белорусия ортосундагы Бажы союзуна кошулууга ниеттенүүдө, кошулуу процесси 2015-жылы аяктай турганы күтүлүүдө.

2.2 Макроэкономикалык кырдаал

Кыргыз Республикасындагы ИДП өсүү темпи Кумтөр алтын кенинин ишинин жыйынтыктарына жогорку деңгээлде көз каранды боюнча калууда. 2012-жылдын биринчи кварталында каршылык көрсөтүү акциялары жана аба-ырайынын катаалдыгынан улам Кумтөр кенинин иши үзгүлтүккө учуроонун жыйынтыгында 2012-жылы ИДП 0,9 пайызга кыскарган. 2013-жылы ИДП өсүү темпи тоо кен өнөр жайын активдүү өнүгүүсү фонунда калыбына келген жана 10,5 пайызга жеткен. Кумтөрдү эске албаганда өлкөнүн ИДП өсүшү 5-6 пайыз деңгээлинде туруктуу боюнча калган.

Инфляция жогорку деңгээлде туруксуз боюнча калууда. Инфляциянын темпи 2011-жылдын башында жылдык эсептөөлөрдүн негизинде 20 пайыздан ашык болгон жана 2012-жылдын ортосунда нолго чейин кыскарган, ал эми 2013-жылы 6,6 пайызды түзгөн, бул азык-түлүккө баанын өсүшү менен шартталган. Учурдагы операциялардын эсебинин тартыштыгы бир топ көбөйгөн: 2011-жылы 10 пайыздан 2012-жылдагы ИДП 25,9 пайызына чейин жана 2013-жылы 23,4 пайызга чейин болгон. 2013-жылы улуттук валюта туруктуу болгон, бирок 2014-жылдын биринчи кварталында Орусиянын рубли жеңилдей түшкөндүктөн бир топ баасы начарлаган жана 2014-жылдын февралында Казакстандык тенге 20 % девальвацияланган. Негизинен Орусиядан эмгек мигранттарынын акча которуусуна көз карандуулук деңгээли абдан маанилүү боюнча калууда, ошентип, 2013-жылы мигранттардын которууларынын көлөмү ИДП 31 % жакынын түзгөн.

2014-жылы өсүү темпи бир топ акырындайт деп божомолдонууда. Орусияда учурдагы экономикалык өсүшүн басаңдатуусу мигранттардын акчалай которууларынын өсүшүнө жана азыраак өлчөмдө, экспортко көрсөткөн терс таасирин, 2013-жылдагы бир топ өсүштөн кийинки алтын өндүрүү тармагынын өсүүсү бир аз азайгандыгын, ошондой эле банк секторундагы аярлуулукту эске алып, ИДП өсүү темпи 2014-жылы чектүү 4,5 пайызды түзө турганы, 2015-жылы 4,8 пайызга чейин бир аз көбөйүшү божомолдонууда. Стратегиянын калган мөөнөтүндө өсүү темпи болжол менен 5,0-5,5 пайызга жакынды түзөт.

Буга карабастан стратегия камтыган мезгилде күтүлгөн өнүгүү темпине таасирин тийгизе турган бир катар факторлор бар. Божомолдонгон Бажы союзуна кирүү, ошондой эле интеграциянын региондук, анын ичинде БС кирбеген өлкөлөр менен кызматташууну тереңдетүү өсүш үчүн жагымдуу стимул болуп калат. БСке кошулуу Бажы союзуна кирген өлкөлөр менен соодалашууда тоскоолдуктарды төмөндөтүүгө мүмкүндүк түзөт, кыргызстандык экспорттерлердун продукциясы үчүн БС өлкөлөрүнүн рынокторуна жеткиликтүүлүктү жеңилдетет жана түпкүлүгүндө инвестицияларды тартууга өбөлгө болот. Бул маселеге кененирээк токтоло турган болсок БСна кошулуу өлкө үчүн маанилүү киреше булагы болуп эсептелген Орусиядагы эмгек мигранттарынын которууларынын өйдө-төмөн болуу (мисалы, Орусиядагы мындан да чектөөчү иммиграциялык саясатка жараша кабыл алынганга байланыштуу) кооптуулугун кыскартат. Ошол эле учурда БСке кошулуу Бажы союзуна кирбеген өлкөлөр менен Кыргыз Республикасынын соодалашуусуна терс таасирин тийгизет, ата-мекендик экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүү тармактары үчүн кооптуулукту түзөт жана кыргызстандык ишканалардын ишинин айрым түрлөрүнүн (мисалы, товарларды реэкспорттоо) максатка ылайыктуулугун жоет. Мындан тышкары, Кумтөр кенинде өндүрүштүн көлөмүнө байланыштуу аныкталбагандыктардын барлыгы жана Орусиядагы өсүү темптери да өсүш божомолдоруна терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

2.3 Түзүмдүк реформалардын абалы

Түзүмдүк көйгөйлөр көпчүлүк тармактарда, өзгөчө туруктуу рынок институттарын түзүү бөлүгүнө маанилүү боюнча калат. Бийлик кабыл алган айрым позитивдүү кадамдарга, мисалы, Бизнессти жана инвестицияны өнүктүрүү боюнча кеңешти түзүүгө карабастан ЕРӨБ активдүү ролду ойнойт- бизнес чөйрө мурдагыдай эле татаал боюнча калууда.

ИДПнин 10 пайызы жана өнөр жай өндүрүшүнүн 50 пайызы туура келген тоо кен өндүрүшү өнүктүрүүнү стимулдаштыруучу фактор, ошондой эле өлкөдө экономикалык өнүгүү темпин кыскартуунун потенциалдуу тобокелдигинин булагы боюнча калууда. Бул тармактагы кирешелердин ачыктык деңгээли Kumtor Gold компаниясы кен казуу тармагындагы ачыктык демилгеси боюнча талаптарды аткарган 2011-жылдын мартынын башынан тартып жакшырган. Кумтөрдүн мындан аркы иши үчүн бекем негизди түзүү өлкө үчүн негизги чыгарыктардын бири боюнча калууда. Кумтөр кенин мамлекеттин карамагына өткөрүүгө ниеттенген Өкмөт жана кен чыгаруучу оператор «Centerra» фирмасы ортосундагы кайчы пикир өндүрүштү убактылуу бузууга жана 2012-жылы кыска убакытка өзгөчө кырдаал абалын киргизген бир катар каршылык көрсөтүү акцияларына алып келди. 2013-жылдын сентябрында «Centerra» фирмасы жана Өкмөт Кумтөр боюнча макулдашууну реструктуризациялоо шартын көрсөткөн, расмий түрдө милдеттендирбеген өз ара түшүнүү тууралуу меморандумга кол коюшкан. 2014-жылдын февралында Парламент КР Өкмөтү жана канадалык инвестор ортосундагы мурда макулдашылган, расмий түрдө милдеттендирбеген Кумтөр кени боюнча токтомду бекитти.

Парламент тарабынан бул макулдашууну бекитүү оң кадам болуп эсептелгени менен бул пикир келишпестикти чечүү жолунда мындан аркы сүйлөшүүлөр зарыл жана тараптар ортосунда юридикалык жактан милдеттүү инструменттерди түзүү керек. Бул талаштын келип чыгуусу чет өлкөлүк түз инвестициялар (ЧТИ) бөлүгүндө өлкөнүн өзүнө тарткычтыгы үчүн аныктоочу болот жана Банктын ишине маанилүү жана Банктын стратегиянын кийинки мезгилинин алкагында финансылык колдоосун тартууга жөндөмдүүлүк таасири болот.

2013-жылдын декабрында Кыргызстандын Өкмөтү туруктуу өнүгүүгө КР өтүүсү боюнча Программаны бекитти; бул инструмент Туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясын ишке ашыруу каражаты болуп эсептелет. Бул Программада бизнес-чөйрөнү жакшыртуунун маанилүү зарылдыгы, мамлекеттик секторду реформалоо, финансылык системаны бекемдөө жана активдүү, басмырлабаган жана диверсифицирленген өсүш жана кедейликти кыскартууну камсыздоо максаттары үчүн инфратүзүмдүк керектөөлөргө таасир берүү баса белгиленет.

Мындан тышкары, бул Программада программаны толук кандуу ишке ашыруу максаты үчүн донорлор тарабынан кошумча каржылоону тартуу зарылдыгы баса белгиленет.

Бажы союзуна кошулуу Кыргыз Республикасы үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн, ошондой эле түзүмдүк реформаларды багыттоо жана темп бөлүгүндө кооптуулуктардын булагы болуп эсептелет. Кыска мөөнөттүү мезгилде Кыргыз Республикасы бирдиктүү бажы мейкиндигине кирүүсүнө жардам берүүгө бажы инфратүзүмү жана санитардык-гигиеналык экспертизаны өткөрүү үчүн инфратүзүм сыяктуу багыттардагы инвестициялар жана реформаларды өткөрүү үчүн стимул кылуучу факторлор, ошондой эле БС башка мүчө-өлкөлөрү көрсөткөн адистештирилген фонддордун каражаттары бар.

Белгилей кетчү жагдай, санитардык-гигиеналык текшерүүлөрдү өткөрүү жана сертификаттоо базасынын жоктугу Казакстандык ишканалар БС түзүлгөндөн кийин бирдиктүү экономикалык мейкиндиктин артыкчылыгын толук кандуу колдонуусуна тоскоолдук кылган факторлордун бири болуп эсептелет.

Бирок, Бажы союзуна кирүүнү узак мөөнөттүү мезгилге калтырганда Кыргыз Республикасында ички реформаларды өткөрүү үчүн стимулду кыскартышы мүмкүндүгүн белгилей кетүү керек, себеби айрым негизги түзүмдүк реформалар боюнча багыт Бажы союзунун деңгээлинде жалпысынан берилет, анда экономикалык институттар бир топ өөрчүбөй калган, ал эми иштин күн тартибинде БС ири мүчөлөрдүн маселелери басымдуулук кылып кетет. ОрусияМындан тышкары, реформа өткөрүүгө стимулдарды начарлатуу тобокелдиги көбөйөт, эгерде Кыргыз Республикасы союздун өлкөлөрү менен өз экономикалык институттарын мындан ары интеграциялоонун алкагында Евразиялык экономикалык союзга кошулат.

2.4 Финансылык ресурстарга жетүү

Жеке капитал булактары

Кыргызстандык банк системасынын көлөмү анча чоң эмес- 2013-жылдын соңундагы банк активдери ИДПнин 32 пайызды түзөт, муну менен катар бул активдердин жарымы гана берилген заемдук каражаттардан турат (ИДПнин 16 пайызы). Азыркы учурда Кыргыз Республикасында 24 банк ишин жүргүзөт, муну менен катар 12 банктарда акционердик капиталдын көпчүлүгү чет элдик менчик ээлерине тиешелүү. Акыркы мезгилде Кыргызстандын рыногуна чыгуу боюнча Орусиялык жана Казакстандык банктар тарабынан кызыгуу байкалууда. Банк тармагы дагы даале болсо 2010-жылдагы кризистин запкысын чегүүдө. Кризис кызыган убакта жети банкта убактылуу тышкы башкаруу жол-жобосу киргизилген. Азыркы учурда убактылуу тышкы башкаруу режими үч банкта иштеп жатат, ал эми эки банкта түз банктык көзөмөлдөө режими киргизилген, анын алкагында Улуттук банк бул банктардын ишин такай контролдойт. Банктардын отчет жүргүзүүсүндө катталган кайтарымсыз

насыялардын үлүшү бир топ төмөн деңгээлде калганына карабастан (5,9 пайыз), дагы даале болсо банктардын активдеринин накта сапаты жөнүндө маселелер бар. Банк системасына алсыз корпоративдик башкаруу жана жалпы ишеним көрсөтүүнүн жоктугу менен тереңдеген мындай аярлуулуктун барлыгы бул тармактын экономиканы насыялар менен камсыздоо жөндөмдүүлүгүн чектөөнү улантууда. Банктык эмес финансылык сектордун өлчөмү дагы даале болсо маанилүү болбой жатат- активдердин өлчөмү ИДП 7% түзөт, ал эми насыялык портфелдин көлөмү- ИДПнин 5%.

Мындай жагдайда каржылоонун жеткиликтүүлүгү өзгөчө ЧОБ ишканалары үчүн көйгөйлүү болуп эсептелет. Финансылык кризис жана саясий кырдаал ЧОБ субъекттерин насыялоонун өлчөмүнүн өсүшүнө таасирин тийгизди, себеби эл аралык микрофинансы институттары каржылоону камсыз кылууну токтотуп турушат, ошентсе да акыркы убакытта бары бир жакшы нукка өзгөрүү байкалууда. Акыркы мезгилде коммерциялык банктардын жана башка институттардын насыялык портфелдеринде ЧОБ субъекттеринин үлүшүнүн өсүшү байкалууда. ЧОБ субъекттерин баалоо боюнча жалпысынан насыялоонун жалпы көлөмүнөн 30-50 % туура келет.

Кыргыз Республикасында капитал рынокторун өнүктүрүү деңгээли анча жогору эмес боюнча калууда, бул рыноктор үчүн өтүмдүүлүктүн төмөнкү деңгээли, белгиленген эрежелердин жана инвесторлордун чөйрөсүнүн чектелгенин начар сактоого мүнөздүү. Баалуу кагаздар рыногун жөнгө салган ченемдик- укуктук актылар жакшы түзүлгөн, бирок бул эрежелерди практикада колдонуу анча жогору болбой жатат. Капитал рынокторун өнүктүрүү үчүн керек болгон инвесторлордун институционалдык базасы жетишсиз боюнча калууда жана кырдаалды мамлекеттин кийлигишүүсүз жакшыга өзгөртүү болжолу төмөн байкалууда.

Көп тараптуу өнүгүү банктары жана донорлук каржылоо

Көп тараптуу өнүгүү банктары жана эки тараптуу донорлук уюмдар 1990-жылдан тартып Кыргыз Республикасында ишин жүргүзүп келет, алар негизинен инфратүзүм, жеке секторду өнүктүрүү жана ченемдик- укуктук чөйрөнү өркүндөтүү боюнча мамлекеттик органдар менен биргелешкен ишти жана инвестициялык климатты жакшыртуу боюнча долбоорлор үчүн узак мөөнөттүү каржылоону берет. Ири институттар төмөнкү багыттар боюнча иш алып барышат:

- Азия өнүктүрүү банкы (АӨБ) негизинен энергетика, суу жана жол чарбасы тармагындагы инвестицияларды колдойт, ошондой эле мамлекеттик –жеке өнөктөштүк жана электрондук сатып алуулар боюнча мыйзамдарды өнүктүрүүдө мамлекеттик органдарга көмөк көрсөтөт. Азия өнүктүрүү банкы БАРЭКтин катчылыгы болуу менен соода саясаты, транзит жана бажы транзити жаатында тиешелүү региондук кызматташууну өркүндөтүү боюнча ишти жетектөөнү жана координациялоону улантууда.
- Дүйнөлүк банк инфратүзүмдүк инвестициялар (энергетика, суу менен камсыздоо, канализация жана сугаруу, жолдор) жаатында жана финансылык сектор жаатында ишти жүргүзөт. Дүйнөлүк банктын иши инвестиция түрүндө жана мамлекеттик саясаттын тиешелүү багыттарын түзүү маселелери боюнча кеңеш берүү түрүндө берилет. Финансылык сектор жаатындагы иштер ЭФК (МФК) менен кызматташууда жүзөгө ашат жана банк жана микрофинансы сектору үчүн, чакан жана орто ишканалар жана энергия натыйжалуулугу боюнча долбоорлорду каржылоо үчүн узак мөөнөткө каржылоону берүүгө жумшалган.
- Европа Биримдиги негизинен айылды өнүктүрүү боюнча долбоор (суу менен камсыздоо, катуу калдыктар- ЕРӨБ менен кызматташуудагы), ошондой эле

энергия натыйжалуулукту жогорулатуу боюнча долбоорлорду (анын ичинде KyrSEFF колдоо түрүндө) каржылайт.

- USAIDдин эки тараптуу донорлорунун санынан энергетика жана тоо кен өндүрүшү, ошондой эле айыл чарбасында жана жеңил өнөр жайы секторундагы реформаларга жана институционалдык потенциалга адистешкен. Швейцариялык кызматташуу бюросу жана SECO (Швейцария) негизинен суу менен камсыздоо жана канализацияны, айыл чарбасын, ЧОБ өнүктүрүүнү (ЧОБ субъекттеринин бизнес- консалтинги боюнча ЕРӨБ кызматтарын каржылайт) жана энергия натыйжалуулукту кошо негизинен айылды өнүктүрүүнү каржылайт. DFID айылдык суу менен камсыздоо, тариф жана коммуналдык реформа системасын колдогон. KfW жана GIZ финансылык тармакка, өзгөчө микрофинансылоо жана турак-жай насыятөөсү, айыл чарбасы, тоо кен өнөр жайы жана суу ресурстарын чек аралык транспорттук башкаруу жаатында өз күчүн топтойт.

Акыркы жылдары Кыргыз Республикасына Орусия жана Кытай менен жеңилдик берүү шартында көрсөтүлгөн эки тараптуу финансылык ресурстар активдүү түшө баштады. Тактап айтканда, Бажы союзуна кошулган учурда өлкөгө колдоо көрсөтүү (чек ара инфратүзүмүн жана лабораторияны модернизациялоо, инфратүзүмдү жана экономиканы өнүктүрүү) максатында Орусия насыялык жана гранттык негизде 1,2 млрд. доллар өлчөмүндөгү каражатты берүүгө убада кылды.

Кытай дагы Кытай өнүгүү банкы жана Кытайдын Эксимбанкынын алкагында абдан ыңгайлуу шарттарды сунуштоодо.

Кытай каражаттары негизинен инфратүзүм жана энергетика жаатындагы долбоорлорду каржылоо үчүн дайындалган. Сунуш кылынган каржылоонун көлөмү жана жеңилдик берилген шарты ЕРӨБ жана айрым тармактардагы башка ЖФБ кысууга алып келет жана бул уюмдардын реформага таасирин потенциалдуу кыскартат. Банктын бул тобокелдигине таасир берүү максатында салттуу ЖФБ жана донор уюмдары менен ишти саясатты түзүү жана негизги тармактарда реформаларды жүргүзүү максатында ишти улантуу керек.

2.5 Ишкер чөйрө жана ченемдик-укуктук система

Ишкер чөйрө

Кыргыз Республикасында ишкер чөйрө акыркы жылдары өкмөт тарабынан көрүлгөн бир катар натыйжалуу чараларга карабастан, мурдагыдай эле татаал бойдон калууда. «Иш жүргүзүү» ДБнын рейтингинде Кыргыз Республикасы 2014-ж. – 68-орунга чейин анча-мынча көтөрүлгөн, бирок мыйзамдардын жана ченемдик-укуктук акттарды ишке ашуусун өлчөөчү, түзүүчү боюнча рейтинг төмөн бойдон калууда. Бизнести ачуунун жана мүлккө болгон укукту каттоонун жөнөкөйлүгү өлчөнгөн түзүүчүлөрдө Кыргызстан биринчи 15 өлкөнүн катарында орунга ээ, бирок өлкөнүн жалпы жыйынтыгы салыктарды төлөөнү, төлөө жөндөмсүздүгүнө уруксатты, энергия менен жабдуу системасынын системасына жана эл аралык соодага кошулууну өлчөгөн жалпы рейтингди түзүүчүлөр боюнча жогору эмес рейтингтерге карата шартталат.

ЕРӨБ менен Дүйнөлүк банк «Ишкердик климат жана ишканалардын ишинин жыйынтыктары» (BEEPS) чогуу изилдөөнүн 2013-жылдагы жыйынтыктары 2008-жылы ишкердик климатта жакшыруу байкалгандыгына карабастан өлкөдө иш жүргүзүү үчүн олуттуу тоскоолдуктардын болушу уланып жаткандыгын көрсөттү. Изилдөөнүн алкагында суралган ишканалар алар кабылган негизги тоскоолдуктардын катарында саясий туруксуздукту, коррупцияны, көмүскө секторду, салык салуунун

ставкаларын жана энергия менен жабдуу системасын пайдаланууну көрсөтүшкөн. Бишкек ишкер клубунун жарыялаган акыркы изилдөөлөрү көрсөткөндөй, эркин экономикалык аймактарды түзүүгө карабастан улуттук мыйзамдарда белгисиздиктин болушу жана саясий туруксуздук чет элдик инвестицияларга мындай эркин экономикалык аймактарда тоскоолдук кылган негизги факторлор катары кабыл алынат.

Көптөгөн чакан жана орто ишканалар олуттуу кошумча наркты түзүүгө алып келбеген тармактагы-соода сыяктуу тармактарда топтолушкан, ушул фондо экономикалык ишке катышкан «бош ортолук»– орто ишканалардын анча маанисиз саны байкалат. ЧОБнын жаңылыктарга, өзүнүн атаандашуу жөндөмдүүлүгүн көтөрүү жана өнүгүү жөндөмдүүлүгү тажрыйбанын жоктугунан, башкаруунун адекваттуу эмес жолдорун пайдалануудан жана адистештирилген техникалык жана практикалык маалыматтын чектелүү болушунан мурдагыдай эле чектелүүдө. Стратегиянын акыркы жылдарында бизнес-консалтинг сектору жигердүү өстү, бирок бизнес-консалтинг али жергиликтүү ишкер практиканын ажырагыс бөлүгү боло элек. Көптөгөн чакан жана орто ишканалар мурдагыдай эле мындай кызматтардын бар экендигин билишпейт же консультанттарга ишенишпейт, ошондуктан көп учурларда мындай кызматтарды пайдаланууга макулдук берүүдө чечүүчү фактор болуп, алар ЕРӨБнын эгидасы аркылуу берилет. Бизнес-консалтинг боюнча кызматтар маалыматтык-коммуникациялык технологиялар сыяктуу тармактар менен чектелүүнү улантат, ал эми алардын ири шаарлардын сыртына жеткилитүүлүгү жогору эмес. Бизнес-консалтинг индустриясын андан ары кесипкөйлөштүрүү керек жана бизнес-кеңешчилердин жергиликтүү ассоциациясы белгилүү бир жыйынтыктарга жетсе да, индустриянын узак мөөнөттөгү туруктуулугуна азырынча кепилдик берүүгө болбойт.

Кумтөр кен чыгуучу жердин жагдайы боюнча туруктуу абалдын болбошу Кыргыз Республикасынын инвестициялык жагымдуулугуна, өзгөчө чет элдик инвесторлор үчүн таасир эткен абдан маанилүү көйгөйлөрдүн бири бойдон калууда. Өкмөт белгисиздикти төмөндөтө жана ушуга жараша инвестициялык климатты жакшырта алган мындай чечимди жигердүү издөөнү улантууда.

Ченемдик-укуктук система

Акыркы убакта ЧОБнын ишканаларынын атаандашуу жөндөмдүүлүгүн бекемдөө үчүн бир катар позитивдүү чаралар көрүлдү. Салыктар жана социалдык чегелүүлөр боюнча чакан ишканалар үчүн отчеттуулук боюнча талаптарды жеңилдетүүгө жана иретке келтирүүгө багытталган мыйзам долбоор иштелип чыккан. Бул мыйзам долбоордун тексти коомчулукка окуу жана комментарий берүү үчүн сунушталган. Бул мыйзамдын максаты ЧОБнын административдик жүгүн азайтуу болуп эсептелет. Ошондой болсо да, ЧОБсекторун бекемдөө үчүн сот жана сот чечимдерин аткарууну андан ары өркүндөтүү керек.

Акыркы эки жылда Кыргыз Республикасы бир топ тыгыз кызматташуу жана учурдагы тоскоолдуктарды жоюу максатында региондогу башка өлкөлөр менен бир катар макулдашууларды түзгөн. 2013-жылдын апрелинде Кыргыз Республикасы жана Туркия аба аркылуу билдирүү, туризм жана инвестициялар жаатында кызматташуу жөнүндө макулдашууга кол коюшкан. Тажикстан, Казакстан жана Кыргыз Республикасы региондун өлкөлөрүн туруктуу жана үлгүлүксүз энергия менен жабдууну камсыздоо үчүн бирдиктүү энергетика системасын калыбына келтирүү мүмкүндүгүн караштырышат. Андан сырткары, 2014-жылдын июлунда Кыргыз

Республикасы, Казакстан, Тажикстан, Түркмөнстан, Өзбекстан жана Япония «Борбордук Азия-Япония» Диалогунун алкагында 10 жылдын мөөнөт менен кызматташуу жөнүндө макулдашууга кол коюшкан (Борбордук Азия жана Япония өлкөлөрү арасында туруктуу өнүгүү, соода-экономикалык мамилелерди кеңейтүү маселелери боюнча кызматташуу үчүн платформа). Кыргыз Республикасы менен Орусиянын арасында 2014-жылдын майында кол коюлган евразиялык экономикалык интеграциянын алкагында экономикалык кызматташууну өнүктүрүү жөнүндө макулдашуу региондогу башка өлкөлөр менен бир топ тыгыз интеграция багытында көрүлгөн аракеттердин дагы бир мисалы болуп эсептелет.

Ченемдик-укуктук чөйрөгө бир топ кеңири талдоо 4-тиркемеде келтирилет.

2.6 Социалдык кырдаал

Дүйнөлүк финансылык каатчылык менен коштолгон 2010-жылдагы революция акыркы он жылдын ичинде байкалган жашоо деңгээлди жана социалдык шарттарды жогорулатуу тенденциясын артка тартты. Аз камсыз болгон калктын үлүшү 2009-жылы 32 пайыз минималдуу мааниге жетип, 2012-жылы 38 пайызга чейин көбөйдү. Андан сырткары, олуттуу регионалдык айырмачылыктар байкалды. Саламаттыкты сактоо, суу менен жабдуу кызматтарын жана санитардык кызматтарды пайдалануу, ошондой эле айыл жериндеги жумуштуулуктун төмөн деңгээли республикада жашоо деңгээлдеги айырмачылыктарды күчөтөт. Андан башка, Бишкектеги калктын ички миграциясы олуттуу көйгөйлөрдү жаратуучу булак катары кызмат кылат. Мигранттар, эреже катары, коомдук кызматтардан пайдаланууга болбогон расмий эмес жерлерде жашашат, ал эми тиешелүү документтердин жоктугу аларга медициналык кызматтарды пайдаланууга жана жумуш орундарына чектейт. Андан сырткары, медициналык кызматтардын жеткиликтүүлүгүнө карата олуттуу гендердик айырма байкалат – өлкөдө жогорку мааниде эне өлүмү жана контрацептивдерди пайдалануунун аз жайылган практикасы байкалат.

Жумушсуздук өзгөчө жаштар жана аялдар арасында көйгөй бойдон калууда, бул өлкөнүн узак мөөнөттөгү өнүгүү мүмкүнчүлүгүн олуттуу кедергиге алып келет. Акыркы 5 жылдын ичинде байкалган кээ бир кыскарууларга карабастан жумушсуздук 2013-жылы 7,6 пайыз деңгээлинде калган. Аялдар арасындагы жумушсуздук эркектерге караганда жогору (8 пайызга каршы 10 пайыз), ошону менен бирге төмөн эмгек акылуу кесиптерде аялдардын үлүшү жогору. Борбордук Азиянын башка өлкөлөрүндө сыяктуу жумушчу күчтүн курамында аялдардын болушу эркектер үчүн 77 пайызга салыштырганда 53 пайыздык деңгээлде төмөн бойдон калууда; бул жагдай эркектер менен аялдардын арасындагы киреше боюнча олуттуу айырмачылык, аялдарда карьералык келечектин жетишсиздиги, балдардын мектепке чейинки мекемелеринин чектелген жеткиликтүүлүгү жана бир топ салтуу баалуулуктарга кайтуу менен күчөйт.

Эмгек рыногунан биринчи чыккан жаш адамдар экономикалык мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугунан өзгөчө жабыркашат. 15-24 жаш курагындагы жаштардын 21 пайызы иштешпейт же окушат, ал эми жумушсуздардын үлүшү 17 пайыздан бираз жогоруну түзөт. Жаш аялдардын арасында жумушсуздардын үлүшү дагы эле жогору – 15-28 жаш курагындагы кыз-балдардын 38 пайызы гана жумушчу күчүнүн курамына кирет (ушул эле курактагы жаш жигиттердин ошол эле көрсөткүч 64 пайызды түзөт). Жаштар арасында жумушсуздукту шарттаган факторлордун бири эмгек рыногунун, өзгөчө

жумушчуларды жалдоо жана жумуштан бошотуу жагында салыштырмалуу ийкемсиз түзүмү болуп эсептелет, бул иштеп жаткан жумушчулар эмгек рыногуна жаңы кошулгандардын үстүнөн артыкчылыкка ээ болушат. Факторлордун дагы бири билим берүү системасынын төмөн сапаты болуп эсептелет. Окуучуларды эл аралык баалоо программасы (PISA) боюнча акыркы изилдөөлөрдүн алкагында Кыргыз Республикасы изилдөөгө катышкан бардык предметтер (окуу, математика жана табигый-илимий сабактар) боюнча начар жыйынтыктарды көрсөтүү менен акыркы орунду ээлеген, мында шаардык мектептердин окуучулары менен айылдык мектептердин окуучуларынын жыйынтыктарынын арасында олуттуу айырма байкалган. Кесип багыты боюнча кызматтардын жетишсиз жеткиликтүүлүгү, окуу мекемелеринин бүтүрүүчүлөрү ээ болгон билим менен эмгек рыногунда талап кылынган билимдин дайыма дал келбестиги менен чогуу мындай жагдай окуу мекемесинен эмгек күчүнүн курамына өтүүнү көйгөйлүү кылат. Бул, берилген баалар боюнча, Кыргыз Республикасынын ИДПсынын 26 пайызын түзгөн көмүскө экономикада иштеген жаштардын салыштырмалуу жогорку үлүшүнө алып келет.

2.7 Энергия натыйжалуулугу жана климаттын өзгөрүшү

Кыргыз Республикасында салыштырмалуу энергия керектөө өнүккөн өлкөлөргө караганда бир топ жогору бойдон калууда жана ЕС боюнча орточого караганда дээрлик 4 эсеге жогору. Андан сырткары, отундун казып алынуучу түрлөрүнө болгон көз карандылык, ошондой эле энергия жеткирүү коопсуздугу менен байланыштуу тобокелдиктердин болушу кийинки мезгилге көйгөйлөрдүн булагы бойдон калат.

Өлкөнүн негизги жаратылыш ресурстары гидроэнергетика жана көмүр болуп эсептелет, алар Кыргыз Республикасынын энергетикага болгон муктаждыктарынын жарымын жабат.

Өлкө Орусия жана Тажикстандан кийин КМШда чондугу боюнча үчүнчү гидроэнергетикалык ресурстарга ээ жана шамал энергетикасы, күн энергетикасы жана биогаз жаатында пайдаланылбаган олуттуу мүмкүнчүлүккө ээ. Ушуга карабастан, өлкө Өзбекстандан жана Казакстандан отундун казып алынуучу түрлөрүн жеткирүүгө маанилүү деңгээлде көз каранды, бул энергетикалык коопсуздук жөнүндө коркунучка алып келет.

Чектелүү мүмкүнчүлүктөр жана учурдагы энергетикалык инфратүзүмдүн эскириши ансыз да акыркы керектөөчүлөр тарабынан суроо-талап дайыма өсүп жатканда, көйгөйлөрдүн өсүшүнө алып келет. Энергетикалык сектор олуттуу деңгээлде субсидиялануучу болуп эсептелет, ал эми электр энергиясына тарифтер өзүн актоочу деңгээлден бир топ төмөн (электр энергиясына орточо тариф ЕС 28 өлкөнүн орточо тарифине караганда 10 эсе төмөн).

Төмөн тарифтер, техникалык жана коммерциялык жоготуулардын жогору деңгээли менен бирге, иштеп чыгаруучу жана бөлүштүрүүчү компаниялардын кандайдыр бир башка, авариялык оңдоодон тышкары капиталдык салымдарды жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгүн абдан чектейт. Көрсөтүлүүчү кызматтарга төлөмдөрдү эсепке алуунун жана процесстин натыйжасыз болушу жана бул сектордун жалпы финансылык ачык эместиги менен көйгөй күчөйт.

Ушул шарттарда экономиканын бардык тармактары боюнча энергия натыйжалуулукту жогорулатуу өсүп жаткан жүктү компенсациялоо жана туруктуу экономикалык өнүгүү

үчүн бир топ жагымдуу чөйрөнү камсыз кылуу үчүн чечүүчү мааниге ээ. Курулуш сектору энергияны акыркы ири керектөөчүсү болуп саналат (энергияны акыркы керектөөчүнүн 40%дан көбү). Бул сектордо энергетикалык натыйжалуулукту жогорулатуу максатында өкмөт 2011-жылы чындыгында энергетикалык натыйжалуулук боюнча ЕС директивасынын адаптациясы болгон «Имараттардын энергетикалык натыйжалуулугу жөнүндө» (ИЭН) мыйзамга кол койгон. Бул мыйзам Банктын техникалык жардамында иштелип чыккан жана КугSEFF сыяктуу финансылык продукттарды киргизүү үчүн жагымдуу негизди түздү. Андан аркы максаттар үчүн Банктын диалогду камсыздоо жана энергетикалык натыйжалуулук жана жылуулук менен жабдуу боюнча ченемдик-укуктук чөйрөнү өркүндөтүү боюнча ишке катышуусу максатка ылайыктуу болот.

Өлкө суу ресурстарын натыйжалуу пайдалануу менен байланышкан олуттуу көйгөйлөргө кабылып жатат. Өлкө суу ресурстарына бай болсо да, суу чарбасынын начар абалы жана натыйжасыз башкаруу суу ресурстарын натыйжасыз пайдаланууга алып келет, мында суу пайдалануучулардын чачкындыгы жана суу менен жабдуу боюнча мезгилдүү чектөөлөр менен көйгөй күчөйт. Мунун баары экономиканын абдан маанилүү айыл чарба жана гидроэнергетика, ошондой эле таза суу менен жабдуу сыяктуу маанилүү тармактарына таасир этет. Андан сырткары, Кыргызстан кабылып жаткан суу ресурстарынын кыскарышы климаттын өзгөрүшү менен байланыштуу абдан олуттуу коркунучтардын бири болуп эсептелет – мөңгүлөрдүн ээришинин жыйынтыгында өлкөнүн суу ресурстары узак мөөнөттүү келечекте бир топ кыскарат деп болжолдонууда.

3 ИШМЕРДИКТИН СТРАТЕГИЯЛЫК БАГЫТТАРЫ

3.1 Стратегиялык багыттар

Кыргыз Республикасы Борбордук Азияда реформа процесстеринин алдында болсо да, өлкөдө өтмө мезгилдин көйгөйлөрү мурдагыдай эле маанилүү жана бизнес-чөйрө татаал бойдон калууда. Кыргыз Республикасы жаратылыш ресурстарына бай болгону менен деңизге чыга албайт, ал эми анын ата мекендик рыногунун сыйымдуулугу абдан кичине, ал казып чыгаруучу сектордон тышкары инвесторлордун кызыгуусун жарата албайт. Өлкөнүн экономикасында казып чыгаруучу секторду эсепке албаганда, майда, үй бүлөлүк компаниялар басымдуулук кылат, алардын өсүшүн жетишсиз тажрыйба, натыйжасыз башкаруу жана операциялык үлгүлөр, ошондой эле ички рыноктун чектелишине кошумча каржылоонун жоктугу токтотуп турат. Кыргыз Республикасы ишкерлердин инфратүзүмгө кирүүсүн жакшыртууну улантууга жана калк үчүн негизги коммуналдык кызматтардын жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга тийиш. Өлкөнүн экономикасы энергиянын жоготууларынын жогорку деңгээли, кышында көп керектеген убакта электр энергиянын жетишсиздиги жана пайдаланып жаткан жабдуулардын натыйжасыздыгы менен байланышта энергия сыйымдуу. Кыргыз Республикасы региондук олуттуу айырмачылыктардын өлкөсү болуп эсептелет, ал өлкөнүн этностук топторунун арасында татаал мамилелерди курчутат. 2010-жылдагы саясий жана социалдык козголоңдон кийин өкмөттүн жана парламенттин, ошондой эле донордук уюмдардын ишинде өлкөнүн ички реинтеграциясы артыкчылыктары болду. Мындай шарттарды эске алып, төмөнкү түзүүчүлөрдүн ичинен Кыргыз Республикасында ЕРӨБнын ишинин негизин жаңы стратегиянын мөөнөтүнө карата түзүү сунушталат:

- Региондук трансчекаралык байланыштарды бекемдөө жолу менен туруктуу өсүүнү камсыздоо:** Кыргыз Республикасы деңизге чыгуу мүмкүндүгү болбогон жана ата мекендик рыногунун сыйымдуулугу чектелүү өлкө катары региондук интеграцияны активдештирүүдөн– мында маанилүү энергетикалык экспорттун болушуна өзгөчө көңүлгө алуу керек, ошондой эле региондук соода жана транзитти өнүктүрүү үчүн өз абалын пайдалануудан олуттуу пайда ала алат. 2010-жылдагы Казакстан менен чек арадагы тоскоолдуктар Кыргызстандын трансчекаралык соодадан көз каранды экендигин көрсөттү. Өлкө региондук интеграциялык процесстердин катарына (ДСУ, Евразиялык экономикалык/Бажы союзу, Шанхай кызматташтык уюму, Түрк тилдүү өлкөлөрдүн кызматташтык кеңеши, БАРЭК) кошулат, алар экспорттук рыноктордо жана мүмкүнчүлүктүү инвестицияларды тартуу мүмкүнчүлүгүн жаратат. Ушуга байланыштуу Банк Кыргыз Республикасына экономикалык жана соода кызматташтыгын жана региондук интеграцияны иретке салууда көмөк көрсөтүүгө аракет кылат жана инфратүзүмдүн маанилүү объекттерин калыбына келтирүүнү, экономиканын экспортко багытталган тармактарын ошондой эле каржылоонун жана кеңеш берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыздоо жолу менен да бекемдөөгө, ошондой эле трансчекаралык инвестицияларды жана кызматташуунун региондук долбоорлорун өнүктүрүүнү колдойт.
- ЧОБнын объекттеринин өлчөмүн көбөйтүүгө жана алардын атаандашуу жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтүү:** Өлкөнүн экономикасында, казып чыгаруучу тармактан тышкары, чакан жана орто бизнестин начар, үй-кол өнөрчүлүгүнүн ишканалары басымдуулук кылат; мында орто ишканалар аз санда. Региондук соода байланыштарды тереңдетүү ата мекендик ишканалар жакшы атаандашуучу үчүн жергиликтүү мыкты фирмаларга экспорттук рынокторду өздөштүрүү жагынан да, инвестицияларды тартуу жагынан да мүмкүнчүлүктөрдү түзгөн убакта, аларга иш жүргүзүүнүн бир топ туруктуу үлгүлөрүнө өтүүгө жана бизнес жүргүзүүнүн негизги тажрыйбаларын догорулатуу талап кылынат. Тажрыйбанын жетишсиздиги жана натыйжасыз менеджмент, ошондой эле өнүгүү үчүн түрткү бербеген жана каржылоонун чектелүү жеткиликтүүлүгү, менчик укуктуу натыйжасыз коргоо, коррупция жана бюрократиялык жол-жоболордун татаалдыгы мүнөздүү болгон мындай бизнес-климат ЧОБнын ишканаларынын бир топ атаандаш чөйрөдө өнүгүү жөндөмдүүлүгүн чектейт. ЧОБнын ишканаларын жакында күчөтүлгөн каржылоо жана колдоо мүмкүнчүлүктөрүн колдонуу жолу менен, Банк жашоого жөндөмдүү бизнес-үлгүлөрү бар ЧОБнын ишканаларынын атаандашуу жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга жана туруктуу өнүгүүгө жардам берет; Банк тарабынан көрсөтүлгөн мындай жардам инвестициялар түрүндө жана билим берүүгө жана операциялык ишти жакшыртууга өзгөчө көңүл коюлган кеңеш берүү кызматтарын көрсөтүүдө, ошондой эле ЧОБнын ишканаларынын финансылык ресурстарды, өзгөчө ата мекендик валютада номинацияланган аспаптарды пайдалануусун жеңилдетүү максатында финансылык секторду бекемдөө түрүндө көрүнөт. Банк саясатты түзүү маселелери боюнча диалогду стимулдоо аркылуу бизнес-чөйрөнү жакшыртуу боюнча өз аракеттерин активдештирет.
- Тармакты коммерциялаштыруу жана жеке секторду тартуу аркылуу коммуналдык кызматтар тармагынын туруктуулугун камсыздоого көмөк көрсөтүү:** Муниципалдык жана энергетикалык инфратүзүм жаатында узак

убакыттан бери толук каржылабоо, ченемдик-укуктук чөйрөнүн натыйжасыздыгы жана начар негизги компетенциялар байкалып келүүдө. Коммуналдык жана энергетикалык компаниялардын көпчүлүгүндө начар финансылык жана операциялык көрсөткүчтөр байкалууда. Энергетика сектордун ишканалары бөлүнүп кетишкен, чакан гидроэлектр станциялардын аз санын кошпогондо, мамлекеттин менчигинде калышат. Тарифтерди ставкалары өздүк нарктан төмөн, жогорку жоготуулар, эскирген капиталдык активдер, керектөөнү өлчөө системасынын жана көз карандысыз жөнгө салуучу органдын жоктугу бул секторду жеке сектор үчүн жагымсыз кылат. Суу менен жабдуу жана каналдаштыруу боюнча кызматтар муниципалитеттердин контролунда, алар өзгөчө чакан шаарларда натыйжасыз бойдон калуу. Банк кайра түзүмдөштүрүүнү жана коммерциялаштырууну өбөлгөлөө, ошондой эле бул тармактын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн жеке операторлордун жана инвесторлордун кирүүсү үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүү максатында коммуналдык жана бийлик органдары менен иштешет.

Андан башка, Банк жогоруда аталган артыкчылыктардын жардамы менен региондук экономикалык шайкешсиздикти кыскартуу боюнча ишти колдоого жана аз өнүккөн айылдык райондордо– көбүнчө, Түштүк региондо көп болууга жана гендердик теңсиздикти жеңүү жана жаштардын көбүрөөк тартылышын камсыздоо үчүн кызматтарынын бардык спектрлеринин жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга көп көңүл бурууга умтулат.

3.2 Негизги көйгөйлөр жана ЕРӨБнын аракеттери

1-тема: Региондук трансчекаралык байланыштарды бекемдөө жолу менен туруктуу өсүүнү камсыздоо:

Өтмө мезгилдин көйгөйлөрү

- Трансчек ара соодасын өбөлгөлөө жана транспорт чыгымдарын кыскартуу үчүн кыргыз экспортчулар үчүн негизги тоскоолдук болгон инфратүзүмдүн маанилүү объекттерин (автожол, темир жол, логистикалык-транс чек ара) өнүктүрүү керек. Автожол чарбасынын тармагы олуттуу деңгээлде реформаланбаган бойдон калууда (институционалдык чөйрө, автожолдорду пайдалануучулардан алымдарды бөлүштүрүү, жеке секторду тартуу). Автожолдорду пайдалануу жана тейлөө боюнча региондук бөлүктөр тейлөө боюнча күндөлүк иштерди аткарышат, муну менен бирге ушул бөлүктөр арасында ыйгарым укуктар так бөлүштүрүлгөн эмес, ал эми иштин өзү атаандашсыз жүргүзүлөт. Жол чарбасын өнүктүрүүнүн комплекстүү стратегиясы иштелип чыккан, бирок мында аны ишке ашыруу боюнча такыр мааниге ээ болбогон прогресс байкалууда.
- Электр энергиясын берүүнүн региондук системаларында «кууш жерлердин» болушу кыш мезгилинде электр энергиясын берүүнү чектөөгө алып келет, бул көйгөй гидроэнергия ресурстардан артыкбаш көз карандылыгынан – суу ресурстарын бирге колдонуу жөнүндө региондук макулдашуулардан чыккан практикадан күчөтөт.
- Кыргызстандык экспортчулар үчүн зор милдет натыйжасыз өндүрүштүк кубаттуулуктарды модернизациялоо жана кошумча наркты камтыган жана сапаттын эл аралык стандарттарына ылайык келген адистештирилген продукцияга өтүү болуп эсептелет. Экспорттолуучу продукциянын санитардык касиети көп учурда эл аралык жана региондук талаптардан төмөн.
- Ата мекендик финансылык сектордун чектелүү сыйымдуулугу (активдердин аз базасы, тышкы экономикалык ишти каржылоо үчүн сунушталган финансылык продуктулардын жана көндүмдөрдүн адекваттуу эместиги) жана чектелүү финансылык сабаттуулуктук жана экспортко багытталган компаниялардын арасында финансылык менеджменттин өнүкпөгөн көндүмү экспортчулардын финансылык ресурстарды пайдалануусун кармап турат.
- Экспорттун 50%ынан көбү туура келген казып чыгаруучу тармактарда ченемдик-укуктук жана жөнгө салуучу чөйрөнү реформалоого байланыштуу белгисиздик байкалат; мында мамлекеттин ушул тармакка кийлигишүүсү жана жеке секторду ушул тармактагы нарктын көбөйүү чынжырчасына жетишсиз деңгээлде тартуу байкалууда.
- Соодада олуттуу тоскоолдуктардын, анын ичинде тарифтик жана тарифтик эмес тоскоолдуктардын, коррупция жана Борбордук Азия өлкөлөрү, ошондой эле Орусия жана Кытай менен тышкы экономикалык мамилелер жаатында натыйжасыз мамлекеттик саясат болушу байкалууда.

Банктын операциялык иши³

³ Карыздык жүк деңгээли боюнча кооптуулук болгон себептен улам коомдук инфраструктура боюнча долбоорлор башка эл аралык финансылык мекемелерди жана эки тараптуу донор уюмдарынын гранттык каражаттарын же жеңилдик берилген насыяларын тартуу менен каржыланат.

- Банк көндүмдү, технологиялык базаны өнүктүрүүдө жана өлкөдө өндүрүштүн айкындуулугун жана стандарттарын жогорулатууда берилген жардамдын эсебинен бүткүл региондон инвестицияларды тартууга өзгөчө көңүл коюп, ЧТИни тартууга активдүү көмөктөшөт. Тоо кен өнөр жайынын ченемдик-укуктук чөйрөсүн турукташтыруу шарты менен Банк ушул тармактагы келечектеги жеке операторлорго ишке социалдык жана экологиялык жоопкерчиликтүү мамилеге, ошондой эле бир кен чыгуучу жерге көз карандылыкты жоюуга өзгөчө көңүл коюу менен колдоо көрсөтүүгө даяр.
- Банк айыл чарбасы, жеңил өнөр жайы, курулуш материалдары жана маалыматтык технологиялар (МТ) сыяктуу тармактардагы ишканаларга жардам көрсөтүүнүн эсебинен экспорттун өнүгүшүнө көмөк көрсөтүүнү улантат; мындай жардам аспаптардын комплексинин жардамы менен, ошондой эле Сооданы өнүктүрүү программасы (TFP) боюнча, өнөктөш-банктерди тартуу жана ишканалардын экспортко даярдыгын жогорулатуу үчүн бизнес-консалтинг боюнча кызматтарды көрсөтүү менен берилет.
- Банк логистика, коммерциялык кыймылсыз мүлк жана туризм боюнча – негизинен Бишкекте, Ошто жана областта жана Ысык-Көлдө региондук кызматташууга көмөк көрсөтүү жана туристтер, анын ичинде бизнес-туристтер үчүн өлкөнүн жагымдуулугун жогорулатуу максатында регионалдык долбоорду каржылоо мүмкүндүгүн карайт.
- Банк кошуна өлкөлөр ортосундагы байланышты бекемдөө максатында, муну менен бир топ активдүү региондук интеграцияга көмөк көрсөтүп, региондук негизги транспорттук коридорлор боюнча долбоорлорду каржылоо мүмкүндүгүн карайт. Ушул максаттарда Фергана өрөөнү үчүн негизги региондук транспорттук түйүндөрдү калыбына келтирүү боюнча жардам көрсөтүүгө көңүлүн топтойт жана башка негизги региондук жол долбоорлорунда катышуу мүмкүндүгүн караштырат. Ушул багытта Банк тарабынан жардамдын берилиши өнүгүү боюнча башка өнөктөр менен кызматташууда жеңилдетилген финансылык ресурстарды тартууга жараша болот. Кытай жана Орусия сыяктуу өлкөлөрдөн келген инфратүзүмдүк долбоорлорду каржылоого каржаттардын олуттуу көлөмүн, ошондой эле салттуу эл аралык финансылык институттар сунуштаган жеңилдетилген каржылоонун чоң көлөмүн эске алып, Банк бул тармакта өзүн ЭФИ маалыматтары менен кызматташуу менен иштеген жана мындай институттардын иш программалары менен камтылбаган тармактарды толтурган жана алгылыктуу жыйынтыктарды бере алган мындай долбоорлорго катышкан кошо каржылоочу субъект катары көрөт.
- Банк энергия берүү боюнча региондук инфратүзүм боюнча долбоорлорду, регион ичиндеги энергетикалык алмашууну өнүктүрүү жана Борбордук Азия регионунда энергияны жана сууну пайдаланууну ылайыкташтуруу боюнча долбоорлорду каржылоо мүмкүндүгүн карайт.

Мамлекеттик органдар менен диалог

- Банк Транспорт жана коммуникациялар министрлиги менен жолдорду тейлөө жана жол чарбасын каржылоо жаатында реформаларды колдоо, Автомобилдик жолдор боюнча агенттиктин институционалдык мүмкүнчүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү боюнча иш жүргүзүүнү улантат.

- Региондук инфратүзүмдүн абдан маанилүү объекттерин куруу үчүн керектүү товарларды жана кызматтарды сатып алуу боюнча ишке колдоо көрсөтүү, ошондой эле ДСУнун стандарттарынын талаптарын сактоо, процесстердин ачыктыгын жогорулатуу жана жеке сектордун катышуусуна түрткү берүү максатында Банк АӨБ жана башка өнөктөр менен кызматташтыкта ЕРӨБ-ЮНСИТРАЛ демилгесинин алкагында мамлекеттик сатып алуулар жаатында, анын ичинде мамлекеттик сатып алуулардын заманбап электрондук системасын киргизүү жагындагы мыйзамдарды жана саясатты өркүндөтүү боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан жүргүзүлгөн ишти колдоону улантат.
- Банк тоо кенин казуу тармагында төмөнкү багыттар боюнча андан ары жардам көрсөтүү мүмкүндүгүн изилдейт: мамлекеттик башкарууну бекемдөө, ченемдик-укуктук чөйрөнү өркүндөтүү, аялдар арасында жумуштуулукту жогорулатуу жана Кен казуу тармагында ачыктык боюнча демилге (КТАД) ишке ашыруу боюнча иш жүзүндө жардам берүү. Ушул тармактагы негизги түзүмдөрдүн институционалдык мүмкүнчүлүгүн бекемдөө боюнча иш уланат (Геология жана жаратылыш ресурстары боюнча мамлекеттик агенттик, Экологиялык жана техникалык коопсуздук боюнча инспекция, Техникалык инспекция департаменти, ИПДО катчылыгы).

1-тема боюнча жыйынтыктардын матрицасы: Региондук трансчекаралык байланыштарды бекемдөө жолу менен туруктуу өсүүнү камсыздоо

КӨЙГӨЙ		МИЛДЕТТЕР	ИШ-ЧАРАЛАР	ЖЫЙЫНТЫКТАР
1.1	Экспорттун өсүшү финансылык ресурстардын чектелүү жеткиликтүүлүгү, төмөн санитардык стандарттар жана продукциянын сапатынын стандарттары менен токтолуп турат	Кыргызстандык экспортчуларга финансылык ресурстардын жеткиликтүүлүгүн жогорулатуунун жана стандарттарды жогорулатуунун эсебинен жардам берүү	<ul style="list-style-type: none"> • Экспортту стимулдоо үчүн өнөктөш-банктер аркылуу Сооданы өнүктүрүү боюнча тилкелер (TFP) • Экспортко-багытталган долбоорлордо зайымдык жана үлүштүк инвестициялар • Экспорт жана сапат стандарттары боюнча кеңештерди кошуп, чакан ишканалар үчүн бизнес-консалтинг 	<ul style="list-style-type: none"> • Өнөктөш финансылык тилкелер • Түз инвестициялар жардам алуу компаниялары экспорттун өсүшүн камсыздоо
1.2	Кыргызстанга келген чет элдик инвестициялар технологиялардын жана көндүмдүн чектелген деңгээлде берилишин билдирет	Көндүмдөрдү жана технологияларды берүүнүн караштырган, ошондой эле атаандаштыкты жана өлкөдө стандарттардын деңгээлин жогорулаткан мындай ЧТИ тартуу	<ul style="list-style-type: none"> • Бүткүл региондон инвестицияларды тартууга көңү коюу менен чет элдик субъекттер тарабынан зайымдык жана үлүштүк инвестициялар 	<ul style="list-style-type: none"> • Өтмө мезгилдин багытталган тартууда көбөйтүү
1.3	Региондук транспорттук жана энергетикалык инфратүзүмдүн өзгөчө маанилүү объекттери өнүкпөгөн бойдон калууда	Болгон мүмкүнчүлүктүн чегинде башка МФИ кызматташтыкта негизги инфратүзүмдүк долбоорлорду ишке ашырууга жана жол чарбасында реформаларды стимулдоого жардам көрсөтүү	<ul style="list-style-type: none"> • Жеңилдетилген каржылоону тартуу жана реформаларды милдеттүү жүргүзүү менен региондук инфратүзүмдүк долбоорлорду каржылоо боюнча башка ЖФБ ишине тандап катышуу (мисалы, Фергана өрөөнү боюнча) • Жол чарбасын реформалоо боюнча мамлекеттик органдар менен диалог 	<ul style="list-style-type: none"> • Долбоор инфратүзүмдүк өнүктүрүү алардын ийгиликтүү далилдер • Жол чарбасын ашырууда (жолдордун ийгиликтүү боюнча а
Чөйрө абалынын индикаторлору: BEEPS изилдөөсүнүн жыйынтыктары боюнча транспорт жана бажы тоскоолдуктар боюнча респонденттердин түшүнүгүндөгү өзгөрүүлөр				

2-тема: ЧОБ объекттеринин көлөмүн көбөйтүүгө жана алардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтүү:

Өтмө мезгилдин көйгөйлөрү

- ЧОБ ишканаларынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү алардын оптималдуу эмес өлчөмдөрү, начар башкаруу тажрыйбасы жана ишти жүргүзүү стандарттары, ошондой эле өндүрүмдүүлүктүн, натыйжалуулуктун жаан кошумча нарктын жалпы төмөнкү деңгээли менен ишти жүргүзүү стандарты менен чектелет. Жумушчу күчүнүн жетишсиз көндүмдөрү, ошондой эле кесипкөй жумушчу күчүнүн эмиграциясы наркты түзүү чынжырчасы менен өнүккөн жана жогору кеткен ЧОБ ишканаларынан туруктуу негизди түзүү жолунда негизги көйгөй боюнча калууда.
- Финансыга ЧОБ ишканаларынын жетүүсү иштин натыйжалуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатат турган масштабдарга жетүү жана аларды өнүктүрүү үчүн негизги проблема боюнча калууда. Бул финансылык сектордун натыйжасыздыгы (активдердин аз базасы, банктардагы таасирсиз корпоративдик башкаруу, долларлаштыруунун жогорку деңгээли, күрөөгө

коюунун негизинде насыя берүү) жана жетиштүү күрөө менен камсыздоонун жоктугу жана зайемчулардын финансылык билими төмөн болгондугу менен байланыштуу. Мындан тышкары көпчүлүк жергиликтүү банктардын жана МКИ репутациялык жана насыя тобокелдиги бир топ деңгээлде чакан жана орто бизнести насыялоо үчүн Банк тарабынан колдоно турган өнөктөштөрдүн чөйрөсүн чектейт.

- Бишкектин ЧОБ ишканалары жана региондору ортосундагы насыяттик ресурстардын жеткиликтүүлүгүндөгү маанилүү айырмалар; бул кырдаал билим берүүнүн сапаты жана жеткиликтүүлүгү жаатында бир топ маанилүү региондук айырмалар менен тереңдейт. Мындан тышкары, корпоративдик башкаруу, менчик жана билим берүү түзүмдөрүндөгү гендердик теңсиздик маанилүү фактор боюнча калууда. Бул маанилүү көйгөйлөр аярлуулуктун негизги булагы болуп эсептелет.
- ЧОБ ишканалары татаал бизнес-чөйрөдө иштөөгө туура келет, ал үчүн башка себептерден тышкары менчик укугун жана туруктуу жана ачык салык режимин так жөнгө салуунун жоктугу мүнөздүү. Акыйкат жана атаандаш рынок чөйрөсүн камсыздоо, өзгөчө мамлекеттик жетекчилер аффилиациялаган ишканаларды улуп-жулган тарыхты эске алганда ички жана тышкы рыноктордо атаандаштыкка мындан да жөндөмдүү болуп эсептелген фирмаларды өнүктүрүү үчүн кооптуу проблема жана тоскоолдук болуп эсептелет.

Банктын операциялык иши

- Банк ЧОБ атаандаштыкка жөндөмдүү болгон тармактары- айыл чарбасы, туризм жана өнөр жай жана кызмат чөйрөсүндөгү атаандаштыкка жөндөмдүү сегменттерде иштеген ишканаларды колдойт; Бул колдоо түз насыя берүү, жергиликтүү банктар менен тобокелдикти бөлүштүрүү жана технологияларды өткөрүп берүүнү, өндүрүмдүүлүктү жогорулатуу жана бизнести жүргүзүү стандарттарын стимулдаштыруу максатында долбоорлорду ишке ашырууда колдоо үчүн техникалык жардам көрсөтүү жана өсүштүн механизмдеринин жардамы менен көрсөтүлөт.
- Банк чакан бизнес ишканалары үчүн бизнес-консалтинг боюнча кызматтарды көрсөтүүдө өз ишинин масштабын кеңейтет; бул иш кошумча нарк алынган тармактарга басым жасоо менен жергиликтүү кеңешчилерди жана эл аралык тармактык эксперттерди тартуу менен жүзөгө ашат. Башка продукттар менен байланыш жана бири-бирин толуктоо (финансылык далдалчылар аркылуу насыялык линия, чакан орто кошо каржылоо программасы (MCFF) жана түз насыялоо программасы (DLF)) финансылык ресурстардын жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу максатында кеңейтилет. Мындан тышкары Банк бизнес-консалтингдин ата-мекендик тармагынын кесипкөйлүгүн колдоо боюнча иш-чараларды кошо кеңеш берүү кызматтарынын рыногун бекемдөөнү улантат. Бул иш-чаралар Банктын начар өнүккөн айылдар жайгашкан райондорун камтууну кеңейтүүдө алдыңкы ролду ойнойт.
- МЧОБ ишканалары үчүн банктык кызматтардын сапатын жогорулатууга жана каржылоого жетүүнү жакшыртуу Банк үчүн негизги артыкчылыктардын бири болуп калууда. Банк квалификациялык талаптарга ылайык келген банктарга жана ЧНМне максаттуу насыяларды берүүнү улантат, ал эми мындай насыялар мүмкүнчүлүгүнө жараша улуттук валютада болот.

Банк ошондой эле айыл чарбасы сыяктуу негизги тармактардын наркын көбөйтүү чынжырчасын каржылоонун жана лизингди өнүктүрүүнү колдоо үчүн максаттуу насыялык жолдорду берүү мүмкүнчүлүгүн карайт.

Банк ошондой эле банкка микронасыятик мекемелерди кайта өзгөртүүнү колдоо максатында карыздык инструменттердин суммасын көбөйтүү жана үлүштүк инвестицияларды бөлүү мүмкүнчүлүгү карап чыгат.

Квалификациялык талаптарга ылайык келген бирин-серин финансылык мекемелер боюнча насыятик чектер практикалык түрдө жок болгонун эске алып, насыялык чектер практикалык түрдө жок калган, Банк ал үчүн мындан жогорку жүктү кабыл алууга мүмкүндүк түзгөн жана бул тармактагы өз ишин кеңейтүү үчүн мейкиндикти камсыздаган инструменттерди иштеп чыгуусу керек.

Жүктү өстүрүүгө мүмкүндүк түзгөн мындай инструменттердин катарында насыятик чектер боюнча ички чектөөлөрдү жеңе турган тобокелдиктерди бөлүштүрүү боюнча механизмдер, синдицирленген насыя алдында, тышкы өнөктөштөрдү тартуу, А/В схемасы боюнча түзүмгө келген же кош каржыланган, ошондой эле ишенимдүүлүктүн жогорку категориясынын банктары ортосунда портфельдик тобокелдикти бөлүштүрүү боюнча чараларды иштеп чыгуу болушу мүмкүн.

- Валюталык тобокелдикти хеджирлөө боюнча фонд менен кызматташууда (IFC) улуттук валютада каржылоонун жашоого жөндөмдүү механизмдерин иштеп чыгуу улантылат; мындай инструмент экспорт менен алектенбеген ЧОБ ишканалары үчүн өзгөчө маанилүү болуп эсептелет. Улуттук валютада насыялоону кеңейтүү боюнча иштер улуттук валютада насыялоо чектерин жогорулатууга, улуттук валютага каражаттарды тартуунун альтернативдүү ыкмаларын иликтөөдө, анын ичинде Банк облигацияларды сом менен чыгаруу же КР Улуттук банкы менен своп-макулдашууну түзүү түрүндө донорлордун катышуусу менен тобокелдикти бөлүштүрүү механизмдерин жогорулатууга жумшалат.
- Энергияны жана ресурстарды пайдалануунун натыйжалуулугу ЧОБ атаандаштыкка жөндөмдүү ишканаларынын негизги түзүүчүлөрүнүн бири болуп эсептелет жана Банк бүткүл өлкөнүн аймагында бул багыт боюнча ишти жүргүзүүнү улантат. Туруктуу энергияны каржылоо программасынын иши (KyrgyzSEFF) көлөмү, ошондой эле камтылышы (суу ресурстарын натыйжалуу пайдалануу жана калдыктарды азайтуу боюнча долбоорлорду камтуу менен) жергиликтүү өнөктөштөрдүн саны жана региондук жабуу менен кеңейет. Мындан тышкары, климаттын өзгөрүүсүнүн натыйжасын жеңип чыгуу (FINTECC) боюнча долбоорлор үчүн каржылоо жана технологияларды өткөрүп берүү боюнча борбор жана ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга багытталган бир катар ушул сыяктуу демилгелер жана заманбап технологияларды жана алдыңкы эл аралык тажрыйбаларды колдонууну стимулдаштыруу иштери киргизилет.
- Ишкер аялдар дуушар болуп жаткан тоскоолдуктарды болтурбоо үчүн ЕРӨБ мүмкүнчүлүктү өнүктүрүүгө жана өнөктөш финансылык мекемелердин продуктулук түрүн кеңейтүүгө багытталган, ошондой эле техникалык жардамды көрсөтүү, анын ичинде финансы, бизнес-көндүмдөрүн өнүктүрүү жана байланыш түзүү жаатында “Аялдар бизнесте” аттуу өзүнүн интеграцияланган программасын ишке ашырууга аракет кылат. Бул багытты ишке ашыруу донорлор тарабынан каржылоонун барлыгына жана өнөктөш-банктардын даярдыгына көз каранды болот.

Мамлекеттик органдар менен диалог

- Банк активдүү мамлекеттик-жеке диалогду улантуу жана мындан туруктуу жана жагымдуу бизнес-чөйрөнү түзүүгө жумшалган ченемдик- укук чөйрөсүндө кайра түзүлүүгө көмөк көрсөтүү максатында Бизнести жана инвестицияларды өнүктүрүү боюнча Кеңештин Катчылыгына өз колдоосун көбөйтөт.
- Банк финансылык билим алуу жана сабаттуулукту колдоо, ошондой эле абалды бекемдөө боюнча ыкчам банкингди кошо жаңы өнүмдү киргизүүгө көмөк көрсөтүү жолу менен финансылык секторду өнүктүрүүнү колдоого өз күчүн жумшоону улантат.

2-тема боюнча жыйынтыктар матрицасы: ЧОБ объектеринин көлөмүн көбөйтүүгө жана алардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтүү

	ПРОБЛЕМА	МИДДЕТТЕР	ИИШ-ЧАРАЛАР	ЖЫЙЫНТЫК ИНДИКАТОРЛОРУ
2.1	ЧОБ ишканаларынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү алардын оптималдуу эмес көлөмдөрү, башкаруунун начар тажрыйбасы жана ишти жүргүзүү стандарты, ошондой эле өндүрүмдүүлүктүн жана натыйжалуулуктун жалпы төмөн деңгээли менен чектелет.	Активдерди модернизациялоонун, билим жана технологияларды берүүнүн эсебинен, ошондой эле бизнести жүргүзүү стандарттары боюнча кеңеш берүүнүн эсебинен ЧОБ ишканаларынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Түз/кыйыр каржылоо, корпоративдик башкаруу жана бизнести жүргүзүү боюнча техникалык жардам берүү менен ▪ Стратегия, башкаруунун , өндүрүмдүүлүктүн жана сапат стандарттарынын натыйжалуулугун жогорулатуу сыяктуу багыттар боюнча кеңеш берүү ▪ SEFF жана FinTECC программаларын ишке ашыруу 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Чакан бизнести колдоо индикаторлору/өсүш , өндүрүмдүүлүктүн көбөйүшү катталган жана стандарттар киргизилген кардар фирмалардын саны боюнча өтмө мезгилде (TIMS) таасир берүү мониторинги системасы ▪ SEFF жана FinTECC (саны / көлөмү) алкагында ЧОБ боюнча суб-долбоорлорду ишке ашыруу
2.2	ЧОБ ишканаларына насыя берүүнүн финансылык секторунун жөндөмдүүлүгү активдердин чакан базасы, улуттук валютадагы каражаттардын жогорку наркы жана натыйжасыз башкаруу менен чектелет	Финансылык секторду, өзгөчө улуттук валютада насыялоо бөлүгүн өнүктүрүүгө колдоо көрсөтүү	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Финансылык мекемелер үчүн максаттуу насыялуу тилкелер (ЧОБ үчүн, энергия натыйжалуулугу үчүн, лизинг үчүн, наркты артыруу чынжырчасын каржылоо үчүн, гендерлик долбоорлор үчүн); мында улуттук валютада болушу мүмкүн, демилгени өөрчүтүү боюнча техникалык жардамды берүү менен; ▪ Жаңы банктык өнүмдөр боюнча мамлекеттик органдар менен диалог (мобилдик банкинг, суу натыйжалуулугун насыялоо) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ЧОБ ишканаларына жеке финансылык мекемелер берген насыялардын суммасы/ жыйынды саны, улутту валютадагы насыялар жана Бишкектен тышкары берилген насыялар жана аялдар жетекчилик кылган фирмаларга берилген насыялар ▪ Банктын ишинин натыйжасында жаңы банктык өнүмдөрдү ийгиликтүү киргизүү жана мамлекеттик органдар менен диалог (мисалы, мобилдик банкинг, суу натыйжалуулугуна насыя)
2.3	ЧОБ ишканалары татаал бизнес-чөйрөдө, өзгөчө менчик укугу, салык режими жана атаандаштык менен байланышкан жаатта иштөөгө туура келет	Бизнес-чөйрөнүн туруктуулугун жана ыңгайлуулугун жогорулатуу максатында ченемдик-укуктук чөйрөнү өркүндөтүү боюнча иштерди колдоо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Бизнести жана инвестицияларды өнүктүрүү боюнча Кеңештин Катчылыгын колдоо 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Бизнести жана инвестицияларды өнүктүрүү боюнча Кеңештин негизги жыйынтыктары (б.а. Кеңештин ишинин жыйынтыктарына өзгөртүүлөр киргизилген ЧУА саны, Кеңеште бизнес- коомдоштук көтөрүп чыккан маселелердин саны жана жыйынтыгында ийгиликтүү чечилгендер)
Чөйрө абалына индикатор: АТС изилдөө алкагында ЧОБ ишканаларындагы жыйынтыктарды өзгөртүү				

3-тема: Коммуналдык кызматтар тармагын коммерциялаштыруу жана жеке секторду тартуу аркылуу туруктуулукту камсыздоого көмөк көрсөтүү

Өтмө мезгилдин проблемалары

- Суу менен камсыздоо жана канализация боюнча кызматтар бийликтин борбордук органдарынын карамагына кирбейт жана муниципалитетке баш иет, бирок ошол эле учурда бул функциялар үчүн өзгөчө чакан шаарларда финансылык жана операциялык натыйжасыздык мүнөздүү. Ченемдик- укуктук чөйрө (анын ичинде көз карандысыз жөнгө салуучу органдардын жоктугу факт), ошондой эле тарифтерди түзүү ыкмаларына өзгөчөлүгү (тарифтердин деңгээли факт түрүндөгү чыгымдарды чагылдырбай турганына алып келген) мурдагыдай эле азыркы чакырыктардын булагы боюнча калууда жана бул тармактагы туруктуу операторлорду түзүү боюнча иштердин жүрүшүн токтотот.
- Энергия секторунун ишканалары бөлүнгөн, бирок көпчүлүк учурда мамлекеттин менчигинде турат; бул тармактын операторлорун коммерциялаштыруу боюнча иштердин жүрүшү жеке операторлордун жана инвестициялардын келишине стимулдардын жетишсиздиги менен чектелген.
- Энергияга азыркы тарифтердин, анын ичинде экологиялык өлчөмдөрдүн чыгымдарын көрсөтпөйт жана энергияны натыйжалуу пайдаланууга стимулдарды бербейт. Мындан тышкары, көмөкчү ченемдик-укуктук жана институционалдык чөйрөнү жетишсиз өнүктүрүү байкалууда; мындан тышкары энергиянын жаңыртылган булактары боюнча долбоорлорду жана көмүртектин бөлүнүп чыгуусун кыскартуу боюнча долбоорлорду каржылоону рынокко чыгаруу үчүн жетиштүү экономикалык стимулдар жок.
- Маанилүү региондук айырманы билдирип турган өлкөнүн Түштүгү жана Түндүгү ортосундагы коммуналдык кызматтардын сапаты жана камтылышындагы бир топ айырманын барлыгы.
- Төлөмдү аз чогултуу, төлөмдүн өлчөмүн аныктоо үчүн факт түрүндө керектөөнүнү көлөмдөрүн колдонуунун практикада жоктугу, менчик ээлери, эксплуатанттар жана жөнгө салуучу органдар ортосундагы мамилелердин натыйжасыз түзүмү коммуналдык кызматтар чекторун өнүктүрүүнүн туруктуу негизин түзүүнү токтотот.

Банктын операциялык иши

- Банк муниципалдык инфратүзүм секторунда өз катышуусун кеңейтүүнү улантат- анын ичинде суу менен камсыздоо, катуу калдыктар жана шаардык транспорт жаатында- мында ЕРӨБ колдонгон каржылоо модели жана долбоорлорду ишке ашыруу өзүнүн жогорку натыйжалуулугун көрсөттү. Шаардык транспорт жаатында ЕРӨБ иши коомдук транспорттун көчмө курамын жана тиешелүү инфратүзүмдү, ошондой эле транспорттук кызматтарга, каттам кыймылын оптималдаштырууга жана Бишкекте жана Ошто электрондук билеттерди киргизүүнү модернизациялоого топтолот. Бул ишке аша турган жерлерде бул долбоорлор ЕИБ, IFCA, SECO жана башкалар, анын ичинде жеке уюмдар менен бирге коммерциялаштырууга дем берүү жана жеке секторду тартуу максатында каржыланат.
- Банк институционалдык реформаны өткөрүүгө жана катышкан коммуналдык ишканаларды коммерциялаштырууга колдоо көрсөтөт; бул экономикалык натыйжалуулукту, ФОЭАС киргизүүгө, долбоорлорду ишке ашырууга жана

кызыктар тараптарды, анын ичинде коомчулукту, бул тармактык ишине тартуу боюнча күч жумшоого жардамды жогорулатууга жумшалган корпоративдик өнүктүрүү программасы аркылуу жүзүгө ашат. Бул түзүүчү боюнча долбоорлордун алкагында төмөнкүлөр орундулугуна жараша баса белгиленет: ресурстарды колдонуу натыйжалуулугун жогорулатуу, климаттын өзгөрүшүнө туруктуулук жана камтылууну кеңейтүү.

- Банк өлкөнүн ар кайсы региондору ортосундагы коммуналдык кызматтардын жеткиликтүүлүгү бөлүгүндө теңдешсиздикти кыскартууга көмөк көрсөтүү максатында анча чоң эмес шаарлардагы долбоорлорго, анын ичинде түштүк региондорунда жана Ысык-Көлдө, ошондой эле бул мүмкүн боло турган жерлерде мындай долбоорлор ылайык келе турган дана ишке аша турганына жараша пландоо жана ишке ашыруу, иш орундарын түзүүгө аялдарды жана аярлуу топторду тартууга өзгөчө көңүл бурат.
- Банк энергетикалык коопсуздукту жогорулатуу жана долбоорлорду каржылоого жана ишке ашырууга туруктуу мамиле кылуунун практикалык мисалдарын келтирүү максатында курулушта жана кайтадан башталган энергия боюнча чакан долбоорлорду колдонууда жеке сектордун катышуусун стимулдаштырат жана колдоого алат.

Банк азыркы ГЭС, б.а. Токтогул ГЭСине ремонт иштерин өткөрүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү издейт. Банк бул иш-чаралардын жардамы менен климаттын өзгөрүүсүнө таасир этүүдө гидроэнергетиканын туруктуулугун жогорулатууга жана тиешелүү түрдө трансчекаралык дарыялардын агымы боюнча төмөн жайгашкан өлкөлөрдүн суу-энергетикалык керектөөсүн тиешелүү түрдө эске алууга аракет жасайт.

Мамлекеттик органдар менен диалог

- Банк суу менен камсыздоого жана канализацияга тарифтерди түзүүнүн, жергиликтүү бийлик органдары жана коммуналдык ишканалар ортосундагы мамилелердин так негизин түзүүнүн заманбап методологиясын иштеп чыгууга катышуу жана эсепке алуу каражаттарын керектөөнүн камтылышын кеңейтүү боюнча иш-аракеттердин жалпы улуттук планын өнүктүрүүгө аракет жасайт.
- Банк суу чарбасына инвестициялардын туруктуулугун камсыздоо жана климаттын өзгөрүүсүнө туруктуулукту түзүү максатында суу чарбасын башкарууну жакшыртуу боюнча ишти колдойт.
- Банк маалыматтык өз ара кызматташуу жаатында мэриянын мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүүгө жана катуу тиричилик калдыктары боюнча долбоорду киргизүүгө байланыштуу долбоорлорду ишке ашырууга жардам көрсөтүү менен Бишкек ш. мэриясы менен иштөөнү улантат.
- Энергия натыйжалуулук боюнча долбоорлор бөлүгүндө Банк жетишкен ийгиликтүү жыйынтыктарды өнүктүрүүдө борборлоштурулган жылуулук менен камсыздоо үчүн ченемдик- укуктук негизди иштеп чыгууда колдоо көрсөтүү мүмкүнчүлүгүн карап чыгат.
- Банк коомдук транспортто жана коммуналдык сектордо аялдар, жаштар жана региондордун калкы үчүн ишке орноштуруу мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуу, ошондой эле бул тармактарда адамдык ресурстарды башкаруунун мындан ыңгайлуу ыкмаларын түзүү максаттары үчүн мамлекеттик органдар менен саясий диалогду улантат.

3-тема боюнча жыйынтыктар матрицасы: Коммуналдык кызматтар тармагын коммерциялаштыруу жана жеке секторду тартуу аркылуу туруктуулукту камсыздоого көмөк көрсөтүү

	ПРОБЛЕМА	МИЛДЕТТЕР	ИШ-ЧАРАЛАР	ЖЫЙЫНТЫК ИНДИКАТОРЛОРУ
3.1	Өзгөчө чакан шаарларда коммуналдык ишканалардын төмөнк натыйжалуулугу. Операторлордун туруктуулугуна тоскоолдуктар болуп ченемдик- укуктук чөйрө, тарифтерди түзүүгө ыкмалар жана керектөөчүлөрдөн төлөмдөрдү топтоо көйгөйлөрү ошол боюнча калууда	Финансылык абалды, ишти жүргүзүү жана башкаруу ыкмаларын жакшыртуу, ошондой эле коммуналдык сектордо туруктуулук деңгээлин жогорулатуу, ал эми комерциалаштыруу жана жеке секторго катышууну сүрөөгө басым жасоо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Суу чарбасына, борбордук жылуулук менен камсыздоо ишканаларына, ТКК жок кылууга жана шаардык транспортко инвестициялар. Башка ЖФБ, донорлор жана/же жеке сектор менен кызматташуу мүмкүн болгон жерлерде. ▪ Коммуналдык чарба ишканаларынын финансылык жана операциялык натыйжалуулугун жогорулатууга жумшалган техникалык жардам. ▪ Сууга жана канализацияга тарифтер маселелери боюнча мамлекеттик органдар менен диалог; АРБ гендердик түзүүчүлөр – муниципалиттердеги саясат 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Операциялык иштерди жакшыртуу жана муниципалдык коммуналдык ишканалардагы чыгымдардын натыйжалуулугун жогорулатуу ▪ Модернизацияланган муниципалдык жана башка инфратүзүмдүк кызматтаргы (суу, канализация, жылуулук, жолдор) жаңы же болгон деңгээлге кошулган үй чарбаларынын максаттуу топторунун саны (Бишкек шаарын кошпогондо) ▪ Мамлекеттик органдар менен диалогго көмөк көрсөтүү жана техникалык жардам көрсөтүү боюнча Банктын ишинин жыйынтыгында суу менен камсыздоо жана канализация боюнча өркүндөтүлгөн методологияны киргизүү
3.2	Энергия тармагы мурдагыдай эле мамлекеттин менчигинде болуп жана натыйжасыз боюнча калууда. Жеке секторду тартуу бөлүгүндө гана чектелген прогресс гана жетишкен, тарифтердин өлчөмдөрү бардык эксплуатациялоочу жана экологиялык чыгымдарды чагылдырбайт.	Активдерди модернизациялоодо жана менчик инвестициялар үчүн институционалдык чөйрөнү мындан жагымдуу түзүүдөгү жардамдардын эсебинен энергия секторунун туруктуулугун камсыздоону колдоо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ГЭС жана ЖЭС модернизациялоо жана климаттын өзгөрүүсүнө туруктуулук боюнча мүмкүнчүлүктөрдү өнүктүрүүгө басым жасоо менен жаңыртылган энергетика боюнча чакан долбоорлорго инвестиция берүү (жеке инвесторлор менен бирге) ▪ Энергия натыйжалуулук боюнча долбоорлорго инвестициялардын агымын стимулдаштырган ченемдик- укуктук чөйрөнү түзүү маселелери боюнча мамлекеттик органдар менен диалог 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Энергия секторундагы жеке инвестициялардын үлүшү ▪ ГЭС дараметин калыбына келтирүү/климаттын өзгөрүүсүнө туруктуулук бөлүгүнө ГЭС дараметин жогорулатуу ▪ Банктын жардамы менен коммерциялык ишке ашыруу этабына чыккан энергия натыйжалуулукту жогорулатуу же жаңыртылган энергия боюнча инвестициялык долбоорлордун саны
	Чөйрө абалынын индикатору: АТС изилдөөсүнүн алкагында «муниципалдык жана экологиялык инфратүзүм» жана «энергетика» багыттары боюнча жыйынтыктардагы өзгөрүүлөр			

3.3 КРда ЕРӨБ стратегиялык ишинин жүзөгө ашыруу үчүн мүмкүн болуучу тобокелдиктер

Кыргыз Республикасында өзүнүн стратегиясын ишке ашырууга жана күтүлгөн жыйынтыктарга жетүүгө Банктын жөндөмдүүлүгүнө Банктын таасиринен жана контролунан тышкары турган бир нече факторлор таасирин тийгизиши мүмкүн.

- Кыргыз Республикасынын Евразиялык бажы союзуна кирүүсү боюнча саясий чечимдери экономикалык өнүгүү жана соода үчүн мүмкүнчүлүктөрү түзө турганы күтүлгөнү менен мындай кошулуу бийлик тарабынан шайкеш жана так бааланбаган жергиликтүү ишканалар үчүн бир катар тобокелдиктерди түзөт. Мисалы, жеңил Өнөр жайындагы, соодадагы жана кызматтардагы чакан жана орто ишканалардын жашоого жөндөмдүүлүгү Бажы союзуна кошулуунун жыйынтыгында киргизилген жаңы бажы алымдарына бир топ зыян келтирилет. Айыл чарбасында жана тамак-аш өнөр жайында компаниялар Бажы союзунун ветеринардык талаптар жана сапаты боюнча талаптар, ошондой эле тиешелүү түрдө аккредиттелген лабораториялары жана сапат сертификациясынын жеткиликтүүлүгү жаатындагы ички ченемдерди жана стандарттарды аткаруу боюнча кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн. Бул корпоративдик жана ЧОБ секторундагы кардарлардын тиешелүү квалификациялык талаптарынын чөйрөсүн чектеп гана тим болбостон, бул көйгөйлөрдү чечүүдө компанияларга жардам көрсөтүү үчүн Банкка мүмкүнчүлүктү түзүшү мүмкүн.
- ЧТИ тартууда колдоо көрсөтүү боюнча ЕРӨБ жөндөмдүүлүгү өлкөдөгү жалпы инвестициялык климатка көз каранды болот. Кумтөр маселеси боюнча «Centerra» менен сүйлөшүүлөрдү аягына чейин чечүү чет өлкөлүк инвесторлорго белги бериши мүмкүн жана алардын Кыргыз Республикасын инвестициялоосуна таасир тийгизи мүмкүн.
- Башка ЭФУ (МФУ) жана жеңилдик берүүнүн жана гранттык каржылоонун маанилүү көлөмү бар донорлордун активдүү катышуусу, ошондой эле Орусия жана Кытай тарабынан инвестициялары активдештирүү Банк үчүн инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдү бир топ азайтууну бир топ төмөндөтөт. Инфратүзүмдүк зана энергетикалык долбоорлорго инвестицияларды кеңейтүү жана каржылоо боюнча Банктын мүмкүнчүлүктөрү жогорку деңгээлде Банктын капиталдык гранттарынын жана техникалык жардамынын бир топ көлөмүн тартууга жөндөмдүүлүгүнө көз каранды. Мындан тышкары, Банктын ишинин көлөмдөрүн кеңейтүү өтмө процесстер өңүтүнөн жана жүйөлүү банк принциптеринин өңүтүнөн чакыруудан турат.
- Улуттук валютада финансы берүүгө Банктын жөндөмдүүлүгү улуттук валютада каражаттарды тартуу мүмкүнчүлүгүнө көз каранды. Валюталык тобокелдикти хеджирлөө боюнча фонддун алкагында болгон сом менен каржылоо лимиттери, ошондой эле капитал рыногунун өнүкпөгөндүгү жана рынок инструменттеринин жоктугу өнөктөш финансылык мекемелер жана ЧОБ ишканалары үчүн улуттук валютада финансылык ресурстардын жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга багытталган Банктын долбоорлорун ишке ашыруу үчүн тобокелдикти түзөт.
- Финансылык сектордун чакан сыйымдуулугу жана дараметтүү өнөктөштөрдүн абдан чектелүү чөйрөсү ЧОБ ишканаларын өзүнө камтууну кеңейтүүдө Банктын мүмкүнчүлүгүн чектейт. Эгерде финансылык секторду консолидациялоо болбой турган учурда Банк финансылык сектордогу кызматташууну кеңейтүүдө жана жаңы өнүмдөрдү иштеп чыгууда татаалдашууга дуушар болот. Бул Банктын жаңы өнүмдөрдү иштеп чыгуу боюнча мүмкүнчүлүктөрүн чектейт.

3.4 Банк сунуштаган иш-чаралардын экологиялык жана социалдык кесепеттери

ЕРӨБ Экологиялык жана социалдык саясат боюнча талаптары, ошондой эле ЕРӨБ иштин натыйжалуулугу боюнча талаптары Кыргыз Республикасында жүзөгө ашкан бардык долбоорлорго колдонулат. Банк боло турган терс таасирлерди кыскартуу жана кыргызстандык улуттук стандарттарды сактоону камсыздаган жана иштин натыйжалуулугу боюнча ЕРӨБ талаптарына колдонулган максаттары менен иш-аракеттердин Экологиялык жана Социалдык пландарын иштеп чыгуу үчүн кардарлар менен тыгыз кызматташууда иштейт.

Банк колдогон долбоорлор менен байланышкан экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу боюнча ЕРӨБ мамилеси башка ЖФБ колдонгон ыкмаларга ылайык келет (мисалы, Дүйнөлүк банк, МФК, АӨБ жана ЕИБ); бирок ЕРӨБ Экологиялык жана социалдык саясатындагы акыркы өзгөрүүлөрдү эске алуу менен Кыргыз Республикасында Банктын ишинин стратегиясынын жалпы ийгилигин камсыздоодо маанилүү ролду мамлекеттик өнөктөштөр, ошондой эле жеке сектордон кардарлар арасында экологиялык жана социалдык дараметти өнүктүрүү боюнча иштер ойной турганы божомолдонууда.

Кыргыз Республикасынын алдында турган эң оорчундуу экологиялык көйгөйлөрдүн бири болуп өлкөнүн аярлуу биоар түрдүүлүгүнүн уланган кыскаруусу эсептелет. Өлкө дүйнөлүк кургакчылыктан 0,13 пайызды гана (199 951 кв. км) ээлегендигине карабастан, Кыргыз Республикасынын аймагында дүйнөлүк деңгээлде атагы чыккан флора жана фаунанын болжол менен 1 пайызга жакыны жолугат. Мындан тышкары, «Conservation International» уюму Кыргызстанга «*Экологиялык жактан Борбордук Азиянын тоолору үчүн маанилүү аймагы*» (Mountains of Central Asia Hotspot) статусун ыйгарган, бул бүткүл дүйнөлүк био ар түрдүүлүктү сактоо боюнча иштер үчүн Кыргыз Республикасынын жогорку актуалдуулугунун көрсөтүлүшү болуп эсептелет. Бул багыттын алкагында Банк биотүрдүүлүктү жана жаратылыш ресурстарын пайдаланууга туура мамиле кылууну сактоо боюнча иштерди стимулдаштырууну улантат; бул багыт Банк ишке ашырган долбоорлордо, өзгөчө айыл инфратүзүмүнө, энергетикага, өндүрүүчү Өнөр жайга жана агро өндүрүш комплексине бөлүнгөн инвестицияларга бөлүнөт.

ЕРӨБ калктын өзгөчө аярлуу деп эсептелген катмары үчүн иш орундарын жана/же кызматтарды түзүү менен байланышкан артыкчылыктарды көбөйтүү үчүн өз кардарлары менен тыгыз кызматташат. Калктын мындай топторунун арасында: тиешелүү документтери жок же бейтариз жерлерге жашап калууга аракет жасаган, юридикалык жактан катталган менчик укугу жок жана тиешелүү инфратүзүмгө жана коштоочу кызматтарга жеткиликтүүлүгү жок шаарга келген мигранттар бар.

Бул фактор Банк жана анын кардарлары үчүн абдан кооптуу чакырыкты пайда кылгандыгына карабастан Банк комплекстүү юридикалык экологиялык жана социалдык экспертизанын алкагында өткөрүп жаткан иштер Банктын тигил же бул долбоорун ишке ашыруу пропорционалдык эмес таасирди көрсөткөн аярлуу топторду табууга жумшалган. Экспертиза этабында мындай аярлуу топторду табуу натыйжасын жумшартуу боюнча тиешелүү чараларды, ошондой эле калктын мындай топтору үчүн бул долбоорлордун артыкчылыгынын жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга багыттала турган чараларды долбоор боюнча иш-чаралардын курамына киргизүүгө мүмкүндүк түзгөн. Мындан тышкары кызыктар тараптарды тартуу боюнча иштер маданий өзгөчөлүктү жана салтты эске алуу менен жүзөгө ашат жана эркектерди, ошондой эле

аялдарды жана/же башка жагдайларда тиешелүү өкүлдүгү жок топторду тартууга багытталат.

Кыргыз Республикасындагы Банк билдирген көптөгөн артыкчылыктарды ишке ашыруунун жыйынтыгында экологиялык жана социалдык пайдалар түзүлө турганы божомолдонууда - алар суу менен камсыздоо жана агынды сууларды тазалоо, шаардык инфратүзүмдү жакшыртуу жана энергия натыйжалуулугу боюнча долбоорлорду киргизүү. Бул долбоорлор дараметти өнүктүрүү боюнча экологиялык жана социалдык демилгелер жана суу жана биологиялык ресурстарды сактоо боюнча конкреттүү чаралар менен катар техникалык жардам боюнча иштин курамында басымдуу болот. Банк өзү сактай турган катуу талаптарга ылайык комплекстүү экологиялык жана социалдык экспертиза жол-жобосуна тиешелүүлөрдү киргизүүгө жөндөмдүү болгон жергиликтүү банктарды инвестициялоону (ошондой эле тиешелүү окутуу) улантат. Бул ЧОБ секторун өнүктүрүү боюнча долбоорлорду ишке ашыруу үчүн туруктуу негизди камсыздоого мүмкүндүк түзөт.

Айлана-чөйрөнү жана калктын ден соолугун сактоо маселелери Кыргызстанда жана Борбордук Азиянын башка республикаларында уранды казуу жана иштеп чыгуу боюнча иштердин натыйжасында тиешелүү жеңип чыгуу максаттары үчүн Банк түзгөн ядролук коопсуздук боюнча кайрадан түзүлгөн Фонд үчүн негизги болуп эсептелет. Советтер союзунан калган бул мурас тиешелүү түрдө корголбогон жана тиешелүү түрдө пайдаланылбаган жана тез оңдоого жана модернизациялоого муктаж болгон, өз массасындагы радиоактивдүү жана уулу калдыктарды сактагычтардын көптүгүнөн улам билинет. Эл аралык коомдоштуктун ири эксперттик чөйрөсүндө таанылгандай Борбордук Азия өлкөлөрүн бул багыттын алкагында мындай проблемаларды жеңип чыгуусунда Банк ядролук коопсуздук жаатында Европа Биримдиги колдоосу менен БА өлкөлөрүнө жардам берүүгө чакырган.

3.5 Башка ЭӨБ менен Банктын кызматташуусу

Кыргыз Республикасындагы өнүгүү боюнча өнөктөштөр ортосундагы ишти координациялоо механизмдери өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн Координациялык кеңеши (*Development Partners Coordination Council*) түрүндө расмий түзүлгөн, анын алкагында бир катар тармактык жумушчу топтор түзүлгөн. Банк донордук коомдоштукта активдүү ролду ойноону жана мамлекеттик саясатты түзүү жана биргелешкен демилгелерди ишке ашыруу маселелери боюнча диалог менен байланышкан маселелерди көтөрүүнү улантат. Борбордук аппараттын деңгээлинде, ошондой эле Банктын улуттук өкүлчүлүгүнүн деңгээлиндеги өзгөчө көңүл азыркы өнөктөштөр тарабынан инфратүзүмдүк долбоорлорду ишке ашырууга, ошондой эле жаңыларды тартуунун эсебинен капиталдык гранттарды тартуу маселелерине бөлүнөт.

Банк башка ири эл аралык финансылык институттар- б.а. ДБ, АӨБ, ЭФК менен тыгыз кызматташууну жана дараметтүү инвестициялык долбоорлорду издөө жана энергетика, инфратүзүм, финансылык сектор, корпоративдик башкаруу, коррупция менен күрөшүү, мамлекеттик сатып алуулар, бизнес-климат жана башка жаатта мамлекеттик органдар менен диалог үчүн мүмкүнчүлүктөр боюнча алар менен ишти бирге жүргүзүүнү улантат.

Банк SECO жана Швейцария элчилиги менен муниципалдык жана инфратүзүмдүк долбоорлорду биргелешип каржылоо, анын ичинде суу чарба жаатында мамлекеттик

саясатты түзүү жана региондорду өнүктүрүү маселелери боюнча диалогду түзүүдө, сүт ишканаларына өзүнүн үлүштүк инвестицияларын стратегиялык башкарууга жана чакан бизнес үчүн кеңеш берүүдө тыгыз кызматташууну колдойт.

Ошондой эле энергия секторундагы SECO менен кызматташуу мүмкүнчүлүгү каралып чыгат. Банк, жакында күчөтүлгөн, чакан бизнести каржылоо жана колдоо мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууга негизделген интеграциялык жакындоо алкагында, ишканаларга жардам көрсөтүү чараларынын масштабын кеңейтүү үчүн SECO-нун жана DFID-нин бириккен ресурстарын ишке тартуу мүмкүнчүлүктөрүн издөөнү улантат. Мунун ичинде регионалдык аспект ыктымалы да бар (Таджикистан)..

Банк ЕС, IFCA жана ЕИБ делегациясы менен тыгыз байланышта мамлекеттик саясатты түзүү маселелери боюнча диалогду тартипке салуу, өзгөчө суу ресурстарын, жол чарбасын, энергетика, энергия жана ресурстук натыйжалуулук жана ЧОБ ишканаларына жардамды пайдалануу стратегиясы жаатында ишти жүргүзүүнү улантат. Банк республиканын шаарларында коммуналдык инфратүзүм боюнча болжолдуу техникалык- экономикалык изилдөөнү өткөрүү жана суу менен камсыздоо жана кату тиричилик калдыктарын жок кылуу боюнча долбоорлорду биргелешип каржылоо үчүн Европа Биримдигинин техникалык жардамын жана капиталдык гранттарын тартуу боюнча иштерди улантат.

Банк Түштүк региондо КТК жок кылуу боюнча долбоорлорду, ошондой эле республика боюнча бүтүндөй суу чарбасы жаатындагы долбоорлорду кошо каржылоону улантат.

ЕРОБ Катчылыкты жана Бизнеси жана инвестицияларды өнүктүрүү боюнча кеңештин функцияларын биргелешип каржылоо үчүн өнөктөштөрдү тартуу үчүн ишти мындан ары да жүргүзөт. Азыркы учурда каржылоо USAID жана ЭФК тарабынан берилүүдө, бирок ал конкреттүү иш-чаралар менен гана чектелүүдө. Мисалы, USAID колдоосу менен Кеңеш географиялык камтууну Нарын областына жана Ош областына кеңейтүү болду, бирок мындан туруктуу ыкма жана туруктуу колдоо зарыл.

1-ТИРКЕМЕ – САЯСИЙ ЖАГДАЙГА БАА БЕРҮҮ

Кыргыз Республикасы ЕРӨБны уюштуруу жөнүндө макулдашуунун 1-беренесинде берилген принциптерди карманат жана көп партиялуу демократиянын жана плюрализмдин принциптерин парламенттик башкаруу системасын киргизүү жана көп партиялуу парламентте шайлоо жүргүзүү жолу менен ишке ашырууда олуттуу прогреске жеткен. Ошого карабастан, көптөгөн көйгөйлөр чечилбеген бойдон калууда.

Өлкө 2010-2011-жылдардагы саясий толкундоолорду башынан кечирди, бирок көбүнчө демократияга багытталган саясий системаны калыптандыра алды. 2014-жылдын апрелинин башында парламенттик коалиция түзүлгөн, ал эми жаңы өкмөттү бекемделген реформачы беделине ээ премьер-министр башкарат. Өкмөт алдына амбициялуу максаттарды койгон, алар көбүнчө коррупция менен күрөшүүгө жана инвестициялык климатты жакшыртууга багытталган.

Жогорку Кеңеш 2014-жылдын апрелинде Европа Кеңешинин парламенттик ассамблеясынын (ЕКПА) алкагында «Демократияны өнүктүрүү боюнча өнөктөш» статусу алган. Бул кадам Борбордук Азиядагы мамлекеттин парламенттик системасын тандаган жалгыз өлкөдө демократияны андан ары өнүктүрүү үчүн стимул катары кызмат кылат.⁴

Акыркы жылдарда көбүнө жетишсе да, өлкөнүн алдында мурдагыдай эле мыйзамдын үстөмдүгүн камсыздоо, адам укуктарын сактоо жана этностор аралык элдешүүгө көмөк көрсөтүү жаатында бир катар көйгөйлөр турат.

2010-жылдагы каатчылыктан кийин калыптанган башкаруунун парламенттик үлгүсү дагы деле салыштырмалуу жаңы болуп эсептелет, бул бийликтин ар түрдүү бутактарынын ченемдүү иштешине таасир этет. 2014-жылда акыркы парламенттик коалициянын түзүлүү тездиги өлкөнүн саясий системасы жетиле баштагандыгын күбөлөндүрүүчү оң фактор болуп эсептелет.

Түштүк региондогу социалдык туркусуздуктун жана этностор аралык чыңалуунун себептерине, анын ичинде жакырчылыкка жана жумушсуздукка толук көңүл буруу керек. Коррупция көйгөй бойдон калууда жана өлкөнүн саясий, экономикалык жана социалдык өнүгүүсү үчүн коркунуч туудурат.

Кыргыз Республикасы региондук планда кошуна өлкөлөр менен кызматташуудан олуттуу деңгээлде көз каранды бойдон калууда. Кыргыз Республикасы соода агымдарынын маанилүү кесилишинде жайгашкандыктан жана транзиттик түйүн болгондуктан,

⁴ Европа кеңешинин парламенттик ассамблеясынын 1984-ж. (2014-ж.) резолюциясы, Кыргыз Республикасынын Парламентине «Демократияны өнүктүрүү боюнча өнөк» статусун Парламенттик ассамблеядан берүүсү жөнүндө сурам, акыркы текст.

арткычылыкка да, активдүү соода агымдарынын жана Кытай, Казакстан жана Орусиядан башка өнөктөрдөн келген инвестициянын болушуна көз карандылыкка да ээ. Кыргыз Республикасы Орусия, казакстан жана Беларус менен Бажы союзуна кошулуу ниети бар; кошулуу процесси 2015-жылга карата бүтөрү күтүлүүдө.

Ыйгарымдуу жана отчет берүүчү өкмөт

Эркин, калыс жана жарыш негиздүү шайлоолор

2010-жылы ишке киргизилген Конституция жалпы шайлоо укуктары жана дайыма жүргүзүлүүчү шайлоолор менен башкаруунун демократиялуу түрүн караштырат. Кыргыз Республикасында акыркы жылдары өткөн шайлоолор эл аралык байкоочулар тарабынан, кээ бир бузууларга карабастан, жалпысынан эркин жана калыс катары баа берилген.

Жаңы Конституция башкаруунун жарым-парламенттик системасын киргизген жана парламентте орундардын санын 90дон 120⁵ чейин көбөйткөн. Парламенттин депутаттары бирдиктүү жалпы республикалык округ боюнча пропорционалдык система боюнча беш жылдык мөөнөт менен шайланат. Талапкерлерди депутаттыкка саясий партиялар гана кое алышат, бул жеке жарандар үчүн көз карандысыз талапкер катары өзүн коюуга мүмкүндүк бербейт.

ЖКда акыркы шайлоолор 2010-жылдын 10-октябрында болуп өткөн жана өлкөдө демократия процесстеринин консолидациясына көмөк көрсөттү. Эл аралык байкоочулардын пикири боюнча бул шайлоолор үчүн «саясий плюрализм, шайлоо алдындагы активдүү кампаниялар, Шайлоолор жана референдумдарды өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын (БШК) ишенимдүү иши» мүнөздүү болду⁶. Ошол эле убакта БДИПЧ/ОБСЕ өкүлдөрү шайлоо укугу жаатында реформаларды жүргүзүүгө чакырышкан. Көбүнчө, парламентте орун алуу үчүн саясий партия иш жүзүндө добуш бергендердин эмес, катталган шайлоочулардын жалпы санынан эсептелген 5 %дык жалпы улуттук босогодон жана 0,5 %дык региондук босогодон өтүүгө тийиш эле.мындай талап алгач өлкөдөгү кырдаалды турукташтыруу максатында болсо да, региондор боюнча кошумча босогону – аналогдору көп санда болбогон практиканы киргизүү пропорционалдык өкүлчүлүк принцибин коркунучка алып келди. 2010-жылдагы шайлоолордун жыйынтыктары боюнча беш саясий партия парламенттен орун алышкан. Ушул беш партиянын үчү көпчүлүктүн учурдагы коалициясын түзүштү.

⁵ Жогорку Кеңештеги 2010-жылдын 10-октябрындагы, 2010-жылдын 20-декабрындагы шайлоолордо ОБСЕ/БДИПЧ байкоочуларынын миссиясынын отчету, англис тилиндеги тексттин 5-бети.

⁶ Жогорку Кеңештеги 2010-жылдын 10-октябрындагы, 2010-жылдын 20-декабрындагы шайлоолордо ОБСЕ/БДИПЧ байкоочуларынын миссиясынын отчету, англис тилиндеги тексттин 1-бети.

2011-жылдагы президенттик шайлоолор 2010-ж. жаңы Конституцияны, «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» жаңы кабыл алынган конституциялык Мыйзамды, «Кыргыз Республикасынын шайлоолорун жана референдумдарын өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» Мыйзамды киргизген жаңы укуктук чөйрөнүн алкагында өттү. Шайлоодо эл аралык байкоочулар катышты жана алардын ОБСЕ/БДИПЧ байкоочуларынын отчетунда документтештирилген бүтүмү боюнча шайлоолор «тынч өттү, ошондой болсо да, табылган кемчиликтер эл аралык милдеттенмелерге ылайык демократиялык практиканы бекемдөө максатында шайлоо процессинин ачыктыгын жогорулатуу зарылдыгын белгиледи. Талапкерлер, шайлоочулардын кеңири тандоосу үчүн инклюзивдик манерада катталды, ал эми шайлоо кампаниясы ачык болду жана негизги эркиндиктерди сыйлоо менен өткөрүлдү. Бирок, ушул бардык учурлар шайлоо күнүндө, өзгөчө добуштарды эсептөөнүн жүрүшүндө жана добуш берүүнүн жыйынтыгын чыгарууда олуттуу бузуулар менен жаманга чыгарылды»⁷. Ошого карабастан, Алмазбек Атамбаевдин жеңиши өлкө көз карандысыздыгын алган учурдан бери биринчи жолу бийликтин тынч берилиши болду жана 2010-жылдагы окуялардан кийин өтмө мезгилди аяктоодо дагы бир маанилүү кадам болду. Кыргыз Республикасынын жарандары көп талапкерлердин ичинен тандоо мүмкүндүгүнө ээ болушту жана эфирдик жана басма ЖМКда сөз эркиндигинин жыйынтыгында түшүнүү, маалыматка ээ болуу менен тандоо жүргүзүү мүмкүндүгүнө ээ болушту.

Бийликти бөлүштүрүү жана токтотуулардын жана карама-каршылыктардын системасынын иштиктүүлүгү

2010-жылдагы Конституция аткаруу, мыйзам чыгаруу жана сот бийлигинин арасында токтотуулардын жана карама-каршылыктардын системасын караштырат. Конституцияга ылайык Кыргыз Республикасы парламенттин жана премьер-министрдин ролу жогору жана президент мыйзам чыгарууга жана коргоо жана коопсуздук органдарынын жетекчилерин тандоого veto укугу бар болсо да, акыркынын ыйгарым укуктарынын спектри кыскартылган парламенттик республика болуп эсептелет. Мурда айтылган скепсиске карабастан, аткаруучу жана мыйзам чыгаруучу бийлик бутактары арасында ыйгарым укуктарды жаңы Конституцияда аныкталган түрдө бөлүштүрүү бул система өнүгүүсүн улантып жатса да, жашоого жөндөмдүүлүгүн көрсөттү.

Жаңы Конституцияга ылайык президент алты жылга шайланат жана экинчи президенттик мөөнөткө добушка кое албайт. Президенттин ролу жаңы мыйзамдарды кабыл алууда, өкмөттүн кээ бир мүчөлөрүн (коргоо жана улуттук коопсуздук маселелери боюнча маселелерге жооптуу жактарды) дайындоодо теңдемди камсыз кылууда жана эл аралык деңгээлде өлкөнү көрсөтүүдө турат. 2011-жылдагы шайлоо учурунан тартып президент өз таасирин парламенттин ыйгарым укуктарынын эсебинен эмес күчөтө алды.

⁷ . Кыргыз Республикасынын Президентин 2011-жылдын 30-октябрындагы, 2012-жылдын 10-январындагы шайлоодо ОБСЕ/БДИПЧ тарабынан шайлоону байкоо боюнча миссиянын жыйынтыктоочу отчету, 1-бет.

Жогорку өкүлчүлүктүү орган парламент – Жогорку Кеңеш болуп эсептелет, ал мыйзам чыгаруу бийлигин жүргүзөт жана белгилүү бир көзөмөлдөөчү функцияларды аткарат жана беш жылдык мөөнөт менен шайланат. Бир саясий партия шайлоонун жыйынтыгына жараша парламентте 65тен көп эмес орун ала алат.

Аткаруу бийлиги башында премьер-министр турган өкмөт тарабынан жүргүзүлөт. Премьер-министрдин ордуна талапкер парламенттик көпчүлүк түзгөн коалиция тарабынан сунушталат. Эгер коалиция парламенттик көпчүлүктөн ажыраса, мындай учурда жаңы өкмөт түзүлөт.

Сот системасы Жогорку соттон жана жергиликтүү соттордон түзүлөт. Өзүнчө Конституциялык сот жок, анын функцияларын Жогорку соттун курамындагы Конституциялык палата аткарат.

Шайлануучу кызмат адамдарына натыйжалуу укуктарды ыйгаруу

Шайлануучу кызмат адамдарын башкаруунун натыйжалуу кубаттуулугу

Кыргыз Республикасынын демократиялуу шайланган кызмат адамдарына бизнес-элитанын жана байкоочулар кээ бир учурларда байкаган уюшкан кылмыштуу топтордун аз деңгээлдеги таасирине карабастан, башкаруу үчүн натыйжалуу ыйгарым укуктар берилет. Куралдуу күчтөр жарандык жактардын контролунда жана өлкөнүн саясий чечимдерин кабыл алуу процессинде чечүүчү ролду ойнобойт. Жалпысынан, диний корпоративдик же башка шайланбай турган адамдар шайлануучу кызмат адамдарына катуу таасир көрсөтө алышпайт.

Жарандык коом, ЖМК жана жарандардын катышуусу

Жарандык коомдордун масштабдары жана көз карандысыздыгы

Кыргыз Республикасында жарандык коомдун уюмдарынын (ЖКУ) сектору Борбордук Азиядагы эң күчтүүлөрдүн жана эң активдүүлөрдүн бири деп эсептелет. азыркы убакта 10 000 көп катталган ЖКУ бар жана алардын 3500гө жакыны иш жүргүзөт. Көпчүлүк ӨЭУ эл аралык донорлордун каржылоосуна көз каранды. Өкмөт жана парламент мамлекеттик саясатты иштеп чыгууда жарандык коом менен кеңешет, бирок мындай кеңештер системалуу мүнөзгө ээ эмес. Өкмөттүк эмес уюмдар шайлоолордун мониторингинде жана сот жана укук коргоо системасын реформалоого катышат⁸.

⁸ Коммерциялык эмес укуктардын эл аралык борбору, Өкмөттүк эмес уюмдар жөнүндө мыйзамдардын жарчысы: Кыргыз Республикасы, колдонуу датасы: 2014-жылдын 28-майы. <http://www.icnl.org/research/monitor/kyrgyz.html>

ӨЭУнун иши «Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө» Мыйзам менен жөнгө салынат. Мамлекеттик органдардын отчеттуулугу боюнча милдеттенмелерди чектөөгө багытталган бир катар мыйзам долбоорлорду кабыл алууга байланыштуу ЖКУга болжолдуу чектөөлөрдүн коюлушу жөнүндө бир катар коркунучтар бар. Мындай мыйзам долбоорлордун арасынан кылмыш жолу менен алынган кирешелер менен күрөшүү боюнча, катталбаган ЖКУ жана мамлекетти сатуу жөнүндө четке кагылган мыйзам долбоорлор бар. Чет элдик агенттер жөнүндө мыйзамды келечекте кабыл алуу Кыргыз Республикасында ӨЭУ үчүн кам көрүүнүн предмети болуп саналат.

Кесиптик союздарды түзүү укугу мыйзамдар менен каралат жана жумушчулардын укуктары жалпысынан иш жүзүндө сакталат. Кесиптик союздардын көбү жумушчулардын эмес, мамлекеттин кызыкчылытарын алып чыккан квази-расмий мекемелер сыяктуу иштешет.

Цензурасыз көз карандысыз плюралисттик ЖМК

Басма сөздүн жана ой-пикирди билдирүүнүн эркиндиги Конституцияда бекемделген жана мыйзам менен кепилденет. Мыйзамда прессанын цензурасына тыюу салуу жөнүндө өзүнчө айтылат.

Кыргыз Республикасы көз карандысыздыкты алган учурдан тартып, Кыргызстанда ЖМК сектору мамлекеттик системадан өз ичине жеке да, мамлекеттик да чыгарылыштарды камтыган плюралисттик медиа-чөйрөгө өзгөргөн. Өлкөдө жаңы жалпыга маалымдоо каражаттары боюнча ченемдик-укуктук актылар жана каттоо жоболору колдонууга киргизилген.

Сакталган кыйынчылыктарга карабастан көз карандысыз байкоочулар 2010-жылдан кийин медиа-чөйрөдө жакшы өзгөрүүлөрдү байкашкан. Мындай өзгөрүүлөрдүн арасында коомдук берүү компаниясын түзүү жана ушак-аңыздарды кылмыштан ажыратуу жөнүндө чечимдер бар, алар жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндиги боюнча ОБСЕнин өкүлүнүн жогорку баасын алган.

Өлкөнүн ЖМКсы дээрлик мамлекеттик контролго алынган эмес жана журналистика салыштырмалуу ачык чөйрө болуп эсептелет. Ошондой болсо да, журналисттердин коопсуздугу, алардын кесипкөйлүгү жана өз цензурасы менен байланыштуу маселелер ушул жаатта олуттуу коркунучтарга алып келет. Адамдардын көбү Интернет тармактарын пайдаланышат. Бирок электрондук аянтчалар цензурага кабылбайт, мамлекеттик органдарда кээ бир «экстремисттик» ресурстарды пайдаланууну чектөө укугу бар.

Жарандык жана саясий катышуу үчүн каналдардын көп болушу

Кыргыз Республикасынын жарандары, эреже катары, жарандык жана саясий катышуунун бир нече каналдарын пайдалана алышат. Көптөгөн саясий партиялар жана жарандык коомдордун көз карандысыз уюмдары бар, алар саясий жана жарандык көз караштардын кеңири спектрин көрсөтүшөт. Акыркы бир нече жылда жарандык коом министрликтерге жана мамлекеттик органдарга караштуу

коомдук кеңеш берүүчү кеңештердин ишине тартылууда. Бирок, мындай катышуунун натыйжалуулугу мамлекеттик чиновниктердин ЖКУга карата мамилелерине жараша болот.

Өкмөт мыйзам боюнча жарандарга аларга тиешелүү өзүнүн саясаты жана темалары жөнүндө маалымат берүүгө милдеттүү. Бирок, иш жүзүндө, расмий органдардын барактарында толук маалымат жок, ал эми барактар өз убагында жаңыланбайт.

Саясий партияларды түзүү эркиндиги жана уюшкан оппозициянын болушу

Саясий партиялардын талаасы ашыкча бөлүнгөн. Расмий маалыматтар боюнча Кыргыз Республикасында 181 партия катталган. Беш саясий партия улуттук парламентте көрсөтүлгөн жана дагы бир нече партия жергиликтүү мыйзам чыгаруу органдарында көрсөтүлгөн. Саясий партиялар үчүн мыйзам чыгаруу базасы Конституция менен бекемделген жана практикада ишке ашырылууда, бул эркин иш жүргүзүүгө жана мамлекеттик саясатка каршы турууга жөндөмдүү чыныгы оппозициялык партиялардын болушу менен ырасталат.

Саясий партиялардын иши 1999-жылдагы «Саясий партиялар жөнүндө» мыйзам менен жөнгө салынат. Оппозиция уюшкан жана парламентте көрсөтүлгөн. Саясий партиялар жыл сайын кирешелери жана чыгашалары жөнүндө, анын ичинде кайрымдуулуктары жөнүндө да маалымат берүүгө милдеттүү, бирок муну менен бирге, мыйзамда ушул отчеттун ишенимдүүлүгүнө көз карандысыз аудит жүргүзүү каралбайт. Жыйырма тогуз саясий партия 2010-жылдагы парламенттик шайлоолордо талапкерлерин коюшкан.

Мыйзамдын үстөмдүгү жана сот акыйкаттыгына жетүү

Мыйзамдын үстөмдүгү

Конституция өлкөнүн жогорку мыйзамы болуп эсептелет жана бардык саясий күчтөр тарабынан кабыл алынат. Калыс соттоо укугу мыйзам чыгаруу деңгээлинде бекитилген, бирок прокурордун күчтүү позициялары жана чыныгы көз карандысыз сот бутагынын жоктугу ушул укуктан көрүнөт. Сот системасындагы коррупция көбүнчө калыс соттук териштирүү укугуна таасир этет.

Конституцияда жана конституциялык мыйзамдарда каралган учурларда гана жана жол-жоболорго ылайык өзгөчө же аскердик абал жарыяланарын Конституция караштырат. Адам укуктары боюнча БУУнун комитети Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактын (ЖСУЭП) 4-беренесине ылайык келтирүү максатында өзгөчө кырдаалды жөнгө салуучу мыйзамдарды өнүктүрүү жагынан жеткен прогресс жөнүндө маалыматтын жоктугун көрсөттү. Комитеттин маалыматтары боюнча 2010-жылдын июнунда

этностор аралык зордук-зомбулукка байланыштуу өзгөчө кырдаалдарды киргизүү 4-беренедө каралган талаптарга, анын ичинде жашоого жана зордук-зомбулуктан коргоого кепилдиктер жагынан туура келген эмес¹.

Сот бийлигинин өз алдынчалыгы

Демократиялык институттардын иштеши үчүн абдан маанилүү мааниге ээ облустарда сот системасын калыптандырууда айрым прогресс жетишилген. Бирок, сот системасын бекемдөөгө багытталган аракеттерге карабастан, толук көз карандылыктын жоктугу коркунуч жаратууну улантат. Толук көз карандылыктын жоктугу, анын ичинде сотторду тандоо жана ордуна бошотуу процессинде, ошондой эле аткаруу бийлиги сотторго мүмкүн болгон таасиринде көрүнөт. Көз карандысыздыкты алгандан бери сот системасын өнөкөт толук эмес каржылоо байкалат, бул ушул жаатта реформаларды татаалдандат.

Мамлекеттин жана жарандардын мыйзам алдында теңдиги

Конституция бардык жарандардын мыйзам алдында теңдигине кепилдик берет. жазасыздык көйгөй бойдон калууда – кээ бир учурларда башкы прокуратура мыйзам бузган кызмат адамдардын артынан түшүү үчүн чараларды дайым эле көрө беришпейт.

Натыйжалуу саясат жана коррупцияны алдын алуу боюнча институттар

Коррупция бийликти таануу боюнча орчундуу көйгөй болуп эсептелет. Бул көйгөй коомдун баарына таасир этет жана өлкөнүн өнүгүшүнө бүлдүрүүчү таасир этет. «Transparency International» уюмунун Коррупцияны кабыл алуу индексине ылайык Кыргыз Республикасы 2013-жылдын жыйынтыктары боюнча 177 өлкөнүн ичинен 150-орунду ээлейт (2012-жылы өлкө 154-орунду ээлеген году страна занимала 154-е место)². Мыйзам чиновниктер үчүн коррупция үчүн жазык жоопкерчилигин караштырат, бирок бул мыйзамдын практикада аткарылышынын жетишсиз байкалууда

Коррупция коомдун бардык деңгээлдеринде кеңири жайылган көйгөй болуп эсептелет, ошондой эле президенттин үй-бүлө мүчөлөрүнүн жактоочулугу жана кысымы 2010-жылдагы элдин көтөрүлүшүнө алып келген себептердин бири болгон. Ошондон бери өлкө коррупция менен күрөшүү боюнча күч-аракеттерин активдештирди. Өкмөт да, президент да жана парламент артыкчылыктуу маселелердин катарында коррупция менен күрөшүүнү белгилешти. 2011-жылы Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитеттин алдындагы Коррупцияга карыш кызмат түзүлгөн. Коррупция менен күрөшүү темасы 2013-2017-жылдарга туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясында да белгиленген. Бул окуялар көйгөйдү азайтууга аракет кылышкан мурдагы администрацияларга салыштырганда оң

¹ БУУнун адам укуктары боюнча комитети. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт боюнча Кыргыз Республикасынын дайыма берилүүчү экинчи отчету боюнча корутунду жыйынтыктар (*UN Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report on the Kyrgyz Republic, International Covenant on Civil and Political Rights*), 2014-жылдын 23-апрели, CCPR/C/KGZ/CO/2, англис тилиндеги тексттин 3-бети.

² Transparency International, Corruption Perceptions Index, 2013 and 2012.

өзгөрүүлөргө алып келди; ошондой болсо да, терең жайылган коррупцияны тамырына балта чабуу милдетинин татаалдыгын азайтпоо керек.

Жарандык жана саясий укуктар

Сөздүн, маалыматтын, динге ишенүүнүн, абийирдин, которулунун, ассоциациялардын, жыйындардын жана жеке менчиктин эркиндиги

БУУ жана ОБСЕ мүчөсү катары Кыргыз Республикасы өлкөнүн укуктук системасынын курамдык бөлүктөрү болуп эсептелген жарандык жана саясий укуктар жөнүндө негизги эл аралык келишимдерди жана Эмгектин эл аралык уюмдары (ЭЭУ) негизги конвенцияларын ратификациялайт.

Бирок, жергиликтүү жана эл аралык байкоочулардын ою боюнча, республика кабыл алган ушул милдеттенмелерди ишке ашыруу текши эмес жана ыраатсыз болгон. Динге ишенүү, абийирдүүлүк, которулуу, жыйындар жана бирикмелердин негизги эркиндиктери, эреже катары, сакталган учурда, алардын иш жүзүндө ишке ашырылышы бирдей эмес мүнөзгө ээ. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакты ишке ашырууну акыркы талдоодо бир катар оң аспекти жөнүндө айтылат, бирок ошондой эле бир катар көйгөйлүү тармактар бар. Көбүнчө, Адам укуктары боюнча БУУнун комитети улуттук соттор ЖСУЭПтин жоболорун түздөн-түз колдонгондугуна эч кандай далилдер жок экендигин белгилешкен.

Жакшы жагы, жетишкендиктерге өлүм жазасын алып салуу, Конституция 2010 кабыл алуу, Өкмөттүн 2013-жылдын 18-ноябрындагы резолюциясын аткаруу үчүн, адам укуктары жагынан эл аралык милдеттенмелерди аткарууну камсыздоого жана негизги эл аралык документтерге факультативдик протоколдордун катарын ратификациялоону камсыздоого ыйгарым укук берилген Адам укуктары боюнча координациялык кеңешти түзүү кирет³.

Сөз эркиндигине тиешелүү Комитет 2010-жылдагы июнь окуяларына байланыштуу мамлекеттик мекемелердин ролу жөнүндө сын пикирин билдирген укук коргоочулардын, журналисттердин жана башка адамдардын артынан түшүү жөнүндө тынчсыздануусун билдирген.

³ БУУнун адам укуктары боюнча комитети. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт боюнча Кыргыз Республикасынын дайыма берилүүчү экинчи отчету боюнча корутунду жыйынтыктар (UN Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report on the Kyrgyz Republic, International Covenant on Civil and Political Rights), 2014-жылдын 23-апрели, CCPR/C/KGZ/CO/2, англис тилиндеги тексттин 1-8-беттери.

Мыйзам тынч жыйындарга укукту караштырат жана акыркы бир нече жылда көптөгөн элдик демонстрациялар болгон. Ассоциациянын эркиндиги, эреже катары, иш жүзүндө сакталат; мыйзамда Минюстга профсоюздарды, саясий партияларды жана ОМУ каттоо жөнүндө талаптар каралган.

Аялдардын, этностук жана башка азчылыктардын саясий катышуусу

Кыргыз Республикасы көп улуттуу коом болуп эсептелет жана Конституция жана мыйзамдар расасы, жынысы, майыптуулугу, тили же социалдык статусу боюнча басмырлоого тыюу салат. Ошондой болсо да, ушул мыйзамдардын аткарылышы системалуу мүнөзгө ээ эмес.

Саясатка аялдардын катышуусуна мыйзамдар менен кандайдыр бир чектөөлөр жок жана аялдар өкмөттө жана парламентте жетектөөчү кызмат орундарын ээлейт. Ошол эле убакта, аялдарга карата күч колдонуулар, анын ичинде кыз ала качуу жана тиричилик зомбулуктары жөнүндө билдирүүлөр белгиленген. Көп учурларда аялдарга карата зомбулук документтештирилбейт.

Саясий жана коомдук жашоого азчылыктын интеграциясы боюнча аракеттерди белгилөө менен азчылык жетиштүү деңгээлде улуттук жана жергиликтүү деңгээлде мамлекеттик мекемелерде көрсөтүлбөгөндүгү туурасында кооптонуулар бар. 2009-жылдын каттоосу боюнча, кыргыздар калктын 71 %ын түзүшөт, мында эң ири этностук азчылык - өзбектер (калктын 14,5 пайызы түштүктө басымдуу жашашат) жана орустар (калктын 9% көбүнчө өлкөнүн түндүгүндө жашашат). 2010-жылдагы этностор аралык чыр-чатактын себептери азырга чейин толук жоюла элек жана байкоочулардын адам укуктарын бузууларды толук, натыйжалуу жана басмырлабаган иликтөө жүргүзүү мүмкүн эместигин көрсөткөн отчеттору бар.

Мамлекеттик да, мамлекеттик эмес да субъекттер тарабынан лесбиянкаларга, гейлерге, бисексуалдарга жана трансгендерлерге (ЛГБТ) карата зордук-зомбулук жөнүндө маалыматтардын келип түшүүсү уланууда жана мамлекеттин мындай зомбулукка таасир эте албастыгы жөнүндө коркунучтар бар.

Артынан түшүүдөн, коркутуудан жана кыйноодон эркиндик

Кыйноолорго жана башка мыкаачы, адамгерчиликсиз же абийирин төмөндөткөн мамилелерге жана жазалоолорго мыйзам тарабынан тыюу салынат. Кыйноонун болушу таанылгандыгына карабастан бир катар болжолдуу колдонулган кыйноо гана сотко жеткен. Укук коргоочу уюмдар мурдагыдай эле укук коргоо органдары тарабынан кыйноонун көп сандаган учурлары жөнүндө билдирет.

Эркиндиктен ажыраган жана чектелген жерлерде мониторинг жүргүзүү, ошондой эле аларда кыйноону жок кылуу максатында 2012-жылы кыйноолорду жана башка мыкаачы, адамгерчиликсиз же абийирин төмөндөткөн мамиленин трүлөрүн жана жазалоону алдын алуу боюнча Улуттук борбор түзүлгөн. Жазык кодексине кыйноолорду аныктоо бөлүгүнө өзгөртүүлөрдү киргизүү оң жагына өнүгүү болгону менен, БУУнун Кыйноолор менен күрөшүү боюнча комитети Жазык кодексинин 305(1)-беренесинде камтылган кыноонун аныктамасы кызмат адамдарын гана жазык жоокерчилигине тартууну белгилейт жана расмий сапатында иштеген адамдарга жайылтылбайт. Андан башка, кыйноо үчүн жазанын түрү белгиленген эмес, бул Кыргыз Республикасы тарабынан ратификацияланган кыйноолор менен күрөшүү боюнча конвенцияга каршы келет.

2-ТИРКЕМЕ – АЙРЫМ ЭКОНОМИКАЛЫК КӨРСӨТКҮЧТӨР

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 божомол
Өндүрүштүн жана чыгымдардын көлөмдөрү <i>(реалдуу мааниде өзгөрүүлөр %дар менен)</i>							
ИДП	8,5	7,6	2,9	-0,5	6,0	-0,9	10,5
Жеке керектөө	2,5	13,4	-14,6	2,9	9,5	11,3	м,ж,
Мамлекеттик сарптоолор	1,8	0,7	0,7	-0,2	1,3	2,2	м,ж,
Негизги фонддорго капиталды дүңүнөн салуулар	10,8	13,2	8,5	-7,1	-4,4	36,8	м,ж,
Товарлардын жана кызматтардын экспорту	25,8	9,1	-1,1	-11,7	15,7	-19,2	м,ж,
Товарлардын жана кызматтардын импорту	11,0	13,6	-19,4	-6,9	14,9	12,4	м,ж,
Эмгек рыногу¹ <i>(%дар менен өзгөрүүлөр)</i>							
Эсептен чыгарууларга жана кармап калууларга чейин орточо айлык эмгек акы (орточо жылдык деңгээл)	30,6	36,0	15,2	14,2	30,6	16,8	5,0
Эмгек акынын улуттук валютада реалдуу өсүшү	м,ж,	м,ж,	м,ж,	м,ж,	м,ж,	м,ж,	м,ж,
Жумушсуздуктун деңгээли (жылдын аягына)	8,2	8,2	8,4	8,6	7,9	7,7	7,6
Баалар <i>(%дар менен өзгөрүүлөр)</i>							
Керектөө баалары (орточо жылдык деңгээл)	10,2	24,5	6,9	7,8	16,6	2,8	6,6
Керектөө баалары (жылдын аягына)	20,1	20,1	-0,0	18,9	5,7	7,5	4,0
Мамлекеттик сектор <i>(В ; ИДПдан)</i>							
Мамлекеттик бюджеттин жалпы теңдеми	-0,6	1,0	-1,1	-5,9	-4,6	-5,7	-3,8
Жалпы мамлекеттик кирешелер	30,3	29,9	32,3	30,5	31,8	33,8	33,9
Жалпы мамлекеттик чыгымдар	31,0	28,9	33,4	36,4	36,4	39,5	37,7
Жалпы мамлекеттик карыз	56,8	48,5	58,1	59,7	49,4	49,0	47,7
Акча массасы жана финансылык сектор <i>(%дар менен өзгөрүүлөр)</i>							
Акча массасы жылдын аягына М3	33,3	9,8	20,9	21,1	14,9	23,8	22,8
Жеке секторго кредиттер (жылдын аягына)	83,7	22,8	-1,5	4,6	18,3	28,5	34,5
			<i>(кредиттердин жалпы суммасынан пайыздар менен)</i>				
Кайтарылбас кредиттердин үлүшү	3,6	5,3	8,2	15,8	10,2	7,2	5,5
Пайыздык коюмдар жана валюталык курс <i>(жылдын аягына жылдык %дар менен)</i>							
Депозиттер боюнча улуттук валютада пайыздык коюмдар	4,7	6,0	5,3	4,6	5,3	5,2	5,6
Депозиттер боюнча чет элдик валютада пайыздык коюмдар	2,2	1,6	2,2	2,9	2,8	2,9	2,8
Ссудалык пайыздын коюму	19,3	21,0	22,4	20,9	19,9	19,9	18,4
Эсепке алуу коюму	8,8	15,2	0,9	5,5	13,6	2,6	4,2
			<i>(1 АКШ долларына сом менен)</i>				
Валюталык курс (жылдын аягына)	35,5	39,4	44,1	47,1	46,5	47,4	49,3
Валюталык курс (орточо жылдык мааниси)	37,3	36,6	42,9	46,0	46,1	47,0	48,4
Тышкы экономикалык сектор <i>(АКШ млн. долл.)</i>							
Күндөлүк эсептер боюнча операциялар	-94,4	-260,5	-53,7	-228,4	-389,2	-492,2	-160,8

Соода теңдеми	-1 276	-1 879	-1 120	-1 202	-1 669	-3 211	-3 565
Товарлардын экспорту	1 338	1 874	1 694	1 779	2 267	1 954	2 048
Товарлардын импорту	2 614	3 754	2 814	2 981	3 936	5 165	5 614
Түз чет элдик инвестициялардын таза суммасы	207	377	189	438	694	372	549
Дүң резервдер (жылдын аягына), алтынды эсепке албастан	1 177	1 225	1 588	1 718	1 834	2 067	2 238
Тышкы карыздын суммасы	3 560	3 423	3 947	4 240	4 754	5 190	6 007
Мамлекеттик тышкы карыз	2 080	2 084	2 503	2 646	2 826	2 992	3 158
Жеке тышкы карыз	1 480	1 339	1 444	1 594	1 928	2 198	2 849

(товарлардын жана кызматтардын айлык көлөмдөрү менен)

Дүң резервдер (жылдын аягына), алтынды эсепке	4,3	2,9	4,9	4,9	3,8	3,7	м.ж.
---	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

Маалымдама статьялар

(төмөндө көрсөтүлгөн бирдиктерде)

Калктын саны (жылдын аягына млн. киши)	5,3	5,3	5,4	5,5	5,5	5,6	5,6
ИДП (млн. сом)	141 898	187 992	201 223	220 369	285 989	310 471	350 028
Киши башына ИДП (АКШ долл.)	719,8	959,4	864,3	875,1	1 120,5	1 181,8	1 280,2
ПИИ (АКШ млн. долл.)	207	377	189	438	694	372	549
Резервдерди эсептен чыгаруу менен тышкы карыз (АКШ млн. долл.)	1 317	1 418	1 499	1 448	1 495	1 607	м.ж.
ИДПга карата тышкы карыздын мааниси (пайыздар менен)	93,5	70,0	87,9	91,4	76,3	79,3	74,2
Товарлардын жана карыздардын экспортунун көлөмүнө тышкы карыздын мааниси(пайыздар менен)	176	129,6	161,2	173,4	139,6	147,9	134,6
Жылдын аягына акча саны МЗ, ИДПдан пайыздар менен	30,3	25,8	28,4	31,4	27,8	31,7	34,5

3-ТИРКЕМЕ – ӨТМӨ МЕЗГИЛДИН МИЛДЕТТЕРИН БААЛОО

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
КОРПОРАТИВДУУ СЕКТОР		
Айыл чарбасы		
Орточо	Орточо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ өндүрүү секторунда да, айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү секторунда өндүрүмдүүлүктү жогорулатуу максатында жер үлүштөрүн жана ишканалардын консолидациясын стимулдоо; ▪ атаандашууга жөндөмдүүлүктү жогорулатуу үчүн

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
		транспорттук инфратүзүмдү иштеп чыгуу.
Өнөр жай жана кызматтар		
Ири	Орточо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Бажы союзуна кирүү менен байланыштуу пайда болгон тоскоолдуктарды жеңүү максатында чет элдик да, ата мекендик да инвестицияларды тармакка тартуу үчүн бизнес-чөйрөнү андан ары жакшыртуу; ▪ мүлккө укукту бекемдөө, көз карандысыз сот бийлигин түзүү жана ачык жана туруктуу салык лиматын түзүү.
Кыймылсыз мүлк		
Ири	Орточо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ бардык сегменттерде заманбап коммерциялык кыймыл мүлктүн сунушун көбөйтүү; ▪ мүлктүк укуктарды натыйжалуу аткарууну камсыздоо жана жерге жана жер жөнүндө маалыматка жетүүнү жакшыртуу; ▪ курулуштун заманбап ыкмаларына жана технологияларына, анын ичинде энергия натыйжалуулуктун жана ресурстарды туруктуу пайдалануу ыкмаларына көңүл буруу;
Маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар		
Ири	Орточо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ телекоммуникациялык инфратүзүмдү андан ары өнүктүрүү (Интернетке кең тилкелүү жетүү); ▪ бөлүнгөн байланыш тилкелери секторунда атаандаштыкты андан ары көбөйтүү; ▪ Кыргызтелекомдун жазып байланышуу функцияларын менчиктештирүү; ▪ MegaCom мобилдик операторун менчиктештирүүнү аяктоо;

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ченемдик-укуктук базаны андан ары өнүктүрүү (мисалы, жөнгө салуучунун көз карандысыздыгын жана жетиштүү мүмкүнчүлүгүн камсыздоо жана атаандаштыкты коргоонун механизмдерин киргизүү).
ЭНЕРГЕТИКА		
Жаратылыш ресурстары		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ казып алуучу тармактарда башталган ченемдик-укуктук реформаны аяктоо; ▪ тоо кен казуу секторунда мамлекеттин кийлигишүүсүн кыскартуу; ▪ көмүртекти өндүрүүдө жана пайдалуу кенди казып алууда, анын ичинде чалгындоо, казып алуу жана байытуу боюнча иште нарктын өсүү чынжырчасына жеке сектордун катышуусун жогорулатуу; ▪ экология, ден соолукту коргоо жана эмгектин коопсуздугу боюнча стандарттарды аткаруу жаатында жакшыруулар; ▪ газды жеткирүү жана бөлүштүрүү менен алектенген «Кыргызгаз» компаниясын бөлүү ▪ мунай жана газды кайра иштетүү тармагында либералдаштыруу процессин аяктоо.
Энергетика ресурстарын туруктуу пайдалануу		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ акыркы керектөөчүлөргө карата иш жүзүндө өздүк наркты чагылдырган тарифтердин коюмдарын киргизүү; ▪ энергияны туруктуу пайдаланууну колдоо үчүн ченемдик-укуктук жана институционалдык чөйрөнү бекемдөө;

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ көмүртекти таштоону кыскартуу боюнча долбоорлорду каржылоо жагынан мүмкүнчүлүктү бекемдөө.
Энергетика		
Орточо	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ либерализацияга көмөк көрсөтүү; ▪ көз карандысыз жөнгө салуучуну түзүү; ▪ кайчылаш субсидиялоо практикасын жоюу жана акыркы керектөөчүлөргө карата иш жүзүндө өздүк наркты чагылдырган тарифтердин коюмдарын киргизүү; ▪ операциялык көрсөткүчтөрдү жакшыртуу жана өзгөчө энергияны бөлүштүрүүдө/берүүдө жоготууларды кыскартуу
ИНФРАТҮЗҮМ		
Суу менен жабдуу жана каналдаштыруу		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ченемдик-укуктук чөйрөнү өркүндөтүү (мисалы, тарифтик методология жагында); ▪ саясат түзүүчү менчик ээси/орган жана ишкана арасында мамилелердин келишимдик негизин иштеп чыгуу; ▪ тарифтерди андан ары көтөрүү жана төлөмдү жыйноо көрсөткүчтөрүн жакшыртуу; ▪ корпоративдик кайра түзүмдөштүрүү жана андан ары коммерциялаштыруу (кызмат көрсөтүүнү калыбына келтирүү, суунун жоготууларын кыскартуу жана суунун сапатын жогорулатуу); ▪ эсептегичтерди киргизүү жана иш жүзүндө керектелген көлөмгө төлөм.

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
Шаардык транспорт		
Орточо	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ шаардык транспорттун бирдиктүү жалпы шаардык саясатына иштеп чыгуу (т.а. интеграцияланган шаардык транспорттук стратегия); ▪ мамлекеттик ишканалардын өз алдынчалыгын жогорулатуу жана узак мөөнөттө каржылоо үчүн мүмкүндүктү камсыздоо максатында муниципалитеттерде мамилелердин келишимдик негизин өнүктүрүү; ▪ кызматтардын сапатын жана пайдалануу мүнөздөмөлөрүн жогорулатуу; ▪ кызмат көрсөтүүдө жеке сектордун андан ары катышуусу; ▪ транспорттун бардык түрү үчүн, анын ичинде жеке операторлордун электрондук билет берүү системасын киргизүү, ошондой эле төлөмдү жыйноону жакшыртуу
Жол чарбасы		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ тармакка, анын ичинде жолдорду иштетүүгө (тейлөөгө) артыкча бөлүнгөн акча каражатын андан ары көбөйтүү; ▪ жолдору дайыма оңдоо жүргүзүүгө заказдарды жайгаштыруу үчүн тендердик жол-жоболорду киргизүү; ▪ жол колдонуучулардан жыйымдардын даректүүлүгүн жогорулатуу жана Жол фондун реформалоо; ▪ иштетүү-оңдоо уюмдары үчүн менчиктештирүү планын иштеп чыгуу;

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ күндөлүк оңдоо үчүн берилген кызматтардын сапатынын кепилденген деңгээли жөнүндө макулдашуулардын практикасын киргизүү.
Темир жолдор		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ мамлекет жана менеджмент ортосундагы мамилелерди рыноктук, коммерциялык негизге которуу үчүн негиз түзүү жана толук акционерлештирүү; ▪ финансылык ачыктыкты жана туруктуулукту жогорулатуу; ▪ сатып алууларды башкаруу жана жүргүзүү жол-жоболорун жакшыртуу.
ФИНАНСЫЛЫК ИНСТИТУТТАР		
Банк ишмердиги		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ каржылоого жетүүнү кеңейтүү жана банктар арасында атаандаштыктын өсүүсүнө көмөк көрсөтүү; ▪ чет элдик валютада банк секторунда кредит берүү (жана каржылоо) үлүшүн кыскартуу; ▪ бул сектордо корпоративдик башкаруу жана бизнес жүргүзүү практикасын жакшыртуу.
Камсыздандыруу жана башка финансылык кызматтар		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ өмүрдү жана мүлктү камсыздандыруу боюнча кызматтарга жетүүнү, рынокто сунушталган продуктулардын ассортиментин да кеңейтүү; ▪ корпоративдик башкаруу жана бизнес жүргүзүү практикасын өркүндөтүү, сектордо квалификациялуу кадрлар базасын бекемдөө; ▪ мамлекеттик эмес пенсиялык камсыздандыруу

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
		<p>сектору: (i) жеке пенсиялык продукттарга жетүүнү кеңейтүү; (ii) жаңы жеке пенсиялык фонддорду түзүүгө көмөк көрсөтүү жана корпоративдүү башкаруу, ишкер этикасы көндүмдөрүн өнүктүрүү жана сектордо кадрлардын квалификациясын жогорулатуу;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ лизинг сектору: (i) рынокто жеткиликтүү лизинг продуктуларынын ассортиментин кеңейтүүнүн эсебинен лизингге жетүүнү кеңейтүү; (ii) жөнгө салуучу сектордун ченемдик-укуктук базасын жакшыртууга көмөк көрсөтүү.
Микро, чакан жана орто бизнестин ишканалары		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ММСБ ишканалары үчүн кредит алууга табыштамаларды берүү жол-жобосун жеңилдетүү жолу менен ЖМК чөйрөсүндө финансылык ортомчуларды жана кредит берүүнү пайдалануу жалпы практикасын кеңейтүү, өзгөчө шаар сыртында; ▪ чакан жана орто ишканаларды, лизинг жана акционердик капиталды кошо каржылоонун башка булактарын өнүктүрүү; ▪ кредиттик маалыматтык кызматтарды кеңейтүү.
Түз (үлүштүк) инвестициялар		
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ишканалар үчүн үлүштүк инвестициялар түрүндө жеке капиталды тартуу механизмдеринин жеткиликтүүлүгүн кеңейтүү; ▪ корпоративдик башкаруу, ишканаларда бизнес жана отчет жүргүзүү практикасын жакшыртуу.
Капиталдын рыноктору		

Экономика сектору:	Рынок түзүмү: милдеттердин масштабдары:	Негизги милдеттер:
Ири	Ири	<ul style="list-style-type: none"> • капиталдын жергиликтүү рынокторунда өтүмдүүлүктү жогорулатууга жардам; • капиталдын ата мекендик рынокторунун инфратүзүмдөрүн жакшыртуу; • капиталдын ченемдик-укуктук чөйрөсүн, анын ичинде корпоративдик облигациялар жагын жакшыртуу.

ЭКОНОМИКАЛЫК ТЕҢСИЗДИКТИ ТҮЗҮҮЧҮЛӨР БОЮНЧА РЕЙТИНГДЕР

ЭКОНОМИКАЛЫК ТЕҢСИЗДИК		
Теңсиздикти түзүүчүлөр	Теңсиздиктин масштабы	Негизги көйгөйлөр
Региондор		
Кызматтардын жеткиликтүүлүгү	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ жергиликтүү элдин экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн, өзгөчө саламаттыкты сактоо, жумушчу орундар, окутуу жана ишкерлик иш жагын олуттуу деңгээлде жакшырткан инфратүзүмдүн жана кызматтардын жеткиликтүүлүгү жогорулатуу.
Эмгек рыногу	Орточо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ жергиликтүү жумуш орундарына жетүүнү жогорулатуу жана калктын нагыз билими менен рынок талап кылгандар ортосунда айырманы кыскартуу, ▪ эмгек мамилелерин, өзгөчө айыл жерлеринде расмий тариздөө практикасын бекемдөө боюнча чаралар.
Жаштар		
Эмгек рыногунун түзүмү жана жаштарды жумушка орноштуруунун мүмкүндүгү	Орточо/Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ эмгек рыногуна чыгуу боюнча тоскоолдуктарды кыскартуу максатында эмгек рыногунда ийкемдүүлүктү, өзгөчө жумушчуларды жалдоо/бошотуу боюнча ийкемдүүлүктү жогорулатуу, ▪ жумушка орнотуунун натыйжалуулугун жогорулатуу жана окуу-өндүрүштүк мамилелердин практикасын түзүү максаты үчүн жумуш берүүчүлөр менен билим берүү мекемелери ортосунда (орто жана кесиптик-техникалык билим

		берүүнүн деңгээлинде) өнөктүк байланыштарды түзүүнүн эсебинен окуу мекемелеринин бүтүрүүчүлөрүн жумушка өткөрүү боюнча жашоого жөндөмдүү моделдерин иштеп чыгуу.
Сунушталган билимдин сапаты жана ассортименти	Орточо/Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ маанилүү көндүмдөргө муктаждыктарды канааттандырууга багытталган окуу пландарын иштеп чыгууга жана ишке ашырууга жеке секторду бир топ жигердүү катышууга түрткү берүү жана эмгек рыногуна жаңы чыккан жаш адамдарга болгон талапты, мисалы, тармактык кесиптик билим берүү боюнча комитеттерди түзүүнүн жардамы менен күчөтүү, ▪ жумуш берүүчү менен билим берүү мекемелеринин арасында өнөктүк байланыштарды бекемдөөнүн эсебинен бүтүрүүчүлөрдүн жумушка өтүүсүн камсыз кылган жашоого жөндөмдүү схемаларды түзүү, стипендияларды, стажировкаларды жана окуу-өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрдү киргизүүгө жардам, ▪ билим берүүнүн сапатын жана жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу
Гендер		
Ченемдик-укуктук чөйрө	Орточо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ «Эркектер жана аялдар үчүн бирдей укуктардын жана бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө» мыйзамдын, өзгөчө мүлктүк укуктардын бирдейлиги жагынан ишке ашуусун камсыз кылуу.
Медициналык кызматтардын жеткиликтүүлүгү	Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ агартуу ишинин жана сапаттуу медициналык кызматтардын жеткиликтүүлүгү жогорулатуунун эсебинен өлкөдө эне өлүмүн кыскартууга багытталган чараларды бекемдөө.
Эмгек мамилелери чөйрөсүндө ченемдик-укуктук чөйрө	Орточо/Ири	<ul style="list-style-type: none"> ▪ эмгек мамилелеринде жыныстык негизде басмырлоону кыскартуу жана басмырлабаган мамилени стимулдаган мамлекеттик саясатты иштеп чыгууну колдоо.
Ишканалардын жумуш орундары жана менчиктин түзүмү	Орточо	<ul style="list-style-type: none"> ▪ эмгек күчүнүн курамына аялдардын көп санын тартуу максатында орто жана жогорку билим берүү деңгээлинде кесипке багытталган институттарды өнүктүрүү, ▪ кадр маселелеринде басмырлабаган стандарттарды киргизүү боюнча жеке уюмдар үчүн стимулдарды түзүү,

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ эмгек күчүнүн курамына аялдардын бир топ жигердүү катышуусун шыктандыруу максатында мектепке чейинки мекемелердин жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу.
Каржылоого жетүү	Чоң эмес	<ul style="list-style-type: none"> ▪ финансылык уюмдарга ЧОБ секторунда ишкер-аялдарга өзгөчө көңүл буруу менен финансылык, өзгөчө финансылык эмес продуктуларды иштеп чыгарууда колдоо көрсөтүү (т.а. ишкерлик тажрыйбаларын жана финансылык сабаттуулуктун негиздерин үйрөтүү), ▪ аялдардын күрөө камсыздыгы болушун аныктоодо бир топ ийкемдүү мамилени киргизүү боюнча финансылык уюмдар үчүн стимулдарды түзүү – мисалы, күрөө камсыздоо катарында алуучунун эмгек акысын (жерди же мүлктү) пайдаланууда чоң ийкемдүүлүктүн эсебинен.

4-ТИРКЕМЕ – УКУКТУК РЕФОРМА

Киришүү

Бул тиркемеде алдыдагы мезгилде Кыргыз Республикасында Банктын инвестициялык стратегиясынын максаттары үчүн актуалдуу юридикалык маселелер боюнча сын талдоо камтылган. Бул талдоо ЕРӨБнын укуктук реформа боюнча программасынын алкагында жүргүзүлгөн коммерциялык мыйзамдарды баалоого жана техникалык жардам боюнча мурдагы жана учурдагы долбоорлорду Банктын ишке ашыруусунун жүрүшүндө алынган тажрыйбага негизденет.

Окууга ыңгайлуу болушу үчүн ушул документте белгиленген стратегиянын үч негизги түзүүчүсүндө берилет.

Региондук байланыштарды бекемдөө жолу менен туруктуу өсүүнү стимулдаштыруу

Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзамдар

Мамлекеттик сатып алууларды жүргүзүүнү жөнгө салуучу эрежелер кошуна өлкөлөр менен байланышты күчөтүү максатында керектүү инфратүзүмдү (мисалы, жол чарбасын) өнүктүрүүгө карата түздөн-түз мааниге ээ. Кыргыз Республикасында мамлекеттик сатып алуулар 2004-жылдын 24-майындагы «Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө» Мыйзам («Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзам») менен жөнгө салынат. Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзам 1994-жылдагы ЮНСИТРАЛ стандарттарына негизденет жана олуттуу деңгээлде эскирген. Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзам мамлекеттик сатып алууларды жүргүзүүнүн атайын тартибин жана мамлекеттик институттар, анын катарында мамлекеттик менчикте турган ишканалар үчүн иштин эрежелерин белгилейт, бирок мыйзамда коммуналдык чарба жаатында мамлекеттик сатып алууларды жөнгө салуу боюнча атайын жоболор жок.

Банктын акыркы берген баалары боюнча, Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзам эл аралык заманбап стандарттарга орточо деңгээлде гана туура келет. 2011-жылдагы ЮНСИТРАЛ Типтүү мыйзамынын талаптарына ылайык мыйзамдарды актуалдаштыруу үчүн реформалар керек (КМШ өлкөлөрү өз мыйзамдарынын негизи катары ЮНСИТРАЛ Типтүү мыйзамынын мурдагы редакциясын колдонуусун эске алып, алар үчүн өзгөчө актуалдуу модель).

Кыргыз Республикасында мыйзам чыгаруу реформалары жалпысынан төмөнкү кемчиликтерди жоюуга багытталууга тийиш:

- көз карандысыз текшерүү жана юридикалык коргоо механизмдеринин жоктугу;
- жогору бааланган ата мекендик субъекттердин табыштамалары;
- электрондук сатып алуулар боюнча заманбап жол-жоболордун жоктугу;
- сатып алуу процессинде коррупцияга каршы аракетке багытталган комплекстүү ченемдердин жоктугу;
- сатып алууну пландоо жана келишимдердин аткарылыш контролдоо процессин жетишсиз жөнгө салуу;
- дайым сатып алынуучу товарлар жана кызматтарга жана төмөн наркына келишимдер үчүн жол-жоболордун жоктугу.

Азыркы убакта мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы мыйзам долбоор иштелип чыгып, парламентте талкууда. 2012-жылдан тартып ЕРӨБ менен БУУнун эл аралык соода укугу боюнча комиссиясынын (ЮНСИТРАЛ) чогуу долбоору болуп эсептелген «ЕРӨБ-ЮНСИТРАЛ» демилгесинин алкагында кыргызстандык мамлекеттик органдар мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө негизги мыйзамдарга жана тиешелүү мыйзам актыларына киргизүү керек болгон өзгөртүүлөрдү талдоо түрүндө жардам алышат. Ушул долбоорду ишке ашыруу электрондук сатып алуулар механизмдерин өнүктүрүүгө көмөктөшүү максатында улантылат.

ЧОБ объекттеринин өлчөмдөрүн көбөйтүүгө жана алардын атаандашуу жөндөмүн жогорулатууга көмөк көрсөтүү

Сот бийлигинин мүмкүнчүлүгү жана келишимдердин аткарылышын камсыздоо

Талаптагыдай иштеген сот системасынын болушу чакан жана орто бизнести өнүктүрүүнүн ачкычы болуп эсептелет. ЕРӨБ жүргүзгөн талдоонун (*EBRD Judicial Decisions Assessment*) маалыматтары боюнча Кыргыз Республикасында коммерциялык укуктун маселелери боюнча сот чечимдеринин сапаты жана айкындуулугу КМШ боюнча орточо деңгээлден жогору экендиги аныкталган, бул 2006-жылдан 2011-жылга чейин жүргүзүлгөн коммерциялык укук боюнча соттордун мүмкүнчүлүгүн бекемдөө боюнча ЕРӨБнын программасын ишке ашыруунун жыйынтыгында алынган корутундулар менен дал келет. Ошого карабастан, белгилей кетүү керек, коммерциялык иштер боюнча сот чечимдери жаатындагы жакшырууларга окшош жакшыруулар сот системасынын башка тармактарында байкалбайт. Региондун башка өлкөлөрү сыяктуу соттор каралып жаткан талашка колдонулуучу атайындаштырылган мыйзамдардын тиешелүү ченемдерин эмес, жалпы жарандык же процесстик ченемдерди туура эмес колдонушат. Сот чечимдеринин аткарылышын камсыздоо региондун бардык өлкөлөрү үчүн актуалдуу дагы бир башкы көйгөйлөрдөн болуп эсептелет. Кыргыз Республикасында курч көйгөйлөрдүн бири тиешелүү аракеттерди аткаруу үчүн белгиленген мөөнөттөрдү сактабоо болуп эсептелет; мындай жагдай, негизинен, ар түрдүү туура эмес аныктамаларды берген жана аткаруу процессин узарткан тартылган жактардын талаптагыдай эмес жүрүм-туруму менен күрөшүү боюнча таасирдүү куралдардын жоктугу менен шартталат. Аткаруунун төмөн деңгээлин шарттаган башка факторлордун арасынан укук колдонуучу органдарда кадрдык ресурстардын жана сот чечимдеринин аткарылышын камсыздоо тартиби боюнча кесиптик билимдердин жетишсиздиги болуп эсептелет.

Кыргыз Республикасында соттордун адилеттүүлүгү күмөндүү деңгээлде турат. Бул ЕРӨБ/Дүйнөлүк банктын ишкердик чөйрөнүн абалы боюнча изилдөөлөрүнүн (*EBRD/World Bank Business Environment and Enterprise Performance Survey*) маалыматтары менен макулдашылат, анда Кыргызстандан 24% респондент гана сотторду калыс, адилеттүү жана коррупциялашкан эмес деп эсептешет. Сот чечимдерине юристтердин жана коомчулуктун алуусундагы татаалдыктар соттордун ишинин жыйынтыктарын коомдук контролдоону чектейт жана коррупциядагы жайылган айыптоолорго алып келет. Андан сырткары, соттор мамлекет олуттуу үлүшкө/кызыкчылыкка ээ мамлекеттик органдарга жана субъекттерге карата өзгөчө лоялдуулукка ээ экендиги жөнүндө пикир түзүлгөн. Дагы бир көйгөй сот акыйкаттыгынын ыкчамсыздыгы, ал соттордун ишинин көптүгүнөн келип чыккан; сот системасына толук каржыланбоо мүнөздүү, бул соттордун жайларынын жана алардын материалдык-техникалык базасынын абалынын мисалында көп учурларда көрүүгө болот.

Сотторду бекемдөө боюнча сунушталуучу чаралар өз ичине камтыйт: ЕРӨБнын жардамы менен 2011-ж. биринчи киргизилген талапкерлерди сотко баштапкы даярдоо системасынын кеңири практикасын киргизүү; соттордун өзүнүн катарынан Соттордун кеңешинин курамынын көпчүлүгүн түзүү; Соттордун окуу борборун каржылоону жана штатын көбөйтүү; соттун материалдарына жана чечимдерине бардык жерде жана акысыз жетүүнү камсыз кылуу; сот приставдарынын мүмкүнчүлүгүн кесиптик окуу жүргүзүүнүн эсебинен өстүрүү; сот системасынын жүгүн кыскартуу максатында талашты чечүүнүн альтернативалуу жолдорун (медиация, третей соту) пайдалануу практикасын кеңейтүү.

Күрөө жөнүндө мыйзамдар

Күрөө менен камсыздоо жөнүндө натыйжалуу мыйзамдардын болушу ЧОБнын ишканалары өнүгүү үчүн жагымдуу климаттын маанилүү түзүүчүсү болуп эсептелет. Кыргыз Республикасында күрөө менен камсыздоо менен бүтүмдөрдү жөнгө салуучу негизги акттардын курамына Кыргыз Республикасынын 2005-жылдын 12-мартындагы № 49 «Күрөө жөнүндө» Мыйзам кирет, ал 1997-жылдагы «Күрөө жөнүндө» жана 1999-жылдагы «Ипотека жөнүндө» мыйзамдардын ордуна келген. «Күрөө жөнүндө» Мыйзам кабыл алынгандан бери бир катар өзгөртүүлөр киргизилген. Бир топ маанилүү өзгөртүүлөрдүн бири күрөө кармоочунун талаптарын сотко чейин канааттандыруу институту киргизилген. Мыйзамга, Күрөө жөнүндө жарандык кодексстин жоболоруна мындай өзгөртүүлөрдү киргизүүгө байланыштуу 2007-жылдын февралында тиешелүү түрдө өзгөртүлгөн. Кийин 2008-2009-жылдарда Күрөө жөнүндө жарандык кодекске жана мыйзамдарга чоң ийкемдүүлүктү камсыз кылган жана активдерди, карызды жана милдеттенмелерди жалпы сүрөттөөнү колдонууга уруксат берген өзгөртүүлөр киргизилген. Техникалык мүнөздөгү оңдоолор 2007-жылдан баштап бир нече жолу киргизилген, акыркы оңдоо 2011-жылдын июлу менен белгиленет.

Системанын жакшырууларынын арасынан кабарландыруучу негизге түйшүк салган каттоону которууну эскерүүгө болот, бул тараптар берген маалыматты тез арада каттоого мүмкүндүк берет жана бардык кызыкдар адамдарга бардык катталган маалыматка кечикпестен жетүүгө мүмкүндүк берет. кабарландыруучу негизге өтүү каттоо жөнүндө арызды юридикалык талдоонун же күрөөгө коюлган мүлктү изилдөөнүн зарылдыгын жоет жана коомчулукка бардык катталган маалыматты Интернет тармагын жана жеңил колдонулуучу издөө куралын пайдалануу менен реалдуу убакыт режиминде пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Тармакты коммерциялаштыруу жана менчик секторду тартуу аркылуу коммуналдык кызматтардын тармагынын туруктуулугун камсыздоодо көмөк көрсөтүү

Кайра калыбына келүүчү энергетика

Кыргыз республикасынын экономикасы абдан энергия сыйымдуу бойдон калууда жана олуттуу деңгээлде энергия алып жүрүүчүлөрдүн импортуна көз каранды. Энергетикалык коопсуздук мамлекеттик артыкчылык болуп эсептелет, ал эми энергиянын кайра калыбына келүүчү булактарын (ЭКБ) колдонуу чөйрөсүн тез кеңейтүү өкмөттүн иш программасын негизги түзүүчүлөрдүн бири болуп эсептелет. 2015-жылга чейин Кыргызстанда энергияны үнөмдөө программасы жана 2025-жылга чейин отун-энергетикалык комплексти өнүктүрүү стратегиясы ушул тармакта саясат

түзүү үчүн негиз түзөт. Андан сырткары, өкмөттүк деңгээлде энергиянын жоготууларын кыскартууну, чакан энергетика боюнча долбоорлорду ишке ашырууну жана энергетикалык инфратүзүмдү модернизациялоону караштырган Энергияны үнөмдөө боюнча программаларды ишке ашыруунун иш планы бекитилген. Азыркы учурдагы абалы боюнча ЭКБдан энергия өндүрүү, негизинен, чакан ГЭСтер – андан ары инвестицияларды тартууга болгон тармак менен иштелип чыккан энергияда берилди. Биогаз орнотмолору жана күн батареялары негизинен микродеңгээлде, жеке турак жай секторунда жана чакан өнөр жай ишканаларында колдонулат. Шамал энергетикасында шамалдын анча жогору эмес ылдамдыгына жана шамалдын так картасынын жоктугуна байланыштуу колдонуу мүмкүнчүлүгү чектелген. Энергиянын геотермалдык булактарын пайдалануу келечегин изилдөө керек.

Заманбап ченемдик базанын жакынкы мезгилге чейин жоктугу тармакты өнүктүрүүдөгү негизги тоскоолдук болуп калган. 2008-жылы “Энергиянын кайра жаралуучу булактары жөнүндө” Мыйзам (ЭКЖБ жөнүндө Мыйзам) кабыл алынган. ЭКЖБ жөнүндө Мыйзам менен ЭКЖБ жардамы менен өндүрүлгөн энергияны өндүрүүнү жана бөлүштүрүүнү жөнгө салуунун, анын ичинде ЭКЖБ жаатында (өздүк керектөө максаттарынан тышкары башкалар үчүн энергияны өндүргөн) ишин жүргүзгөн субъекттерди лицензиялоо тартибинин негизги принциптери киргизилген; ЭКЖБ энергиясынын ар кандай түрлөрү үчүн түрдүү коэффициенттерди киргизүү менен долбоорлордун чыгымын аныктоону камсыздаган ЭКЖБ эсебинен иштелип чыккан энергияга тарифтерди түзүү тартиби аныкталган.

2012-жылы киргизилген түзөтүүлөрдүн бири ЭКЖБ энергиясын өндүрүүчүлөрдү мыйзам менен жүктөлгөн милдеттерди аткарган энергетикалык компаниялардын ийгиликтүү пайдасын төлөтүү укугуна ээ кылат. Дем берүү чаралары киргизилгенине карабастан ЭКЖБ жөнүндө мыйзам ЭКЖБна инвестицияларды тиешелүү түрдө стимулдаштыруу максаттары үчүн натыйжасыз деп эсептелет. Бул негизинен акталуунун чакан жөнгө салынган мөөнөтү менен шартталган (8 жылга чейин). ЭКЖБ боюнча ченемдик-укуктук чөйрөдөгү дагы бир кемчилик болуп ЭКЖБ Мыйзамы сыяктуу чекке салган мыйзамга керек болгон мыйзам алдындагы актынын жоктугу болуп эсептелет. Мындан тышкары, ЭКЖБны өнүктүрүү субсидия берилүүчү жана өлкөдөгү эң арзан электр энергиясынын болушуна бир топ деңгээлде тоскоолдук кылууда.

Эл аралык донорлор инвестициялык климатты жакшыртуу боюнча мамлекеттик органдар менен ишти улантууда. ЕБРР ЭКЖБ жана энергия натыйжалуулугун Кыргызстандагы туруктуу энергияны каржылоо программасы (KyrgyzSEFF) аркылуу өнүктүрүү жаатында колдоо көрсөтүүдө. KyrgyzSEFF программасы макулдашылган квалификациялык талаптардын негизинде ЭКЖБ жана энергия натыйжалуулугу боюнча долбоорду каржылай турган жергиликтүү банктарга берилген кредиттик линиядан турат.

Келечекте өкмөттүн күчү ЭКЖБ тармагындагы ченемдик-укуктук базаны алдыңкы эл аралык практикага ылайык келтирүүгө жана ЭКЖБ боюнча долбоорлорду өнүктүрүү жолунда каржылоо тоскоолдуктарын жана андан башка тоскоолдуктарды жоюуга багытталышы керек. Бул тармактагы техникалык стандарттардын жоктугу

ЭКЖБ боюнча долбоорлорду ишке ашырууга тоскоолдуктардын бир булагы болуп эсептелет. Мындан тышкары, мындай тоскоолдуктардын катарында импорттолуучу жабдуулардын жогорку наркы (импорттун зарылдыгы бул сыяктуу техниканын ата мекендик өндүрүүдө жоктугу менен шартталган) жана адистештирилген каржылоонун жоктугу эсептелет. Тиешелүү финансылык стимулдарды киргизүү ЭКЖБ боюнча долбоорлордун масштабын ийгиликтүү көбөйтүүгө негиз болуп калмакчы. Бул багыт боюнча андан кийинки артыкчылыктар болуп ЭКЖБ боюнча долбоорлорду өнүктүрүү жана киргизүү үчүн жагымдуу институционалдык чөйрөнү түзүү жана адистешкен ЭКЖБ фондун түзүү болуп эсептелет. Ошондой эле ЭКЖБ колдонуунун артыкчылыктарын жасалгалоо жана кызыктар топторду даректүү окутуу менен коомчулукка маалымат берүү боюнча кампанияларды өткөрүүнүн максатка ылайыктуулугун карап чыгуу керек.

Энергия натыйжалуулугу

Энергия сыйымдуулуктун жогорку деңгээлинин фонунда жана энергия менен иштей тургандарды импорттоого көз карандуулуктан (50% баштапкы булактардан энергияны керектөө) экономиканын бардык секторлорунда энергия натыйжалуулук боюнча чараларды иштеп чыгуу жана киргизүү өтө маанилүү болуп эсептелет. Турак имараттар сектору Кыргыз Республикасындагы алгачкы булактардан энергияны ири керектөөчү болуп эсептелет (бул секторго акыркы энергия керектөөнүн 42% жакыны тура келет). Ошол эле учурда турак имараттар сектору энергия сактоочулар үчүн ири дараметтүү багыттардын биринен турат- энергия сактоочулардын дараметтүү көлөмү 2025-ж. чейин 20 100 ТДж жогору жана 2050-ж. чейинки мезгилде кошумча 10 миң ТДж болот. Энергия сактоо боюнча демилгени ишке ашыруу үчүн керек болгон инвестициялардын көлөмү болжол менен 12 млрд. еврого бааланат. Бул инвестициялар жаңы курулуш ченемдери жана эрежелерге тапшырылган деңгээлге чейин азыркы турак жай фондун жакшыртуу менен байланыштуу. Энергиянын баасы маанилүү деңгээлде жаранадарга жөлөкпул түрүндө, ошондой эле өз чыгымын актай алуучу деңгээлден төмөн белгиленген тарифтер түрүндө түз субсидиялар менен субсидияга берилет.

2015-жылга чейин Кыргызстанда энергияны сактоо программасында белгиленген энергияны сактоо үчүн максаттуу көрсөткүч болуп 2015-жылга шартуу жылуулуктун 1,2 миллион тоннасы эсептелет. Электр энергиясын сактоо жөнүндө мыйзам бул тармактагы иштин негизги ченемдик- укуктук принциптерин, анын ичинде энергетикалык аудитти милдеттүү түрдө өткөрүү жөнүндө талапты аныктайт. Ага карабастан жакынкы мезгилге чейин булл тармакты жалпысынан жөнгө салууга аз көңүл бурулган. 2011-жылы маанилүү иштер болгон, ал “Имараттардын энергетикалык натыйжалуулугу жөнүндө” мыйзам (ИЭН жөнүндө Мыйзам) калын алынгандыгына байланыштуу, бул мыйзам мааниси боюнча имараттардын энергия натыйжалуулугу боюнча ЕС директивасына адаптациялоону камтыган. Бул мыйзам ЕРӨБ техникалык колдоосу менен иштелип чыккан жана 2012-жылдын февралында күчүнө кирген. 2012-жылдын сентябрында ИЭН жөнүндө Мыйзамды колдоо үчүн, ошондой эле ЕЭРБ тарабынан техникалык колдоодо бир катар мыйзам алдындагы актылар кабыл алынган. Мындай мыйзам алдындагы актылардын арасында - жаңы объекттердин жана капиталдык ремонтту өткөн объекттердин энергия натыйжалуулугунун минималдуу деңгээли боюнча талаптарды киргизүү; энергия натыйжалуулукту баалоо

методологиясы; энергия натыйжалуулукту сертификаттоо; коммерциялык негизде дайыма текшерүү жана бийлик органдары тарабынан мониторинг өткөрүү жана энергия натыйжалуулук боюнча сертификаттарды каттоо милдеттери. Бул мыйзам мурдагы Советтер Союзунун өлкөлөрүнүн практикасында курулуш боюнча мындай ченемди киргизүүнүн биринчи учуру болуп калды, ал ЕС Директиваларынын жана ISO EN эл аралык стандарттарынын талаптарына ылайык келет.

ЕРӨБ жаңы курулуш мыйзамдары менен техникалык стандарттарды/эрежелерди (КЧЖЭ) шайкеш келтирүүгө улуттук бийликти кошумча колдоого алды, ошондой эле кайрадан кабыл алынган мыйзамдарды ишке ашырууну камсыздоого чакырган демилгени өнүктүрүү жана инструменттерди киргизүү ишин өткөрдү.

Кыргыз Республикасы 2003-жылдын майында Бириккен Улуттар Уюмунун климаттын өзгөрүшү жөнүндө Рамкалык Конвенциясына Киот протоколун ратификациялаган.

ЭЭЗ боюнча мыйзамдарды иштеп чыгууга көрсөткөн жардамдан тышкары Банк кайрадан кабыл алынган мыйзамдарды ишке ашырууга, техникалык стандарттарды ылайык келтирүүгө жана демилгени өстүрүү боюнча иш-чараларды өткөрүүгө мамлекеттик органдарга жардам көрсөттү. Башка тармак алдындагы (энегетика, өнөр-жайы, транспорт) энергия натыйжалуулук маселелерине азырынча аз көңүл бурулууда жана аларда тиешелүү инструменттер, финансылык стимулдар жана керек болгон мыйзам алдындагы актылар жок.

Имараттардын энергия натыйжалуулугу жаатындагы мыйзамдарга жакынкы мезгилдеги реформа ЕС мыйзамдары менен улуттук мыйзамдарды шайкеш келтирүү ишине өкмөттүн жактоочулугуна күбө болууда. Бул тармакты реформалоо боюнча иштер башка тармак алдындагы (транспорт, энергетика) энергия натыйжалуулук боюнча мыйзамдарды актуалдаштырууга багытталышы керек. Энергия натыйжалуулук жана адистештирилген фонд боюнча көз карандысыз агенттикти түзүү энергияны сактоо боюнча чараларды киргизүү үчүн кошумча стимулду берет. Коомдук имараттардын энергия натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча иштерди каржылоо максаттары үчүн энергия сервистик компаниялардын моделдерин пайдалануу мүмкүнчүлүгүн карап чыгуу керек.

Мамлекеттик кызматкерлердин, тургундардын (үй ээлери ассоциациялары) жана рынок катышуучуларынын демилгесин өнүктүрүү, ошондой эле энергия натыйжалуулук пайдалары жөнүндө кабардар болууну жогорулатуу боюнча кампанияларды өткөрүү мамлекеттик органдар өткөрүп жаткан реформалардын түзүүчү бөлүгү болушу керек.

Энергиянын жаңыртылган булактарын популяризациялоо жана энергия натыйжалуулукту стимулдаштыруу максатында Өкмөт энергетикалык субсидияларды керектөөчүлөрдүн аярлуу катмарларын коргоо боюнча пландалган механизмдердин тиешелүү түрүнө алмаштыруу менен акырындык менен жокко чыгарууну башташы керек.

5-ТИРКЕМЕ – ЭРКЕКТЕРДИН ЖАНА АЯЛДАРДЫН ТЕҢ УКУКТУУЛУГУ

Адамдык дараметти өнүктүрүү жана гендердик теңсиздик индекси

БУУӨД адамдык демилгени өнүктүрүү индекси (АДӨ) боюнча 2013-жылы Кыргыз Республикасы дүйнөнүн 187 өлкөсүнөн 125 орунду ээлеген. АДӨ үч түзүүчү багытты өлчөйт, алар: саламаттык сактоо, билим берүү жана улуттук дүң киреше. Борбордук Азиядагы өлкөлөрдөн Кыргызстанга рейтинги боюнча жакын болуп Өзбекстан -116 жана Тажикистан 134 орунду ээлеген. Кыргыз Республикасы БУУ ӨД гендердик теңсиздик рейтингинде (ГТР аялдардын катышуу деңгээлине жараша репродуктивдүү ден соолуктун негизинде жана экономикалык активдүүлүктүн көрсөткүчүнө жараша эсептелет) 149 өлкөдөн 64 орунду ээлейт.

Жумушчу күчүнүн курамына катышуу жана айлык акыдагы теңсиздик

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтары боюнча экономикалык жактан активдүү калктын үлүшү 2012-жылы аялдар арасында 51,8 пайызды түзгөн жана эркектер арасында 77,3 пайыз болгон. Жыныстар ортосундагы чоң айырмачылык 15-28 жаш курагындагы жаштар арасында катуу билинген. Бул жаш курак тобу үчүн жумушчу күчтүн тобуна катышуу аялдар үчүн 38 пайызды жана эркектер үчүн 64 пайызды түзөт. Жумушсуздук деңгээли аялдар үчүн 8,5 пайызды түзгөн жана эркектер арасында 7,5 пайыз болгон. Мындан тышкары, Дүйнөлүк банктын маалыматтары боюнча аялдарга караганда (18,3 пайыз) эркектер өз алдынча иштөөгө көп аракет жасашат (бардык иштеген эркектердин жалпы санынан 31,8 пайыз).

Бириккен Улуттар Уюмунун Европалык экономикалык комиссиясынын (БУУ ЕЭК) гендердик статистика маалыматтар базасы боюнча эмгек акысын төлөө деңгээли боюнча айырма (сааттык чендин негизинде талдоодо) 2013-жылы 26,7 пайызды түзгөн. Эмгек акысын төлөөдөгү айырма эмгек рыногунда вертикалдык жана горизонталдык сегрегация боюнча келип чыгууда. Аялдар негизинен мамлекеттик сектордо иштейт, анда акы деңгээли төмөн, ал эми эркектер негизинен акысы жогору, анын ичинде курулуш жана транспорт (төмөндөгү таблицаны кара) тармактарында иштейт.

2011-ж. экономикалык иштердин түрү боюнча иштеген калктын жалпы санынан эркектердин жана аялдардын үлүшү	Ишкердик түрүндөгү үлүш	
Тармак	% аялдар	% эркектер
Курулуш	4	96
Транспорт жана байланыш	10,7	89,3
Өндүрүш жана электр энергиясын, газды жана суну кайра бөлүштүрүү	16,5	83,5
Тоо-кен өнөр-жайы	17,9	82,1
Мурдагы аймактык уюмдардын иши	20,0	80,0
Үй чарбасын жүргүзүү боюнча кызматтарды көрсөтүү	35,4	64,6
Мамлекеттик башкаруу	39,0	61,0
Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижара жана керектөөчүлөргө кызматтарды көрсөтүү	39,3	60,7
Финансы иши	45,8	54,2
Кайра иштетүү өнөр-жайы	47,5	52,5
Соода; автомобилдерди, тиричилик буюмдарын	48,8	51,2

жана жеке колдонуу предметтерин оңдоо		
Коммуналдык, социалдык жана жеке кызматтарды көрсөтүү	56,0	44,0
Мейманкалар жана ресторандар	63,9	36,1
Билим берүү	76,9	23,1
Саламаттык сактоо жана социалдык кызматтарды көрсөтүү	83,4	16,6

Маалымат булагы: ЮНФПА (2012) Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде – «2007-2011-ж. гендердик- бөлүнгөн статистика жыйнагы»

2014-ж. Дүйнөлүк баны /ЭАФК «Аялдар, ишкердик жана мыйзам» (*Women, business and the Law*) изилдөөсүнүн маалыматтары боюнча Кыргыз Республикасындагы аялдар эркектер сыяктуу эле шартта төмөнкү кесиптерде иштей алышпайт: курулуш, металл иштетүү, өндүрүштөгү (завод) жумуш , белгиленген деңгээлден жогору болгон оорлукту көтөрүүчү иштер, кооптуу деп эсептелген иштер. Аялдар менен иштөөдөгү мындай чектөөлөр аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүгүнө, өз каалоосу боюнча аялдардын жумуш табуу мүмкүнчүлүгүнө таасирин тийгизет, булл эмгек рыногунда жынысына жараша бөлүштүрүүгө алып келет.

Саламаттык сактоо, билим берүү жана чечимдерди кабыл алууга катышуу

Жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү теңсиздик чектелүү өзгөчөлүккө ээ: 94,5 пайыз аялдар жок дегенде орто билими бар; ошол эле учурда булл көрсөткүч эркектерде 96,8 пайызды түзөт. Белгилей кетчү жагдай окуутунун багытында гендердик айырмалар бар, булл эмгек рыногунда жынысына жараша кесипти бөлүүгө өбөлгө болушу мүмкүн.

Кош бойлуулук менен байланышкан себептер боюнча эне өлүмүнүн деңгээли 100 000 тирүү төрөгөндөрдөн 71 түзөт, булл ЕРӨБ ишин жүргүзгөн өлкөлөр боюнча орто деңгээлден эки эсе жогору болот. Булл медициналык кызматтардын жетиштүү деңгээлде жеткиликтүү болбогондугу, кесипкөй медкызматкерлердин жетишсиздиги, начар тамактануу жана медициналык тейлөөгө укуктары тууралуу жетишсиз маалымат алгандыгы менен байланыштуу болууда.

Парламенттеги орундун 23,3 пайызын аялдар ээлейт- булл көрсөткүч ЕРӨБ өз ишин жүргүзгөн өлкөлөр боюнча ортодон жогору болуп эсептелет.

Ишкердик, каржылоого жеткиликтүүлүк

Социалдык институттар жана гендердик маселелер боюнча ОЭСР (SIGI) индексине ылайык Кыргызстанда жерге укук бөлүгүндө аялдарды кодулоо жок. Ошого карабастан, өлкө көз карандуулукка ээ болгондон кийин өткөрүлгөн жер реформаларынын алкагында мурдагы колхоздордун жерлери ар бир адамга эмес, үй чарбалары боюнча бөлүштүрүлгөн, ошондуктан жер үлүштөрү үй чарбасынын башчысына катталган (негизинен булар эркектер). Мындан тышкары аялдар арасында жерге өз укуктары тууралуу биргелешкен кабарлануунун жоктугу байкалууда. Үй бүлө кодексинин жоболоруна ылайык эркектер жана аялдар бирдей мүлктүк укукка ээ жана качан жубайлар никеге турганда күйөөсү жана аялы алардын ортосундагы мүлктү бөлүштүрүүнү жөнгө салган нике келишимине кол коюшу керек. Бирок өзгөчө айыл жергесинде байкалгандай көпчүлүк учурда аялдардын мүлктү биргелишип башкарууга укугу көпчүлүк учурда эске алынбайт, себеби салтка ылайык жердин жана имараттын ээси болуп эркектер эсептелет, ал эми ошол эле учурда аялдар үйдүн ичиндеги кыймылдуу мүлккө ээ болушат. Мындан тышкары мүлктүк укуктарды юридикалык

жактан коргоо чаралары качан нике тиешелүү түрдө катталган учурда гана жеткиликтүү болот.

ЕРӨБ изилдөөлөрүндө «Аялдардын кредитке жетүүсүн чектеген юридикалык тоскоолдуктар: Марокко жана Кыргыз Республикасынын мисалында турмушта изилдөө»⁴ изилдөөсүндө расмий кредит берүү сектору үчүн күрөө менен камсыздоонун таркалган практикасы мүнөздүү, муну менен катар жалпысынан банктар мындай камсыздоо катары кымыйлсыз мүлктү күрөөгө алууну тура көрүшөт. Микрокредиттик уюмдарда күрөө менен камсыздоого бул сыяктуу ыкма колдонулат, бирок муну менен катар мындай уюмдардын кредиттик портфелинин 80 пайызга жакыны күрөө менен камсыздалбайт. Мунун жыйынтыгында кредит берүү рыногунда гендердик теңсиздик байкалат, ал микрокредиттик уюмдардагы майда кредиттерди колдонуудан коммерциялык банктардагы ири кредиттерди колдонууга өткөн аялдар дуушар болгон татаал шарттардан байкалат. Өлкөдөгү микрокредиттик компаниялардын кардарларынын 80 пайызы аялдар экени болгон факт кредитке берүүнүн башка түрлөнүн жеткиликтүүлүгү аялдарга чектелгенинен кабар берет.

ЕРӨБ жана Дүйнөлүк банктын «Ишкер климаты жана ишканалардын ишинин жыйынтыгы» (BEEPS) 2013-жылдагы биргелешкен изилдөөсүнүн жыйынтыктары сурамжылоого алынган фирмалардын 270 нөн 49,2 пайызы менчик түзүмүндө аялдар бар экенин, ал эми ишканалардын 29 пайызында башкы жетекчи болуп аялдар эсептеле турганынан кабар берет. Аялдар штаттык кызматкерлерден 42,6 пайызды түзгөн жана өндүрүштүк эмес областагы штаттык кызматкерлерден 11,3 пайыз болгон.

⁴ Бул изилдөө ЕРӨБ демилгеси менен «Law and Development Partnership (LDP)» уюмунун адистери тарабынан өткөрүлгөн.

6-ТИРКЕМЕ - ЕРӨБ ЖАНА ДОНОРЛУК КООМДОШТУК

Донорлор каржылаган Кыргыз Республикасындагы техникалык жардам көрсөтүү программалары Банкка эрте диагностоо боюнча, ага техникалык-экономикалык изилдөөнү жана инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдү иликтөөнү, келечектүү кардарлардын демилгесин өнүктүрүү боюнча иштерди- өзгөчө инфраструктуралык долбоорлорду ишке ашыруу бөлүгүндө, ишти өткөрүүгө жана ЕРӨБ өзүнүн ишин жүргүзгөн Борбордук жана Чыгыш Европа өлкөлөрүндө мамлекеттик саясатты түзгөн органдар жана кызыктар жеке тараптар өтмө мезгилдин алкагында топтолгон тажрыйба менен таанышуусун камсыз кылууга мүмкүндүк түздү.

Мындан тышкары, Кыргыз Республикасындагы Банктын иши гранттык каражаттарды тартуу жана техникалык жардамдан айырмаланган (калем акы жана кепилдиктерди стимулдаштыруучу инвестициялык гранттар түрүндө) максаттар менен жүзөгө ашты.

Донор каражаттарынын маанилүү бөлүгү муниципалдык жана экологиялык инфраструктура (МЭИ), транспорт жана энергетика жаатындагы долбоорлорду ишке ашырууну колдоого бөлүнгөн; бул каражаттар кеңеш берүү жана инвестициялык программалар комплексинин жардамы - Бизнес-консалтинг программасынын (БАС), Ишкердикти өнүктүрүү программасынын, Инвестициялык кеңештер программасынын, Улуттук валютада кредит берүү боюнча программалар жана Рынокторду өнүктүрүү боюнча демилгелери менен өздөштүрүлгөн каражаттар жеке чакан жана орто ишканалардын өсүшүнө өз салымын кошту.

Акыркы төрт жыл ичинде МЭИ боюнча негизги долбоорлордун катарында-суу менен камсыздоо, коомдук транспорт жаатындагы жана катуу тиричилик калдыктарын жок кылуу мүмкүн болгон тармакта донорлук колдоону көбөйтүү байкалууда. Бул жакшы социалдык жана экологиялык жыйынтыкты берди. Донорлук гранттардын басымдуу түрдө көпчүлүгү Кыргыз Республикасынын шаарларынын базалык инфраструктурасын жакшыртуу жаатында кала турганы божомолдонууда. Мындан тышкары, донорлук каражаттар мамлекеттик органдар менен диалогду стимулдаштыруу жана бийликтин сот тармагынын демилгесин жогорулатуу жана реформалоо боюнча Өкмөттүн алдына койгон милдеттерин ишке ашырууда көмөк көрсөтүү максатында мыйзам чыгаруу реформаларын өткөрүү максаттарына жумшала турганы божомолдонууда. Мындан тышкары, донорлук каражаттар регион аралык теңсиздикти болтурбоо максатында өлкөнүн перифериялык региондорунда кардарлар жана акыркы бенефициарлары үчүн пайда алып келе турган донорлук каражаттарга өзгөчө көңүл бурулат.

Аталган керектөөлөрдү канаттандыруу үчүн Банк өзү же башка уюмдар жетектеген донорлук каражаттардын бир катар булактарына, ошондой эле акционерлер бөлгөн ресурстарга таянууну улантат. Бул акционерлер бөлгөн ресурстар:

- Донор каражаттарынын жаматтык булактары:
 - **Эрте өтмө мезгилдеги өлкөлөрдү донорлук каржылоо фонду (Early Transition Countries Fund, фонд ЕТС) 14** эки тараптуу донорлук уюмдардын салымдарынын эсебинен түзүлөт; бул фонддун каражаттарынын эсебинен акыркы 10 жыл ичинде 11 ар кандай өлкөлөрдөгү долбоорлорду каржылоо жүргүзүлгөн. Кыргыз Республикасы булл гранттык тармак боюнча каржылоонун эң көбүн алган өлкөлөрдүн бири болуп калды. Бул фонд МЭИ базалык кызматтарынын сапатын жана жеткиликтүүлүгү жогорулатууга, финансылык секторду бекемдөөгө жана жеке ишкердикти, өзгөчө ЧОБ ишканаларын өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүү жаатында өзгөчө басым жасоо

менен техникалык жардамды көрсөтүүгө гранттык каржылоону бөлүүнү улантат.

- **ЕРӨБ суу фонду** муниципалдык суу менен камсыздоо, суу тазалоо курулмаларын модернизациялоо жана техникалык жардам жөнүндө рамкалык долбоорлор боюнча иштерди ишке ашырууга колдоо көрсөтүүнү улантат.
- **Эки тараптуу донор уюмдары:** эки тараптуу донор мамилелеринин алкагында кызыктар донорлордон гранттарды тартуу боюнча иштерди улантат; каражаттар бизнес-консалтинг жана муниципалдык инфраструктура сыяктуу бир катар тармактарды Кыргыз Республикасындагы долбоорлорду ишке ашырууга жумшалат. Швейцария Кыргыз Республикасындагы долбоорлор үчүн салтуу активдүү донор болуп эсептелет.
- **Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн ЕС инвестициялык программасы (IFCA)** Борбордук Азияда техникалык жардам көрсөтүү жана башка максаттар үчүн гранттардын маанилүү булагы боюнча калууда. Негизинен бул каражаттар айлана – чөйрөнү коргоо, энергетика жана жеке секторду өнүктүрүү жаатындагы инвестициялык долбоорлорду кошо каржылоо принциптерине катышууга жумшалат. 2014-2020-жж. ЕС Финансылык өнүктүрүү программасына ылайык IFCA тармагы боюнча түшкөн каражат бөлүүлөрдүн көлөмү азыркы учурдагы көлөмдөргө окшош боюнча калат деп божомолдонууда, б.а. жылына 20 млн. евро (өлкөлөр ортосундагы регламенттештирилген бөлүштүрүүсүз). IFCA тармагы боюнча Евросоюздун улуттук өкүлчүлүктөрү тарабынан кошумча каржылоо жумшала турганы божомолдонууда.

2014-2020-жж. Кыргыз Республикасындагы Европа Биримдигинин ишинин улуттук программасы барынан мурда төмөнкү үч негизги багытка басымдуу болот: мыйзамдын жогорулугу, айыл аймактарын комплекстүү өнүктүрүү жана билим берүү. Банк бул программаны ишке ашыруу тармагы боюнча да каржылоону байкап көрсө болот.

- **ЕРӨБ акционерлеринин (СФА) атайын фонду** Банктын накта кирешеси толуктала турган каражаттар. Бул фонд кошумча донордук ресурс болуп эсептелет жана анын каражаттары өтүү процессин алдыга жылдыруу боюнча Банктын максаттары үчүн артыкчылык болуп эсептелген багыттар боюнча өз ара иштешүүнүн башка түрлөрүн жана техникалык жардамын каржылоого жумшалган.
- **Борбордук Азия үчүн жаратылыш-калыбына келтирүүнүн максаттуу эсеби:** бул Европа Биримдиги демилгеси менен түзүлгөн жана Банк башкарган көп тараптуу эсеп; каражаттар Кыргыз Республикасында, Тажикстан Республикасында жана Өзбекстан Республикасында уранды казып алуу жана байытуу боюнча иштин залакасын оңдоо максаттары үчүн дайындалган. Бул эсептин каражаттары айлана-чөйрөнү жана жергиликтүү калктын ден соолугун коргоо жана трансчек аралык булганууну болтурбоо максаттары менен артыкчыл объекттерди ойдоого жана модернизациялоого, ошондой эле казып алуу жана байытуу процессинде радиоактивдүү калдыктарды жок кылуу бөлүгүндө бенефициар өлкөлөрдүн арасында ченемдик- укуктук чөйрөнү өркүндөтүүгө жана демилгесин өнүктүрүүгө жумшалган.